

Tartalom

HARKAI VASS Éva: Naplóversek	3
BENEDEK Miklós: Arról, hogyan pusztult el a városunk ■ Exodus ■ Indiánok ■ Lengyel (versek)	8
TINKÓ Máté: O. szerint P. (1) ■ O. szerint P. (2) ■ O. szerint P. (3) (versek)	13
KŐRÖSI Zoltán: Vakond (novella)	16
BÁNYAI János: Mestermunkák (Kőrösi Zoltán könyveiről)	21
BORDÁS Győző: Orvosok, nővérek, takarítónők (dokumentumnovella)	35
MAJOR Nándor: Tíz kisnovella	42
JÓDAL Rózsa: Szimbiózis (elbeszélés)	53
Slobodan TIŠMA: Lágy harc (elbeszélés) (LENKES László fordítása)	61
JUNG Károly: Egy boszniai folklórkutató emlékezete (Vlajko Palavestra, 1927–1993)	75
PECZE Rózsa: Egy magángyűjtemény szenteltvíztartói	84
CSORBA Béla: Nušić és a magyar színház (Egy elfeledett interjú és politikai háttérzörejei)	91
*	
PRESSBURGER Csaba: Számok és lózungok helyett (Budapesti Katona József Színház–szabadkai Népszínház: <i>Vörös</i>)	97
DANYI Zoltán: Könnyű és nehéz (Compagnie Maguy Marin: <i>May B</i>)	100
TOLDI Éva: Halak a hálóban (Tóth Krisztina: <i>Akvárium</i>)	102
MÉSZÁROS Krisztina: A dobozba zárt vágyak és illúziók (Nagy Abonyi Árpád: <i>Kolumbusz és én</i>)	111
PISZÁR Ágnes: A visszatérés útirajzai (Egy felemás kritika)	115
PENOVÁC Sára: Jelen lenni valahol, de mégis sehol (Bicskei Gabriella: <i>Puha kert</i>)	120
TERNOVÁ CZ Dániel: A létra (Gerlóczy Márton: <i>Létra</i>)	125

A Híd honlapja: www.hid.rs

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat /
Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz.
(1945)–. – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2013. november. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2013-ra belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken.
– YU ISSN 0350-9079

Naplóversek

2012. április 7. szombat
mindent befutó liánt

az egykori uradalmi kastély
körüli erdő fái közé
a délutáni eső után sűrű
pára majdnem ragacsos köd szorult
a lombokat fény híján (borult volt-e
az ég vagy már esteledett?) nehéz
volt lencsevégre kapni csupa sötét
szomorú és nedves fénykép készült
kigyózó s mindent befutó liánt
éreztem testemre fonódni
a hőszűrő olvasztó mele-
gében és fényében még este is

2012. április 19. csütörtök
zenés cd-t hoz

az ócska cipő a tíz év múlva
tompos kátya az ando drom és cseh tamás
azt mondd meg nekem hol lesz majd lakóhelyünk
vagy legyen úgy d-moll nem vagyok lúzer
selma ne hajolj ki az ablakon

2012. április 22. vasárnap
esős szeszélyes szeles

a tó vize lúdbőrzik a szélben
esős szeszélyes szeles április
lobogtatja homokszín bársony zakódat
s ugyan mivel fújja tele a fejed
ahogy a mólón összekócolt hajjal
feszült vitorlaként (navigare
necesse est) lebegsz a víz felett?

2012. április 28. szombat
alig tudja követni

lovakkal vágtattak valakik gyors
galoppban a vetéstől csikozott
földeket körbeölelő fűvön
csupa mozgás csupa barna és zöld
szemüveged és fényképezőgéped
lencséje alig tudja követni
a részleteket majd hirtelen
elnyugszik minden: egy ellenőriz-
hetetlen pillanatban felülről
rád szegeződő tekintet rögzíti
amit a magas fű rejtene:
napi tizenhét érintéstől
lazán elnyúló tested

2012. május 1. kedd
tavaszmajális idegenség

a dráva a dráva a dráva a dráva
mintha nemcsak más térbe hanem más
időbe is léptünk volna be
tavaszmajális eszék idegenség
holott egyszerre szikrázó közelség
összesimulás is: tétova
egyensúlyozás egy kikötött
csónak imbolygó fedélzetén

2012. június 21. csütörtök
mind gyakrabban talál ébren

évszakforduló van szétcsúszott
felhők között lángol a nap
a napernyő az erkélyen láng-
ra kap két forráság között
lehűlés a gesztenyefa
sűrű lombja alatt a sötét
árnyban a szúnyograj éles
lándsáit hegyezi megnyílik
s lábadig ér a tó mind gyakrab-
ban talál ébren a pirkadat

2012. július 10. kedd
vegye körül s ölelje át

füst milán a fikció szerint
levelet írt kanadából
ahonnan – ezt már domi írja –
nem indul hajó (svédország-
ból indul-e vajon?) ül d. i.
a svéd partokon és várja
(vagy nem) hogy a pannon-tengerre
s innen az adriára induljon
hajó hogy sirálmellcsontok között
kitömött madarak kíséretében
jusson célba és mint szigetet
vegye körül s ölelje át a
tenger és rátka és doreen

2012. augusztus 7. kedd
perceken belül gyógyuló sebet

a tenger a part a ház –
tenyérszerű erkélyen lebegsz
lombmagasságban az öböl
felett zelenika és perast
között a délutáni

napsütésben 42 °C-on
megvillannak risan mozaik-
kövei a kontinentális
részeken még forróbb a nyár
újvidéken – mondják – elérte
a 45°-ot is – nem tudsz
nem gondolni arra hogy
ugyanaz a folyó tenger
és hegy most másik ország
bár akárhogyan van is a
tenger nem ismer ország-
határokat: se kettévágni
se felszeletelni nem lehet
csak ami az egeké s ami
a földeké kerülhet külön
ha a kobaltkék zománcot
egy csónak felhasítja csak
perceken belül gyógyuló
sebet ejt a hullámok egybe-
mossák azt ami szétesett

2012. augusztus 9. csütörtök
akár leltárt is

ez a tizenkettedik nap akár
leltárt is készíthetnék: estéről
estére elolvastam öt könyvet
négy verset írtam (ez az ötödik)
napközben pedig nagy karcsapásokkal
az egyik test emlékezetéből
a másikba úsztam át

2012. augusztus 10. péntek
tengeri madártan

porecban sirályok vijjogása
ébresztett itt gyerekzsivaj és
egy kalitkába zárt erőszakos
óriáspapagáj mindenem

áthatoló durva hangja
naponta százszor is elcsérogja
hogy pero pero a gyerekek
kórusban szajkózzák a parton:
pero pero tenyéryi erkélyem
felett fecskék köröznek suhannak
zajosan ha a hangok elől
messzire beúszok a vízben
egyetlen néma sirály lebeg

2012. augusztus 11. szombat
meg sem rebben

súlyos és kimunkált izmú
testek siklanak zuhannak vagy
csak huppannak a vízbe élesen
vagy puhán: a tenger meg sem rebben

Arról, hogyan pusztult el a városunk

A szelkupok egyre többen jöttek.
A sáncokat már nem tudtuk úgy megerősíteni, hogy továbbra is ellenálljanak.
Éjszaka megerősítettük őket,
de napközben még nagyobb részt tettek tönkre az ellenség katapultjai.
Lassan gyengült a fal,
egyre több rés keletkezett rajta,
az emberek pedig egyre elkeseredettebbé váltak.
Segítséget senkitől sem várhattunk.
A szelkupok pedig egyre csak özönlöttek,
mintha a puszta minden egyes fűszála katonává változott volna.
Az ellenség varázslója felélesztette az elesetteket,
és kardjaikat a nap fényével erősítette meg.
A mi sámánunk tehetetlen volt,
bármivel próbálkozott,
nem tudott hatni a falakon kívül tartózkodó ellenségre.
A bentiek már nem hittek neki.
A nyolcadik napon egy kisebb szelkup csapatnak
északkelet felől sikerült betörnie.
Nagy vérveszteségek árán tudtuk csak visszaverni őket.
Amikor minden elcsendesedett, a legerősebb férfiak
hozzáláltak, hogy kipótolják a hiányzó falrészét,
de a sámánunk rájuk parancsolt,
ahelyett, hogy feleslegesen pazarolják erejüket,
inkább kezdjenek el csomagolni,
és készüljenek a kivonulásra.
Kezdetben senki sem akart neki engedelmeskedni,
de a vének meggyőzték a férfiakat,

hogy ezt cselekedjék.
A sámán ekkor elvonult sátrába,
és fülsértő énekésbe kezdett.
Egész éjszaka énekelt.
A nap első sugarainál a város megmaradt lakossága
felsorakozott a sámán sátra előtt.
De a sámán sátrából ekkor már semmi nem hallatszott.
A legidősebb férfi benézett az ajtó részén,
és azt látta, hogy a sámánunk a halálba énekelte magát.
Ebben a pillanatban az egyik kémünk rohant a tömegbe,
és közölte velünk, hogy a szelkup sereg ideiglenesen felhagyott az ostrommal,
hisz új vezetőt kell választaniuk.
Eddigi kánjuk az éjszaka folyamán eltávozott az élők sorából,
és a választás idejére minden harcos a fővárosba vonul.
Ekkor már mindenki biztosra vette,
hogyan ez sámánunk műve volt.
Délre a teljes lakosság elhagyta a várost.
A legtöbben nyugatra vándoroltunk,
a bátrabbak dél felé vették az irányt.
A városban még egy kutyát sem hagytunk.

Két hét múlva, már egy nyugodtabb városban,
a BBC híreiben egy rövid tudósítást láttam,
amely arról számolt be,
hogyan a szelkupok a sikeres kánválasztás után
visszatértek magára hagyott városunkba,
és azt a földig rombolták.

Exodus

Mára csak én maradtam a faluban.
Meg néhány kutya, amely hűségesen követ,
bárhová is menjek.
Csak a kisebb testűek maradtak életben.
A nagyok éhen pusztultak.
Az áramellátás akadozik.
Két hete az egykori községházába,
amely egy óriási sváb házban lett berendezve,
költöztem.
Itt még épek a vezetékek
és az ablaküvegek is.
A padlásról, ha megfelelőek a körülmények,
egy külföldi rádióállomás
hullámaid is be tudom fogni.
A szavakat nem értem,
de legalább emberi beszédet hallok.
Az utolsó lakosok,
egy meddő ruszin házaspár,
tavaly októberben hagyta el a falut.
Utána már csak néhány átutazóval találkoztam.
Hívtak, hogy menjek velük,
de maradtam.
És tovább is maradni fogok.
A szülőházam ablakán egy bálványfa
ága igyekszik a fény felé.

Indiánok

olyan íjat csináltunk
amelyik a nyílveesszőt
öt centi mélyen
belelőtte
az áronfába

Lengyel

Két kézzel szórod a zlotykat,
amit apád keresett meg Németországban.

•

Az arcod kedves,
mint egy csángó mondóka,
és éppen annyira homályos.

•

Ha jól emlékszem, a Margit hídon mentem át,
és még most sem fér a fejembe,
hogyan villamosmegálló van a hídon.

•

Ha egy régi krakkói épület díszzeit leszednéd,
azokat bármely pesti épületre
felragaszthatnád.

•

A vén Báthori zászlója
hosszasan lobog.
Fővárostól fővárosig.

•

Nincsenek már illegális határátkelőhelyek.
Igazából már az a határ sincs meg.

•

Két szlavisztika szigorlat között
a Margit-sziget gesztenyefái alatt táncolunk.

•

Nem tudom, miért van az L betű szára áthúzva.
L, ami nem az?

•

Danzigot hiába keresem a térképen,
eddig még egyikén sem találtam meg.

•

Ha az intertextualitás fájna,
te már régen...
Lennél inkább néma,
mint egy cirill betűs periódusos rendszer.

O. szerint P. (1)

Megnézem ezt a tükroét, kabát
bélését, foszló, kopottas
vonalak formáját, felszínét
benne: fancsali képet ad
hordozója a vasútig és
vissza hetente hatszor
huszonkét évig (az írás-
jelet ki sem tette – örökké
ismétlődik a valóságban).
Ezt írta a papa képe alá,
meg hogy menthetetlen:
és elkezdett vonzódni
a kórházi betegségekhez,
cédulázta őket, *fekvő-
járó, átmeneti*, ablakra
néző ágyakat, elduruzsolt
fölöttük néhány járatott
dallamot. Az ágytálat
cserélte, vitte, a szagokat
lassacsckán megszokta.
Egy rigó mindig a fenyőhöz
telepedik, mondta, sötétedés
előtt egyetlen perccel, abban
a minutumban, és aludt már.
Horkolt is hozzá. Engedte
kiterjedését. Kiterjedését
darabokra osztotta. Az orvos
véleményét.

O. szerint P. (2)

Miért ne lehetne, ha
lehetne, tenispálya
sarkába tolni, kezébe
nyomva szilveszterről
maradt konfettit, szórja
szét a salakon, vagy forogjon
a gurulós székkal, játssza
ki az ápolókat, legyen fess,
mint fiatalember, ha volna,
áruljon tökmagot, szotyit,
huncutkodjon a nőikkel,
magyarázza meg az őszit,
a puskás öcsis meccseket,
és ne gyötörjék folyton ágyba-
vizeléssel, kötelező vizitek
rendszerabályaival, kontrollal,
tömeges katasztrófákkal,
meg hogy neki már mi
haszna, ő az én öregapám,
még nem gyerek, ha már boldog
felnőttnek megtagadták,
futhasson legalább versenyt,
akivel úgyis találkoznia kell,
de addig is próbálhassa, hogy
helyette még egyszer utoljára.

0. szerint P. (3)

Ekkor már be-
beakadozott
a lába, csúnya
hangon köhögött,
mintha vészmadarak
szállták volna meg
az ereszt, feszült
kétségbeesés lett
úrrá rajta, félre-
beszélt, nézte,
de nem a plafont,
azon túlra, kész-
akarva, megszállottan,
és megkért, akkor hogy
a svájci bicskáját, amit
L.-től kapott, és a mama
nem tud róla, dugjam
a fiók legalsó szekrényébe,
és kergessem el a madarakat
a seprűvel, mintha megoldás,
seprű, *fióknak szekrénye*,
egyáltalán bármi kiűzhető
lenne, adódna itt, a majdnem
égisze alatt, a koszos paplan-
huzat mintáival, köztes, hiába.

Vakond

Bányai Jánosnak

Indulni kellett, elmúlt már a reggel, nem volt már nyár, és nem volt még ősz sem, a kettő közt billegett eldöntetlenül a szeptember, sárga fénnel és hosszúkás, fekete árnyékokkal, mintha éppen azoknak a virágoknak a színei ömlöttek volna itt szerteszét, amelyekről a környékünk utcái kapták a nevüket, vörösek, zöldek és barnák, ugyanis a mi vidékünk egykoron a bolgárkertészek hazája volt, az ő emléküket őrzi máig a Bokréta utca, a Viola utca, a Páva utca és a Liliom utca, s bár a szépen öntözött ágyásokból már réges-rég házak nőttek ki a paradicsomok és rózsatövek helyett, a színek megmaradtak, mi több, ilyenkor, a nyár és az ősz találkozásakor ragyognak a legszebben. A felforgatott földek viszont más, nyugtalan emléket is megőrizhettek, mert a mi utcáinkon folytonosan munkák zajlanak, sisakos munkások hol itt, hol ott nyitnak fel egy-egy újabb gödröt, az egyiket még alig temették vissza, máris ássák a másikat, mintha a régi gyökök, vagy az elrejtőzött magvak után kutatnának, pedig azok a kertészek rég nem forgatják már az ásókat, és az utódaik is kiköltöztek a Haller utcába, a bolgár templom mellé. A sebekben szemérmetlenül mutatják meg magukat a város vasból gyúrt belei, elrémisztik azt, aki óvatlanul rájuk néz, nincsen olyan aszfalt, ami alatt ne tátonghatnának lyukak, és ezek a gödrök elárulják, micsoda csalóka biztonság az, amivel nap mint nap járkálunk a titkos üregek fölött, éppen úgy, ahogyan a délutáni álmából ébredő Kafka anyja hajolt ki az ablakon, hogy az időjárásról és a lekváros kenyérről cseverésszen az odakinti zöldben időző szomszédossal, megborzongatva a felocsúdó író, hogy micsoda biztonsággal viselik az emberek az életet. Persze nemcsak a városlakók rémülnek meg a gödrök láttán, de a gödrök is elfeketednek, ha beléjük néz egy-egy járókelő, nem tudhatják, ki néz vissza rájuk. Tudvalevőleg a bátor emberek is félnek, csak éppen meghitt viszonyt tartanak a félelmeikkel, vagyis sétálni kell és belenézni a

felbukkanó lyukakba, egyedül az ember akar folyton más lenni, mint ami, ezek a gödrök olyanok, mint az óvatlanul elkezdett kérdések, olyanok, mint a szétszórt nyomok, mintha egy hatalmas vakond keresné a lélegző nyílásokat a rejtett járataiból, ásna és kutatna egyre, kiszámíthatatlanul és kétségbeesetten üti fel a fejét, amikor már nem tehet mást.

Szeptember volt, és a Viola utcában, a negyvenötös számú ház előtti gödör szélén egy nagy hasú cigány lány billegett, egyik tenyere a gömbölyödő pocakjára simult, hosszú, vörös műkörmök hegyesedtek rajta, vörös körmök és rajtuk ezüst, apró csillagok, a másik kezével a piros-fehérre mázolt deszkákba kapaszkodott, egyedül volt, mégis kiabált, mintha éppen bele a gödörbe, a vascsövek közé ordította volna, rohadjatok meg, rohadjatok, ezt kiabálta, szívjátok ki a méhemből a magzatvizet, tette hozzá, úgy állt, mint aki hallgatózik, és el is ismételte, most már csendesebben, rohadjatok meg mind, szívjátok ki a hasamból a magzatvizet.

Nehézkesen billegve indult el aztán, kifelé tartott, az Üllői út felé, az előtt a ház előtt kiabált, ahol egykoron az Arabs Szürkéhez címzett fogadó működött, az a közkedvelt kocsmá, ahová csaknem száz éve leginkább a kórboncnokok, hullamosók, utolsó öltöztetők és hullafuvarozók jártak, tekintve, hogy a közeli prospektúráról hamar ideértek, munka előtt és munka után is útba esett az Arabs Szürke, nappal és éjjel is végigdobogtak a lovas kocsikkal az Üllői úton, zörögtek a keresztutcák földszintes házai között, s ha már letették a munkát, itt pihentek a deszkaasztalok fölött. Ide járt például Krúdy Gyula is, az ifjú férj, aki a Ferenc körúton lakott, mert Rózsa úr, az első apósa is az elhaltak fuvarozásával foglalkozott, ő vezette be az írókat a Viola utcai fröccsök és búfelejtők világába. Igaz, akkor még egy szürke lófej díszítette a kapu fölött a homlokzatot, egy hegyes fülű fuvarosló tört ki a téglák közül, leszegett homlokkal, ahogyan az egy komoly, dolgozó lóhoz illik, ami nem nézhet se sírásra, se csikorgásra, csakis előre, a kijelölt útra, s olyan úriemberek is megfordultak errefelé, mint az álgúnyát öltött, öntelt ezredes, aki az utolsó szivarját szívta el, mielőtt elment, hogy elvégezze valamely vékony gúnyás íróemberrel a bálul sikerülő duellumát. Nem csoda hát, hogy Krúdy nemcsak azt írta le, miként robogott a ferencvárosi utcákon a szürke temetési batár, hanem elbeszélte a bakon ülő Czifra János temetésrendező történetét is, aki egy haláleseti fuvarozás után itt, a Frank Jeremiás és Neje utcájában találkozott önnön Álmával, vagyis álombeli énjével, hogy a hátsó szobák titkainak kilesése visszalökte őt az élet oldalára. Persze a szürke ló feje elveszett már a kapubejáró fölül, mifelénk így újulnak meg az emberek és a házak is, lemaradnak róluk a megkülönböztető jegyek, egymáshoz hasonulnak a megújulásban éppen úgy, mint a megöregedésben. Csak a Viola utca hálól-

szobáinak történetét szerettük volna megismerni – s többé nem lett volna előttünk rejtély az élet, a mindennap, az emberi cselekedet, írta Krúdy, amivel nemcsak a rejtekező vágyakról beszélt, hanem arról is, hogy éppen erre valók a történetek: időkapszulák, amelyekben egy-egy párhuzamos létezés rejtőzik, úgy, ahogyan az olvasásokban és mesélésekben is egy-egy újabb élet bújjik meg, fittyet hányva annak, hogy a felnőttkor igazi története az időtlenség elvesztése.

Csaknem dél volt már, mégis hosszúkásak voltak az árnyékok, és a mi autónk is úgy fordult ki az Üllői útra, végigzörgött a házak közt, mint egy szürke batár, sárga fény ömlött a földhányásokra, húztuk magunkkal az árnyékunkat, mint valami széttaposott álmod, egészen az ország határáig, merthogy oda utaztunk épp, Magyarkanizsára, a Tisza partjára, két óra csupán, két ország, köztük egy határ.

Ha néven tudnánk nevezni a világot, hogyan kérnénk meg, hogy jöjjön el hozzánk?

Magyarkanizsai írófesztivál.

Minden kilométerkőnél megpendültek a kerekek.

Hová tűntek el az irodalomért rajongó, elragadtatott nők?

Hol vannak a felhevült és odaadó asszonyok, akik a karjuk szorításából úgy adják oda a könyvüket, hogy a borítón érezni még a testük melegét?

Hol vannak a párás tekintetű lányok, akik úgy gyűrik be a könyvlapok sarkait, mintha a kispárnájukon jelölnék be az emlékeket?

A kanizsai Népkertbe szólt az első hivatalos program, az írótábor emlékművének a megkoszorúzása, réznél maradandóbb bronz, babér helyett feliratos szalag, még a fák között is érezni lehetett a Tisza vízszagát, és persze a földszagot, hiszen fel volt túrva a Népkert, földhányások és gödrök kiszámíthatatlanul és érthetetlenül, mintha valaki folyton az avar alá bukva, kétségbeesetten kereste volna a kijáratot, a sötétségből a fénybe, és a rémisztő világosságból a sötétbe, gödrök a járdák mentén és beljebb, a fák között is és az emlékmű mellett. És miközben a koszorúzáshoz gyülekeztek az írók és a költők, zakókba és fehér ingekbe öltözött városi emberek, a népkerti padokon az arcukat felfelé tartva napoztak a Fürdő ápolójai, rövidnadrágban és papucsban üldögéltek, úgy, hogy a lábszárukat is érje a meleg fény, a sebeket, hegeket, varratokat, barna májfoltokat, a fakéreghez hasonlatos körmöket, olyanok voltak azok a lábak, mint a kiásott gyökerek, sápadtan a hosszú rejtekezéstől, de most nem a vízben, hanem a fényben fürdőztek, mert hiszen a gyógyító víz hatása is csak több lehet a napsugarak által, száz éve már, hogy artézi vizet kerestek a kanizsai határban az állatok itatására, de a fúrás nyomán sárga víz és gyúlékony gáz tört fel a földből, s amikor aztán egy, a gödörbe merészkedő cigány lány fájó

lába meggyógyult, mert itt áztatta magát, ó, hogy szívnátok ki a fájdalmat a csontjaimból, a csodakút híre hamar elterjedt, a hamarosan megalapított részvénytársaság vascsövekkel vezette el a vizet a Népkertbe, a Csodakút Artézi Fürdőben nemcsak kádak, de bérelhető szobák is nyíltak, termálvizes uszoda és teraszos vendéglő várta a vendégeket, kapcsos porcelándugóval lezárt, zöld palackokban szállították a Csodakút vizét szerteszét, hiszen nem csupán az ízületeket, de a gyomor panaszait is gyógyították. Ezért üldögéltek hát most is itt az ápoltak, trikókban és félig begombolt ingekben, csak úgy, mint a kórházi kertben ücsörgő betegek, akik a vaske-rítés okán nem kell, hogy szégyelljék a pizsamájukat és a meztelenségüket. Botok és mankók pihentek mellettük a padokra támasztva, felkiáltójelek sorakoztak közöttük, pedig nem hangzott el egy hangos szó sem, közelebb hajolva sugdolóztak egymással, méregették a gyülekező idegeneket, akik a kőoszlopocska körül ácsorogtak, mosolyogtak és köszöngettek, összeölelkeztek és megrázták egymás kezét, nézték őket az ápoltak, aztán rágyújtottak egy cigarettára, végigsimítottak az arcukon, a hajukon, mint akik egy pókhálót sepregetnek el, szétfoslott a keserű füst, mielőtt megtalálta volna a kiutat a fák levelei között.

Miért van az, hogy megváltozik az emberek járása, ha sokan nézik őket, mindegy, hogy lépegetés, álldogálás, bólingatás, a kezek összeillesztése, úgy álltak a koszorúzóknak, mintha karót nyeltek volna, ellenben az ápoltak még kényelmesebben fészkeltek be magukat a padokon, hátradőltek, és a karjukat is végigfektették a támlán, a botok, a mankók és a járókeretek egyszeriben mintha véletlenül kerültek volna csak melléjük, süttött a Nap sárgán, mint a vizelet, sárgán, mint a Csodakút vize.

Délután volt már, megkondult a harang a város felől, mire véget értek a beszédek, elindult a menet a főtérré, újabb koszorúzásra és hivatalos megnyitóra, végig a népkerti sétaúton, hátrahagyva a padokat s a padokon az ápoltakat, akik megint közelebb húzták magukhoz a botokat, vagy éppen már a mankókra támaszkodva befelé bicegtek, a kórházi szobába, mert egyszeriben fáradtnak és rosszkedvűnek érezték magukat, hasogatni kezdett a válluk, és mintha nem is használt volna az áztatás, makacs és merev lett a lábuk, a kőoszlopocska maradt csak a feltúrt ágyás szélén, s alatta körben a szalagos koszorúk, fel nem olvasott szavak, miközben mi már a töltés oldalánál, a Népkert végében jártunk, ott, ahol a sétaút a hídhoz vezető autóútra kanyarodik. Rövidre nyírt hajú asszony tolt a biciklijét, nem is tolt, inkább fékezte, hogy a bicikli súlya le ne rántsa a lejtőn őt is, hiszen a kormány két oldalán két teli vödör lógott, sárga körtével megrakva, és a csomagtartón billegett a harmadik, körtével dugig megtöltött vödör, darazsak repültek körülötte, és az asszony papucsos lába éppen olyan volt,

mint a padokon napozó ápolitaké, ám ő szégyenlősen mosolygott, restellte az erőfeszítését, amivel visszafogta a biciklijét. Éppen elhagytuk már a Népkertet, a gödröket és földhányásokat, a rozsdás lámpaoszlopokat, kiszámíthatatlan gödrök a mondatok és összetöppedt falevelek a szavak, amikor az árokparton megmoccant az avar, közelebb lépve látszott csak, hogy nem a levelek kavarnak, hanem egy vakond fekszik ott az oldalára fordulva, fekete selyemcsomó, rugdalódzott még, de nyilvánvalóan a végét járta, holott nem látszott rajta semmi seb vagy sérülés, szemérmetlenül és félelem nélkül nyúlt ki a teste, a hátára fordult és megmutatta a hasa világosabb foltját, a négy lábacska, mint valami gyerekkezek, belemarkolt a levegőbe, aztán elernyed, a karmos ujjacskái összeszorultak, még egyet rángatózott, mintha öklendezett volna, aztán nem mozdult már, talán a szíve, talán más, zubogott rá a sárga fény, mint valami csodálatos vizelet, a feltúrt avar apró rései mégis fekete árnyékkal maradtak, mentünk tovább a Tisza felé, csillogott a víz a késő délutáni napsütésben, mintha harang kongott volna, kiabált egy cigány lány, nem is másnak, csak úgy magának, kiabált egy gödör szélén billegve.

Mestermunkák

Kőrösi Zoltán könyveiről

Történelem és lányregény

Kőrösi Zoltánnak a pozsonyi Kalligram kiadásában megjelent *Magyarka* című regényének alcímében, műfaji megjelölésként, ez áll: „család, regény”, így, ahogy mondom, vesszővel elválasztva a két szó, ami azt jelentheti, hogy a *Magyarka* családregegy, de nem egészen az, minthogy egy családról szól, de nem családtörténet, hanem regény, azaz fikció, és úgy is kell érteni. A család három nőtagjának története a regény, a nagymamáé, az anyáé és a lányé. Nagyobb részt a lányról, Katiról szól a regény, az ő teljes életútja áll a regény középpontjában, ezért a nagyanya és az anya is mellékszereplőnek vehető, holott mindketten fontos szerepet játszanak Kati életében. Vele is kezdődik a regény, Kati kislánykorában szemtanúja volt egy közlekedési balesetnek, egy motoros elütött a labdája után az úttestre kifutó fiút, és a kislánykori Kati állt a járdán, nézte, ahogy a fiú megpróbál felállni, de nincs mire támaszkodjon, eltörhetett a keze, a motorosnak meg a motor alá szorult be a lába. Minderre Kati, már felnőttként, anyja betegágya mellett emlékezik, s nem véletlenül éppen a betegágya mellett, ami azt jelenti, mindketten túl vannak már az élet nehezen. Az anya szépség volt lánykorában, szőke, hosszú hajú, nyúlánk nő, akinek különös érzéke volt a zene iránt, szeretett énekelni, többször ajánlották neki, hogy jelentkezzen a zeneakadémiára, hogy tanuljon zongorázni, de minthogy a zongorát korábban kell kezdeni, ezért iratkozzon a hegedű szakra, de a levél, amiben a felvételéről értesítették, egyszerűen eltűnt, így aztán megmaradt a szép Ilona tanítónőnek, mert elvégezte a tanítóképzőt. Tanított városban és falvakban, tanított összevont tagozatokon és árva gyerekek iskolájában. Közben állandó harcban állt a férjével, aki féltékenységi rohamaiban ütötte és verte is az asszonyt. Szerb származású volt a férj, és Kati is szerb nevet viselt, ami miatt nemegyszer kellett már felnőttko-

rában magyarázkodnia, hogy ő szerb neve ellenére is magyar, így ragad majd rá valamelyik ausztriai mulatóban a Magyarka csúfnév. De addig még sok minden megtörténik az életében, gyerekkora és növekedésének ideje nem felhőtlen, második lánygyerek a családban, akit majd a nagyanya ment meg a szülőktől és nevel fel, az a nagymama, aki lengyel származású férjének csak kilencedik kérésére, már majdnem vénlányként, mondott igent, hiszen nyolcszor utasította el a kérést. A nagyanya alacsony nővéssű volt, alig ért fel lengyel származású férje álláig. A férfi büszke lengyel származására, grófi családból eredhet, büszke nevében az ipszilónra, bár már ipszilón nélkül írja a nevét. A regény idején börgyári munkás, akinek testéből állandóan árad a cserzés szaga. Nem sorozták be, megúszta a háborút, majd az ostrom után, amikor újra működik már a börgyár, munkába áll, és ott, a börgyár udvarán beleesik egy aknába, aminek valaki levette a tetejét, fejsérülést szenved, amiből látszólag kigyógyul, de valamivel később éppen ez a sérülés veszi el az életét. Harmonikus családi életet él a nagymamával, ezzel az apró termetű asszonnyal, aki majd törődik a lánya, szép Ilona sorsával, taníttatja, de eltiltja a zenétől, majd férjhez adja ahhoz a szerb származású férfihoz, aki az erdészetben dolgozik, ott is laknak, az erdő szélén, majd többször elválnak, többször újra együtt élnek, míg aztán véglegesen szakítanak egymással. A férfi új házasságot köt, és Ilona is rátalál nagylánykori szerelmére, egy hegedűsre, akit valamelyik bálon ismer meg, s aki arra kéri a lányt, várja meg, amíg ő elvégzi a főiskolát, összesen négy évet kellene várakozni a hegedűjén szépen játszó férfira, ám az szó nélkül tűnik el, semmiféle üzenetet nem hagy maga után, és ezután ismeri meg Ilona leendő férjét... Aztán, miután már elvált és egyedül élt, az utcán ráismer a férfira, aki szintén magányos, így aztán házasságot köthetnek, de ekkorra már Kati egészen elidegenedett az anyjától, csak a nővérétől értesül annak életéről... Újratalálkozásukban van valami kimódoltság, Kőrösi Zoltán tesz róla, hogy a regényt belepje valami különös, akár még romantikusnak is mondható gőzölgés, ugyanaz a „kékes pára”, amit a balesetet szenvedett fiú teste körül észlelt a kislány Kati. És éppen ezért mondható a *Magyarka* akár lányregénynek is, hiszen három asszony sorsán át mutatja meg az asszonyi élet színét és visszáját, a küzdelmes élettől, amilyen nagyanya élete, az asszonyi szenvedéstől, amilyen Ilona első házassága, a kiszolgáltatottságig, amilyen majd Kati sorsa lesz, miután megszüli házasságon kívüli gyermekét, végre fiúgyerek a családban, majd hivatalnokoskodik, aztán elvégez egy svéd masszázstanfolyamot, hirdetést tesz közzé az újságban, akadnak is kliensei, aki közül néhány unszolásának is enged, aztán minthogy nem volt pénze az adóra, megszüntetik az üzletét, ezért valamelyik ismerőse javaslatára Ausztriában keres munkát. Meg is hívják

próbaidőre, de csak egy napot marad ott, minthogy prostituáltként jegyzik be, visszatér a fiához, aki már nagyobbacska gyerek és gitározik, hogy végül mégis Ausztriában kössön ki, hivatásosként, aki táncol és vetkőzik, férfiak asztalához ül és iszik velük, majd szobára megy, mert kell a pénz... Mondom, akár lányregénynek is mondható a *Magyarka*, persze visszájára fordított lányregénynek, mert nem a boldogság felé vezet Kati életének útja, hanem a kiszolgáltatottság felé, s ebben az életben már nincs semmi abból a kékes párából, ami a romantika kapuit nyithatná meg a regény előtt. Sem a nagymama, sem az anya, sem Kati életének menete nem fér bele a lányregény formájába, a lányregény afféle posztmodern mozdulat Kőrösi Zoltán regényében, minthogy a posztmodern szívesen él a tömegirodalom formáival, de csak a formájával, tartalmával már nem, így aztán a lányregénynek látszó szöveg egészében ellentmond választott és részben követett formájának. Ez a belső ellentmondása Kőrösi Zoltán szövegének feszültséget teremt, részint olvasmányossá teszi a regényt, részint áttetszővé a szövegét, részint pedig a valóság felé mozdítja el a teljes fikcionalitástól.

Ezzel együtt történelmi regénynek is mondható a *Magyarka*. A harmincas évektől kezdődően követi nyomon szerzője a három asszony életét, és ezekben az életekbe rendre beleszól a történelem. A harmincas évek nyomorúsága, a világháború, az ostrom hónapjai, a bombázások, a romba dőlt város képe, majd a negyvenes évek végének történései, amikor Ilona férje majdnem kulákklistára kerül, következik ezután az ötvenhatos események rajza, végül a rendszerváltozás évei... Mindez csak távolról, afféle külső körülményeként a regényhősök életének, bár ezek a körülmények nagyon is befolyásolják az életeket. A történelmi események mintegy közrefogják az asszonyok életét, mindenkinek közülük meg kell küzdenie a maga sorsáért, s ebben a küzdelemben könnyű elveszni, bár Kőrösi Zoltán tesz róla, hogy az asszonyok ne vesszenek el a küzdelmeik során, minthogy nem moralizál, nem ítélik meg, hanem közöl, a szó nemes értelmében elbeszél, mégpedig egyetlen nézőpontból, a mindentudó elbeszélő nézőpontjából, s csak egy-egy jelenet erejéig engedi hőseit közvetlenül megszólalni. A harmadik személyű elbeszélés gazdag eszköztárából Kőrösi Zoltán a könyvben követhetőre építi regényének szövegét, minthogy rendre közli, mikor történik az, ami a hősökkel történik, s közben arról sem feledkezik meg, hogy közölje, az egyes történések idején hány éves a nagymama, hány éves a lány és hány éves Kati is. Regényének világát elhelyezte tehát a történelemben, anélkül azonban, hogy közvetlen ítéletet mondott volna a történelem menetéről, hacsak nem vehető ítéletnek az a folyamat, amit a három egymás után következő életút rajzol meg. A nagymama házassága majdhogynem idillikus, megértés és egyetértés jellemzi, Ilonáé csupa küz-

delemmel, harccal, ütésekkel és pofonokkal terhes, míg Kati útja hosszabb vagy rövidebb párkapcsolatok során a prostitúcióig vezet. Van az így megrajzolt útban valami elkészerítő, de egyúttal sorsszerű is, hiszen valahonnan fentről, az idillből indul és a nagyanya feddhetetlen alakjától kezdődően halad a megsebzettségén át a végső kiszolgáltatottságig, amiből akár arra is lehet következtetni, hogy Kőrösi Zoltán nem mond ítéletet ugyan a történelem menetéről, de az ítélet előjön a regény történéseiből, ugyanúgy, ahogyan az a „kékes pára” előjött a balesetet szenvedett fiú testéből.

Mindezt a regény ismétlődő mondatai támasztják alá, a nagyanya sokszor leírt mondása, hogy „lassan járj, később érsz”, ami egyformán mondható emberre és növényre, mondja is a nagyanya a paradicsomnak. Majd a többek szájából bizonyos változatokban elhangzó mondatok, miszerint „[m]ostantól minden jó lesz, mondták, nem is csak jobb, de jó. Boldog és elégedett országot építünk. Nem volt könnyű, de ha valamit nagyon akar az ember, az előbb-utóbb úgyis sikerül, lehet, hogy nem úgy és nem akkor, de sikerül, ez biztos. Nyugalomban legyünk, de közben dolgozhassunk csak rendesen. Az nem lehet, hogy annyi és annyi akarat. Jónak kell lennie, hát jó is lesz, nem hazudhatnak az érzések, és nem hazudhat az életünk sem.” Mondom, a regénynek több helyén jönnek elő ezek a szavak, változatokban persze, attól függően, ki mondja ki, csakhogy ezeknek a reménykeltő szavaknak az ellentéte történik a regény során, hiába a reménykedés, a reményeknek útjában áll az élet, útjában a sors, útjában mindaz, ami a három asszony lefelé vezető története.

„Család, regény” a *Magyarka*, amelynek háttérében a történelem, előtérben pedig az asszonysors.

Egymásba tolult évek

Kőrösi Zoltánnak a 2009-ben megjelent *Szerelmes évek*, alcímében *Gyávaság* című regénye a szó nemesebb értelmében mestermunka. Korábbról ismertem Kőrösi Zoltán prózaírását, legújabb regényének, a *Magyarkának* olvasása közben tűnt fel nekem, hogy az író milyen szakszerűen, akár azt is mondhatom, mesterien bonyolítja a regénybe foglalt történetet, s most, amikor a *Szerelmes évek* került a kezembe, még inkább meggyőződtem arról, hogy Kőrösi a prózaírás legjobb hagyományai szerint építi fel a regény anyagát, hogy mesterien kezeli az idősíkokat, hogy jó érzéssel fűzi rá történeteit a nagyvilág történéseire, hogy alakjainak nemcsak nevet ad, hanem mindegyiket sorra történetbe ágyazza, mert tudja, a legjobb ábrázolás valójában a történetmondás, ám csak akkor, ha a történet teljes és hiteles, amennyiben végiggondolt és végig is mondott. Van egy apró jelenet a regényben, az egyik regényhős, asszony, kinyitja a

szekrényt és megfigyeli, hogy az ott tárolt ruhadarabokat milyen mesterialmuk varrta meg a szabó vagy a varrónő, hogy az öltések milyen szabályos rendben követik egymást, hogy a szövet mintázata a varrások nyomán nem mozdul el, hogy a varrás sehol sem feslik fel... Láthatóan mestermunka minden ruhadarab, ami azért sem meglepő megfigyelés, mert a regényhős maga is varr, másokat is varrásra biztat, sőt a divatlapokat is forgatja, a falubeli asszonyoknak azt is elmondja, hogy régi anyagból is lehet újat varrni... Persze amennyiben mesteri kéz követi a szabásmintát, és akkurátusan ügyel a méretekre. Azért beszélek némileg bővebben erről a jelenetről a regénynek – rövidebb mint ahogy én azt most itt előadtam –, mert jelképezheti Kőrösi Zoltán prózaírását. Jelképezheti annyiban, hogy Kőrösi is, mint ama szabó, odafigyel az anyag mintázatára, hogy odafigyel az elmondás mikéntjére, mindig elköti a megkezdett szálakat, jól illeszti egymásba a történéseket, s mindezen kívül még arra is odafigyel, hogy a történet-szálak és a történet-szilánkok összeillesztésének varratai könnyen megfigyelhetők legyenek, vagyis ő egyetlen pillanatra sem mond le arról, hogy prózáján jól látszódjék az elsajátított szakma, a mesterségbeli tudás, hogy látszódjon rajta mindaz, ami a prózaírás jellemzője, s hogy ezeket rendre mértékkel adagolja, jól figyelve az arányokra, jól figyelve arra is, hogy a történetek és a történet-szilánkok megkülönböztethetők legyenek, s közben külön figyelmet szentel annak, hogy miként ér össze történelem és személyes történet, hogy miként irányítják a személyes életet a történelmi mozgások, s hogy efelől ne legyen kétsége az olvasónak, a regény lapjainak margóján jelzi a nagyvilág történéseit, s ennyiben Kőrösi Zoltán regénye, a *Szerelmes évek*, történelmi regénynek is mondható, persze a történelmi regény tradicionális jegyei nélkül, hiszen nem a történelemre összpontosít, hanem a személyes életre és sorsokra. Ilyen értelemben családtörténetnek is mondható a *Szerelmes évek*, több család összefonódó regényének, ezen felül meg nemzedéki regénynek is vehető, hiszen a családok több nemzedéke mutatja meg magát a regény lapjain, s közben a családok élnek a maguk külön életét, érintkeznek egymással, itt-ott még egymásba is tükröződnek. Családtörténetek és a történelem menete fonódik egymásba a regényben, mégpedig szigorúan betartott egyensúlyban, s mindez így együtt Kőrösi Zoltán mesterségbeli tudásáról tanúskodik, ezenkívül arról is, hogy szinte semmit sem bíz a véletlenre, szövegében mindennek megvan a maga helye, minden szónak és mondatnak egyenes az irányultsága, amin jól látszik, hogy minden történet-szál egy másik történet-szállal érintkezik, ez pedig egy harmadikkal, és így válik maga a regényforma feszessé, meggyőzővé is egyúttal, s közben egyetlen pillanatra sem merül fel a hitelesség kérdése, hiszen a regény

és egyben a próza hitelessége nem a külvilággal való közvetlen vagy közvetett azonosságon múlik, hanem a közlés erején, azon, hogy a regény nem is akar más lenni, mint regény, hogy nem akar kilépni a maga keretéből, de ott belül, a regényforma keretében, a történetek a maguk törvényei szerint működnek, s ebben megint a mesterember kezének nyoma fedezhető fel, hiszen látszólag szabadon hagyja, hogy alakuljanak a történetek, hogy szabályosan haladjanak a végkifejlet felé, holott mindezt szigorú szemmel és kézzel ellenőrzi, mert éppen az ellenőrzött történet mutathatja meg közvetlenül az arcát. Kőrösi Zoltán odafigyel arra, hogy a nevek és az életek kapcsolódjanak egymáshoz, odafigyel arra is, hogy a nevek mögött igazi tartalmak legyenek, hogy hősei amikor kapcsolatba kerülnek egymással, hozzák is ezeket a tartalmakat, amelyek aztán ráfonódva mások tartalmaira, hiteles képét adják életeknek és sorsoknak. Van a regényben egy-két ilyenmód összefonódó szál, ott van például annak a német ezredesnek a levele, amit kivonulásuk előtt a német tiszt átad az addig szakácsnőként a bunkerban dolgozó Márkus Magdának és lányának, hogy adják majd fel, majd amikor már békeidőben feladják a Lipszékbe címzett levelet, jó hosszú idő után érkezik a válasz, hogy a címzett ismeretlen. Nem lehet tudni, hogyan is ért vissza a levél, amikor a borítékra nem írták fel a feladó címét, majd amikor felbontják a levelet és elolvassák, azt látják, a német tiszt kivonulásuk előestéjén az anyjától búcsúzik benne. Sok minden rejlik ennek a levélnek az útjában, ott van a halálra készülő német tiszt alakja, ott van a németeket szolgáló szakácsnő alakja, ott van a lányáé is, akit egyszer rajtakap az anyja azon, hogy a konyhában összeölelkezve ül a német tiszttel, árulás és hazatalálás egyszerre, ambivalens jelenet, de ezen túlmenően még többértelmű is, mert részint a kiszolgáltatottságról beszél, részint arról, hogy semmi sem állhat az érzelmek útjába. Aztán ott van az öt Kovatsits fiú története meg az apjuké, aki minden fiú születésekor egy-egy diófát ültetett a kertbe, jó magasra nőttek a diófák. Kőrösi Zoltán beszámol mind az öt fiú történetéről, akik közül közelebbről a kényszerből Katona névre magyarosított fiú történetét mutatja meg, azt, ahogyan a sorkatonából beiskolázott fiú miként emelkedik a tiszt beosztások ranglétráján, hogyan jut hozzá az első gépkocsinhoz, hogyan vészeli át az ötvenhatos történéseket, hogy aztán már egészen előregedve hogyan vesz búcsút az élettől meg a családjától, s ott van annak a ruhadarabnak a története is, ami ismeretlenül kerül hozzájuk, mint az egyik közeli rokon ruhadarabja, hányódik a szörmeprémes kabát a házban, mikor aztán felfeslik a gallérja, a fiú búcsúlevele kerül elő, akit nyilván az ötvenhatosokat sújtó büntetéshullámban ítélték halálra. S ott van végül a ház története is, amit a család felmenői építettek

fel, majd pedig nemzedékről nemzedékre szállva végül Márkus Magdának ad otthont, aki a szétlőtt Budapestről költözik a falusi házba, s ekkor már ott is marad, huszonöt éve él már ott és emlékezik: „Ám ha megpróbált visszagondolni az azóta eltelt, felfoghatatlanul sok, s mégis, mindössze szemhunyasnyinak tűnő időre, a huszonöt évre, hiába igyekezett valamiféle határpontot, választóvonalat találni az egymásra tolult hónapok és évek sokaságában. Kutatott a homályos s egyre valószerűtlenebb emlék, vagy éppen az olykor hihetetlenül élénk, s már csak ezért is gyanút keltő érzések között, ám legfeljebb addig jutott el, hogy régóta nem számolja, mert nem tudja számolni sem a napokat, de még az éveket sem: átalakult körülötte és benne az idő: nem mintha történt volna valami, ami elválasztotta a múltat és a jelent, éppen ellenkezőleg; egyre gyorsulva és egymásba olvadva suhantak el az évszakok, egymásba hasonultak az évek. Mintha nem is évek teltek volna el, és a felejtésben nem is évszakok maradtak, csupán napok: egyetlen hosszú nyári nap, ami immár huszonöt éve tart, egyetlen ősz, egyetlen tél és tavasz; hétköznapiokból tapadnak össze a hétköznapiok.” Azért idéztem valamennyire hosszabban a regénynek ezt a legkidolgozottabbnak tűnő jelenetét, mert benne Kőrösi Zoltán *Szerelmes évek* című regényének idő- és térszemlélete mutatkozik meg. Ahogyan Márkus Magda emlékezetében egymásra tolulnak az évek, úgy tolulnak egymásra a regény idősíkjai, a nagyon távoli tizenkilencedik századtól kezdődően a huszadik század első évtizedei, a nagy háború, majd az azt követő megtorlások és sorsok évei, aztán a múlt század harmincas évei a zsidótörvényekkel, később a második világháború évei a zsidóüldözésekkel, munkaszolgálatra vezényelt, majd ottfelejtett zsidókkal, családtagokkal, aztán a szovjetek bevonulása, ötvenhat meg az utána következő évek, a kétütemű motorok zajával és bűzével, lassú gyarapodásokkal, egyben a gyerekektől kezdődően a besorolások eszköztárával, gyerek- és ifjúsági szervezetek alakulásával, közben meg telnek a családok évei meg napjai, már nem is igen lehet számon tartani sem az éveket, sem az évszakokat, lassan minden átmegy feledésbe és emlékezetbe. Így beszél vagy gondolkodik Márkus Magda: „Igen, az élet nem az, amit az ember átélt, hanem az, amire visszaemlékezik, amikor el akarja mondani, hogy élt. Az, hogy hogyan élt, vagy az, hogy élt egyáltalán.” S ezután következik a regényben Márkus Magda emlékeinek sora, emlékképek emlékképekre épülnek, az idő rétegei tovább rétegeződnek, mígnem a katolikus temetőben Márkus Magda fejfája áll. Majd pedig az, hogy „[e]l kell adni majd ezt az egészet, mihez kezdenénk vele”. Hát ennyi, egymásba tolult évek és évtizedek, egymás életét és sorsát keresztező családok, felmenők és leszármazottak, távolabbi és közelebbi rokonság, mindez együtt az elmúlt

évek és évtizedek mesteri kézzel megformált, sokrétegű, többértelmű tablója a *Szerelmes éveknek*. Hogy mért *Gyávaság* a regény alcíme, arról csak annyit, hogy mindazok, akik a regényben előfordulnak, gyávaságból talán, bele is törődnek a sorsukba.

Hervadófélben szomorkodó asszonyváros

Kőrösi Zoltánnak a *Budapest, nőváros* című prózakötete majd tíz évvel ezelőtt jelent meg, de csak most jutott a kezembe, s ahogy olvastam, könnyű volt belátni, nem fogott rajta az idő, most is olvasmányos, derűs, jól megszerkesztett és mindennekfelett nagyon szépen illusztrált kötet, mégpedig nagyobbára ismeretlennek látszó budapesti fényképekkel, persze bőven arcokkal, különös mozdulatokkal, egészen különös nézőpontból felvett képekkel, amelyek itt-ott a szöveg aláfestésének tűnnek, holott szemmel láthatóan az illusztrációk válogatója, nyilván maga a könyv szerzője, egyáltalán nem törődött azzal, hogy összefüggést teremtsen kép és szöveg között, amiből akár arra is következtetni lehet, hogy valójában két könyv a Kőrösi Zoltáné, az egyik könyv szövegeket tartalmaz, Budapestet leíró, vagy éppen csak távolról érintő szövegeket, a másik könyv meg képeskönyv, budapesti képekkel, amin egyformán kell érteni a budapesti látképeket és a budapestiek fényképeit, meg persze távolabbiakét is, olyanokét, akik nem tartoznak közvetlenül a városhoz, s a képeken sem látszik a város, s mindez enyhén színezve, valamilyen köztes, a sárga és a barna közötti színnel, amelyen a borítója is a könyvnek, háttérében az egyik budapesti híd, a rakpart és rakparti paloták, mindez ködbe veszve, mert a köd dominál ezen a különösen kidolgozott színen, a köd, amiről bőven szó esik a könyv szöveges részében is. A két könyv egy borító alatt éppen akkor találkozik, amikor a szöveges rész a ködről beszél, ezen túl pedig a fényekről, a reggeli meg a délutáni fényekről, ahogyan átszűrődnek az ablakot fedő függönyön, vagy ahogyan szinte port kavarva pásztáznak a szoba tárgyain, egyszerre világítanak meg és homályosítanak el, mert a fények játszanak a tárgyakon, a lakás berendezésén, de játszanak a városi utcákon és tereken, játszanak és mindig önfeledten, mindaddig, amíg valamely leíró kéz, az író keze és a fényképezőgép kezelőjének keze rájuk nem bukkan, megörökítve a fény játékának egy-egy szeletét, amit aztán tovább lehet adni, sokszorosítani lehet, létrehozva a művészetnek valamilyen pillanatnyiségában sem múló megnyilvánulását. Mindebből azt kell leszűrni, hogy Kőrösi Zoltán *Budapest, nőváros* című könyvét párhuzamosan kell olvasni, olvasni kell a képeket, mert azok külön történeteket mondanak, minden képhez hozzáfűzhető egy-egy történet vagy történetstilánk, és

megint külön kell olvasni a szöveges részt, hosszabb és rövidebb prózákat, amelyek között van néhány hagyományosnak vehető novella, a legtöbb azonban rövidtörténet, bármit is jelentsen ez a műfajnév, hiszen egyformán tartozik bele egyfelől a hangulatkép, másfelől valamely történetnek csak a részlete, megint másfelől szavakkal előadott táj- és városképek, mégpedig azért, mert ellentétben a szorosra kötött novellaformától, a rövidtörténet szabad alakú szöveg, sok minden belefér és sok mindent elvisel, csupán a részletezést nem viseli el, és ebben mégiscsak közel áll a részletezést ugyancsak kerülő novellához. Kőrösi Zoltán jó érzékkel kötötte egybe a kettőt, könyvének élén *Szerelem* címen egy hosszabb elbeszélés olvasható, amelynek belső címe „magyar novella”; ilyen belső címei vannak a szöveges rész minden nagyobb és kisebb bekezdésének, minden hosszabb vagy rövidebb történetnek. Azért mondható a *Szerelem* „magyar novellának”, mert a múlt század második felének történései alakítják a novellahősök sorsát, a neves törvényszéki bíró lányának a sorsát, aki az angol nővérek konviktusából ért éppen haza, amikor a cingár törvényszéki írnok mélyen beleszeret, hosszú szerelmes verseket ír hozzá, bár alig látja a lányt, s a lány sem vesz róla tudomást. Csakhogy e versek miatt az írnokot elbocsátják, hogy aztán egy bűvárlással halászó ember mellett legyen segédmunkás, s egy alkalommal, amikor a lány is a Duna-parton jelenik meg és bokáig vízbe merül, az írnok ijedtében abbahagyja a levegő pumpálását, mire a légszomj a felszínre hozza a bűvárt, akinek teste, miután kilépett a bűvárruhából, megigézi a lányt, olyannyira, hogy a törvényszéki bíró, az apa ellenvetése ellenére házasságot köt a bűvár a lánnyal, ám az esküvő napján érkezik a katonai behívó, mert éppen háború zajlik, mindkét férfi, a segédmunkásnak szegődött írnok és a bűvárruhából előlépő izmos férfi bevonul, majd ez utóbbi fogságba esik, ahonnan csak évek múltán ér vissza a fővárosba, ahol megtalálja a feleségét, de közben az ötvenhatos forradalom történéseinek résztvevője lesz, amiért hosszan tartó börtönbüntetésre ítélik, hogy aztán, ismét évek múltán újra megtalálja a feleségét, akivel – minthogy beleszóltak a történelem történései – legfeljebb csak néhány hetet tölthetett együtt.

Azért beszéltem valamennyire hosszabban a könyvkezdő hosszabb elbeszélésről, mert benne a könyv következő lapjain sorjázó történetek és történetrészletek háttére ismerhető meg. A múlt század második felének történései adják az előtérben játszódó szövegek és szövegrészletek háttérét, éppúgy, mint a festészet nagymestereinek vásznain, ahol az előtérben valamilyen jelenet játszódik, a háttérben meg erdőrészlet, lehetőleg hegyorom, sokszor düledező várrommal. A könyv további részeiben olvasható szövegrészeknek éppen a *Szerelem* című „magyar novella” adja meg a hát-

terét, mert a múlt század második felének történései egészében beleivódtak Budapest életébe, jól látszanak ezek a történések mind a budapestiek arcvonásain, mind az utcák, a körutak, a terek látványán. A történelem nem múlik el, a történelem nyomot hagy maga után, s ezeket a nyomokat semmiféle rábeszéléssel vagy meszeléssel nem lehet eltüntetni. Erről szólnak Kőrösi Zoltán rövidtörténetei, arról, hogy a történelem nyomai egyformán ismerhetők fel a fények játékában, az arcvonásokon, az utcakép árnyakkal és fénysávokkal teletűzdelt pillanataiban. Van is ebben valami hátborzongató, valami szorongást hozó nyugtalanság, s ennek a nyugtalanságnak a kifejezései az itt előadott rövidtörténetek, amelyeknek egyik lehetséges előzménye éppen az abszurdra és groteszkre kimenő rövidtörténetei Franz Kafkának, akinek neve elő is jön az egyik rövidtörténetben, így: „Dr. Franz Kafka, ahogy a csapott vállú, díszszebkendős, sötétszürke öltönyében megállt az irodai íróasztalnál, fehér ujjait szétterpesztve az akták mellé támasztotta, és azt mondta: »már az az egyszerű tény is, hogy élünk, annyira méltó a hitre, hogy szinte ki se meríthetjük a mélységeit«. Majd szégyenlősen elhallgatott, mint aki egy rosszul sikerült, halovány tréfával próbálta volna felvidítani a társaságában unatkozó hölgyeket, és alig észrevehető mosollyal megrázta a fejét, miközben megigazította a tolltartóban összecúsúzott tollszárat, úgy rendezte el őket, hogy párhuzamosan álljanak.” *Irodalmi feljegyzés* a címe ennek a rövidtörténetnek, amely egyfelől szóba hozza Kőrösi Zoltán irodalmi előképét, azt, akire támaszkodhatott, amikor rövidtörténeteit írta, anélkül azonban, hogy olyan erősen összpontosított volna az abszurdra és a groteszkre, ahogyan azt Franz Kafka tette, ám a módszer hasonló, hiszen Kőrösi prózájában, szoros összefüggésben a prózától függetlenített illusztrációs anyagával a könyvnek, történeteket mondott el, vagy történetrészleteket közölt azzal a nem rejtett szándékkal, hogy ő is, miként Kafka, a tolltartóban összecúsúzott tollszárat rendbe tette, rendbe tegye mindazt a kuszaságot, mindazt a háborús és forradalmi múlt jegyeit viselő történéseket, amelyek meghatározzák egy város, jelen esetben Budapest városképét. Itt valóban párhuzamosokról van szó, a tollszárok Kafka nyomán párhuzamosan állnak a tolltartóban, Kőrösi Zoltán Budapest-könyvében párhuzamosan állnak egymás mellett a képek és a szövegek, de párhuzamosságok fedezhetők fel a történelem és a magánélet történései között is, éppúgy az életrajzok és a sorsok között. Mindennek illusztrálására álljon itt még egy rövidtörténet, *Délután* a címe: „Két férfi megy a szikrázó, hideg délutáni fényben a sétálóutcán, két férfi sétál egymás mellett, amikor az egyikük megáll, utána nyúl a másiknak, a vállánál fogva fordítja maga felé, aztán felnéz, s felfelé mutat a kovácsoltvas lámpaoszlopok fölé, és azt mondja, mint aki megmagyarázni akar valamit:

hogya én repülni tudnék, nem tudna elkapni engem a bánat.” Vagy egy másik, amelynek *Szabadság* a címe. Idézőjelben van a szöveg, mert valaki, aki talán nem a szerző, mondja a szavakat: „Amikor földeken dolgozok, vannak percek, amikor egyáltalán semmi nem jár a fejemben. Egyetlen ötlet sem fut át az agyamon, bár az érzékeim élénken figyelnek mindenre, ami körülöttem zajlik. Ha történetesen egy varjú szállna el fölöttem, röptének minden részletét megfigyelném, de nem keresnék hasonlatot a feketeségére. Ha a fákra néznék, nem gondolnám, hogy a leveleknek bármi közülük is volna a szélhez. A fák fák, a levelek levelek, a varjak varjak. Tudom, hogy mindez nem jelképe semminek sem, nem hasonlat, hanem önmagában való dolog.” Ilyenek Kőrösi Zoltán rövidtörténetei, nem jelképei semminek sem, nem is hasonlatok, hanem önmagukban vannak, s így teljeseek.

S arra is válaszolni kell végül, hogy Budapest miért nőváros. A *Paprika* című szöveg élén áll: „Vannak női városok és vannak férfivárosok is, némelyikről csak hosszú tapasztalás révén derülhet ki, hová is tartozik... Budapest például egy hervadófélben szomorkodó asszony, aki időnként a sminkkészlethez nyúl, s megrázza magát...” Hát ezt az időnként a sminkkészlethez nyúló, hervadófélben szomorkodó asszonyvárost írta meg nagy szeretettel Kőrösi Zoltán a *Budapest, nőváros* című könyvében.

Van ideje az emlékezésnek

Kőrösi Zoltánnak a Kalligram gondozásában 2011-ben megjelent *A hűséges férfi* című elbeszéléskötete alcíme szerint *Boldogságnovellákat* tartalmaz. Oda kell tehát figyelni arra, mit is mondanak ezek a novellák a boldogságról. Van is a kötetben egy *Boldogság* címet viselő írás arról, hogy Kertész, a novella hőse és a felesége tizenkét év házasság után elválnak, majd ugyanabban a lakásban élnek tovább szigorúan elválasztott határok között, s így megy ez tizennyolc éven át, amikor egyszer az asszony sírására és saját nevének elhangzására figyel fel Kertész, benyit a szobába, az asszony magatehetetlenül fekszik az ágyban, s innentől kezdve aztán három éven át ápolja az asszonyt, hogy végül eltemesse, majd hosszú évekig él egyedül, a függönyt nem húzza rá az ablakra, s emlékezik, az emlékezés tartja életben, majd aztán a novella azzal fejeződik be, hogy Kertész, miután már nem él a felesége, továbbra is óvatosan lép oda az asszony szobájának ajtajához, úgy, ahogyan akkor tette, amikor a felesége még élt, majd végül, már teljesen egyedül, eltűnődik a boldogság felett és azt mondja, „nem az a kérdés, hogy van-e boldogság, nem is az a kérdés, hogy mi a boldogság, a szenvedés hiánya, az a boldogság, hogy amikor már elmúlt az élet, akkor is lehessen emlékezni rá”. Ez a gondolat előjön a *Forróság* című

novellában is, ahol az elöregedett apa mondja a lányának, hogy „tudod, attól változott meg igazán az életem, hogy én most már emlékezni is szeretek”. Kertész az elmúlt élet felett tűnődve mondja, hogy a boldogság az emlékezés, s ugyanezt mondja az apa is, akinek az élete attól változott meg, hogy már szeret emlékezni, ami persze arra a közhelyre megy ki, hogy csak a szépre emlékezünk, de ebben a közhelyben is, mint minden közhelyben, van igazság, mert igazság van az emlékező Kertész szavaiban, és az emlékezéssel az életét megváltoztató apa gondolatában is. Az apa valóban emlékezik a novellában, emlékezik arra, hogy „[e]gyszer, még egészen kicsi fiú volt, amikor egy nyári reggelen biciklivel ment az úton, az átforrósodott aszfalt valósággal pattogott a gumik alatt. A fák, húsos zöld lombok behajoltak az út fölé, és messze, ahol az út vége nem is látszott, úgy tűnt, összeérnek. És akkor leszállt a bicikliről, érezte a szandálja talpán át az utat, érezte a bőrén a napot, érezte a testét, a kezét, a lábát, a tüdejét, a fülét, egyenként a tüskésre nyírt hajszálait, hátrahajtotta a fejét, úgy sétált, a bicikli kormányára simult a tenyere”. Ez lehetett a boldogság, mert „[a]kkor nem kellett a szavak”. Az apa és aki ápolja, talán a lánya, de a fia is lehet, jelöletlen párbeszéde a novella, amelyben az apa emlékezik, miközben azt is elmondja, hogy egy reggel a fák között meglátta a feleségét, akit már rég eltemetett, s arról is meg volt győződve, hogy az asszony is látja őt: „Sokáig csak néztük egymást, tudtam, hogy ő is lát engem.” Az elmúlt hónapokban beszédesebbé vált apa elmondja, „tulajdonképpen ő mindig is hitt abban, hogy a szavak, a mondatok közelebb vihetnek bennünket az élet értelméhez, igen, ezt most is hiszi, csak éppen a mostani szavakkal, ezekkel a szavakkal és ezekkel a mondatokkal van baj”. Akkor, gyerekkorában, amikor biciklizett a forráságban és megélt a testét, nem kellett a szavak, most viszont már kellene a szavak, hiszen az emlékezés szavakból és mondatokból áll össze, sőt a látomás is szavakból meg mondatokból áll össze, és valójában ezek, az így összeállt szavak és mondatok adják az élet értelmét, holott a mostani szavakkal és mondatokkal baj van, de arról már nem esik szó, hogy mi baj van velük, ez valahogy a novella egészéből derül ki, mindabból, ami az apa emlékező és látomást közlő szavaiból előjön, valami rejtélyes baj, amelynek sem a forrását, sem az okát ismerni nem lehet, mert nyilván megismerni sem kell, hiszen elmúlt az élet, marad az emlékezés, s ez megnyugtat, ebből akár az élet értelmére feltett kérdésre is érkezhethet válasz. Kőrösi Zoltán jó érzékkel nem jelöli az apa és a lány vagy fiú közötti párbeszédet, sem gondolat-, sem időzójellel, más párbeszédes elbeszélésben sem használja ezeket az írásjeleket, így aztán folyamatossá válik az elbeszélés, menetét nem szakítják meg írásjelek, de ezzel együtt bizonytalanság épül be a novellába, egy a

szöveget éltető és hatását fenntartó bizonytalanság, hiszen nem mindig tudható, hogy ki beszél, s talán nem is igazán fontos a beszélő kiléte. Az írásjeleket nélkülöző párbeszéddek emberi kapcsolatokat és viszonyokat tárnak fel, egyben az emlékezést erősítik, hiszen *A hűséges férfi* címet viselő novelláskötet a múlt homályából hozza elő a történeteket, s közben mindig történeteket mond, Kőrösi minden írásának erőssége éppen a történetmondás. A történet felfed, a történet érzéseket és hangulatokat közöl, különösképpen a jelen idejű történet, s ezt Kőrösi Zoltán ki is használja, hiszen több elbeszélése szólal meg jelen időben, mert a jelen idejű közlés a pillanatot rögzíti, a történetek pedig sorra ilyen rögzített pillanatokból épülnek fel. A *Teremtés* című novellában „[a]nya és a lánya élnek ketten a nagy, vedlett falú, ódon házban”. Ezzel a jelen idejű mondattal indul a novella, és aztán minden a jelenben történik. Ők ketten egymástól távol élnek, s ezt a távolságot jelöli, hogy kettőjük jelen ideje nem ér egybe mindaddig, amíg ki nem derül, hogy ők ketten ugyanazt az álmod látják, ugyanazt a férfit álmodják, s elmondják egymásnak az álmukat, majd innen kezdődően a lány résnyire nyitva hagyja szobájának az ajtaját, mintha csak véletlenül tenné, lassan figyelni kezdenek egymásra, hallgatják egymás hangjait és akkor, ebben a jelen időben, bár még mindig távol vannak egymástól, jelen idejük találkozik, de erről már, jó érzéssel, nem esik szó a rövid írásban. A *Szél* című novella is jelen időben rögzíti az utca egy pillanatát, amikor vakolat hullott le a falról, és a törmelék furcsa festményt formázott, majd egy idős asszony jelenik meg, a kicsi terítőjét keresi, talán a szél vitte le az erkélyről, de nem találja, amott meg egy férfi és egy asszony ülnek a „Chili bár napernyője alatt”, ahol az asszony azt mondja, „a szerelemmel az ember kockára teszi az életét”, majd egy gyereklány lép hozzájuk, gyűrt képeslapokat kínál megvételre, beteg anyja gyógyítására kell a pénz, közben az idős asszony továbbra is keresi a kis horgolt terítőt, és állandóan azt hangoztatja, nem tudja, mi lesz vele a terítő nélkül, az azonban nem derül ki, hogy miért oly fontos számára az elveszelődött kicsi terítő, s azért nem derül ki, mert az már a múltba tartozik, itt pedig jelen idejű történetekről esik szó, mindennapi történetekről, amelyeket végül is valóban csak jelen időben lehet elmondani. Végül persze a *Szél* címet viselő novella is az emlékezésre megy ki, hiszen azért keresi oly kitartóan az idős asszony a kicsi terítőt, mert nyilván valamire emlékezteti, talán éppen a boldogságra. Úgy is előjön tehát a boldogság Kőrösi Zoltán elbeszéléseiben, hogy nem is esik róla szó, s az emlékezés is előjön, pedig minden a jelenben történik. A jelen idejű elbeszélés valójában képek és pillanatok sorjázása, egymásból nem következő, csak egymás mellett megjelenő képekből és pillanatokból áll össze, csakhogy ezekből az egymáshoz nem

tartozó, csak egymás mellett létező jelenségekből egész látvány kerekedik ki, amely olyan, mintha festmény lenne. S nem is akármilyen festmény. Kőrösi Zoltán nagyon odafigyel a képekre, szinte minden elbeszélése egy-egy képleírással kezdődik, s mint minden kép, ezek a képleírások is a természetben találják meg a forrásukat. Kőrösi Zoltán elbeszélései azzal kezdődnek, hogy nyár van és forróság, hogy őszi van és esik az eső, hogy tél van és havazik meg fagyok vannak, hogy tavasz van, és az erkélyről jól látható a fák rügyezése meg lombosodása, s ezek a képek mind sorra szoros kapcsolatban vannak a novella történéseivel, azt mondják, hogy van ideje a történetnek, s ez az idő képpel mondható. Amiből, miként az elbeszélés jelenidejűségéből is, a pillanat hatalma következik, az valójában, hogy minden éppen most történik, ami a múltban volt, most jön elő, az emlékezés jelenidejűsíti a múltat, s az elbeszélésnek éppen az a hatalma, hogy ezt megteheti, ahogyan a festménynek is az a hatalma, hogy rögzítheti a pillanatot, amelyből aztán következik valami, és amit megelőzött valami, s mindez egyszerre látható meg a festményen, látható meg az elbeszélés szavain és mondatain. Az *Utazás* címet viselő szintén jelen idejű elbeszélés zárja a könyvet, benne egy férfiről esik szó, aki „az ódon, vidéki szálloda szobájában fekszik”. Amiért ide utazott, „okafogyottá vált”, akár azonnal visszautazhatott volna, de maradt, megszállt a szállodában, és különös álmot látott. Álmában arra riadt fel, hogy sürgős teendője akad, kimegy a temetőbe, kiássa nagyanyja és nagyapja sírját, a koporsókat érintetlenül találja, és a holttestek is mintha élnének, kimozdulnak, megfogják egymás kezét, és közben mosolyognak, „örülnek, hogy érinthetik egymást, ez a mosoly maradt meg őbenne is az ébredés után, a jókedvük könnyedsége és semmit nem akarása, a mozdulat, aminek éppen elég volt már az, hogy foghatták egymás kezét, mosolyogtak, mondja, és mosolyog”. A *Nyár* című elbeszélésben ketten beszélgetnek, két férfi, s az egyik azt találja mondani: „Mostanában értette meg, hogy éppen ez a figyelés, ez a tünékeny állapot hasonlít a legjobban ahhoz, amit boldogságnak gondol: a tudatosság és az érzékelés közötti lebegés; ideiglenesség, amiből akár az ébredés, akár a visszaalvás révén bármikor kicsusszanhat.” Az emlékezés és ez az ideiglenesség mondható vajon boldogságnak? Kőrösi Zoltán boldogságnovellái erre a kérdésre adják meg az egyetlen lehetséges, ám kimondhatatlan választ.

Orvosok, nővérek, takarítónők

– Ich bin doktor Horn – mutatkozik be műtőorvosom az éjjeli operációt követő reggelen, s int, maradjak nyugodtan az ágyon, aztán a fölém hajoló fiatalabb orvosnak és az ápolónőnek magyarázza – ennyit értek –, mi a teendőjük velem. A vizitelőket szinte alig látom, ennek a főápolónőnek is inkább csak a kezét, amint kórlapomra szorgalmasan jegyzi az utasításokat és írja föl a gyógyszereket – jeden Morgen: Thrombo-ASS 100 mg, Efint 10 mg... und am Abend Sortis 80 mg, Concor 5 mg..., am Sonntag Furon 40 mg, én meg csak pislogok, mert úgy ki vagyok „pányvázva” drótokkal, huzalokkal, csövecskékkel, hogy szinte oldalra fordulni sem tudok. Nem mintha ficáncolni volna kedvem, de azért, ha már nem haltam meg, szeretném tudni, mi is történt velem. Csak elejtett szavakat értek, ilyeneket, hogy „Übernahme von der Herzintensivstation nach einem akuten Vorderwandinfarkt...”, amiből számomra is kiderül, ez bizony akut infarktus volt. És most nyilván terápiaként „EKG-analyse und pathologische Prüfung, Coronarographie, Echokardiographie-kontrolle...”, s mindebben egyetlen valamirevaló vigasztaló megjegyzése a műtőorvosomnak: „keine Angina pectoris...”. Míg sorolja ezeket a számomra csak részben kikövetkeztethető kifejezéseket, a főnővér egy gombnyomással kissé följebb emeli az ágy fejtámlás részét, s ekkor tudom némileg fölfogni, milyen szobában is vagyok.

Eddig, legalábbis amire emlékszem, csak egy szellemként átsuhanó takarítónő járta körbe az ágyamat, hangtalanul és szinte tudatosan észrevétlenül, s egy ápolónő, aki azért takart ki, hogy injekciót nyomjon a faromba. Eddig mást nem tapasztaltam, csak a mennyezetet láttam, rajta a nagy kerek lámpát, amelynek egészen halvány fényét akkor erősítették föl, amikor a vizitélők beléptek, s azt, hogy a szobának a folyosó felőli része üvegből van. Tejúveg az ajtó is. Mögötte a sziluettekből kivehetően igen élénk mozgás van, hajnal óta jön-megy a személyzet.

Most azt is látom, egyágyas a szoba, nyolc óra öt percet mutat a bejárati ajtó fölötti digitális óra, jobbra a falon „lapos” fekete képernyő. Jobbról-balról fogasok, kézmosó, a sarokban két műanyag kosár. Amint bejött a hatfős csapat, az a furcsa, zűrzavaros hangzavar nyilván onnan, hogy mindenki felhúzta a fehér műanyag köpenyt, hárman pedig, akik hozzám is érnek, vékony gumikesztyűt is.

Itt minden nagyon furcsa és szokatlan, de a legkülönösebb az, hogy óvatos tapogatózásom során azt is kitapogatom, hogy a péniszemből is cső kanyarog a combomon keresztül az ágy jobb alsó sarka felé. Nyilván a vizeletzacskóba. De miért, ha a szívemmel volt baj, s őszintén arra gondoltam az este, a mellkasomat vágják majd föl.

Kitakarnak, megnézik meztelen testem, majd visszatakarnak, aztán a csörgő műanyag terítő-lepedőt könnyű takaróval cserélik föl. Míg kitakarva feküdtem, már nem csak éreztem, láttam is, mellem, hasam tele vákuumos tapadókoronggal, katódcsövekkel(?), a drótok, zsinórok pedig valahova mögém vezetnek, nem tudom, hová. Alaposan ki vagyok biztosítva! Fürkésző tekintetemmel annyit még megállapítok, nyilván orraszájra szerelhető oxigénmaszk lehet az a kis kosár, amely felettem lebeg, mellette karnyújtásnyira a piros jelzésű SOS feliratos kapcsoló.

Nem lehetek rossz helyen, ha ez a szoba, ahol egyedül fekszem, ennyire föl van szerelve, gondolom, és a vizitelők határozottsága, magabiztossága is némi nyugalommal tölt el. Bejáródott lehet az orvosi csapat, mert mindenki már egy-két szóból, az orvosi tekintetből ért, amit határozott mozdulatokkal és sok-sok „ja-javal” jeleznek. A csapat még azt is megvárja, hogy az egyik nővér kicserélje az infúziósüveget, és a vékony kanülön keresztül befecskendezze a most előírt gyógyszereket.

Mindez húsz perc, olvasom le az óráról, miután a főorvos bizalmasan megveregeti a takaróval kellően be nem fedett vállam, s valami olyasmit mond: ne aggódjak, minden rendben lesz, fontos – legalábbis ezt értem ki ebből a furcsa bécsi beszédből –, hogy időben történt az „Operation”. Aztán valamennyien, megint csak mintegy parancsszóra, vetik le a műanyag köpenyeket és a kesztyűket, s villámgyorsan összehajtogatva dobják a szemeteskosarakba, aztán a kis fertőtlenítőkészülékhez nyúlnak, bedörzsölik tenyerüket, s távoznak.

Csend támad körülöttem, csak a szomszéd szobából hallatszik át némi hang, nyilván ott folytatódik a vizit. Vajon hány ilyen szoba lehet? S mit csináltak velem, hiszen vágást, sebet nem érzek magamon, pedig voltam már sebészkes alatt, Ulcus dudeni, azaz perforált nyombélfekély miatt, és műtötték Achilles-ínszakadásomat is. S most kezdem összerakni a kockákat, a szállodába érkező mentőorvos aggodalmát, a sűrűn emlegetett

Herzet és Schmerzet, a Hipertoniát... de azt még mindig nem értem, a mentőautó miért kapcsolta be a megkülönböztető jelzést, sőt a szirénát is, míg az esti csúcsgalamban száguldtak velem a városon keresztül az Alt Wien Szállóból e kórház kardiológiai osztályára. Talán csak nem voltam ilyen súlyos eset? Vagy mégis?

Ebben a magányban nem is a fájdalommal vagyok elfoglalva, hiszen, azt gondolom, az infúzióban bizonyára van annyi fájdalomcsillapító is, hogy egy darabig legalábbis fájdalmat nemigen érzek majd, de hogyan értekezek majd az orvosokkal, ápolókkal, amikor őszintén bevallottam a főorvosnak, hogy a németet „ein Bischen” beszélem, de ezt a bécsit alig értem.

Te jó ég, vesz erőt rajtam az idegesség, ha megszűnik a gyógyszerek hatása, hogyan fogom megmagyarázni, hogy ha netán ott, pont ott, „dort Schmerz”, meg ha a karomon, mert látom a véraláfutást (milyen „Bluten...” is az?), hogy kérek rá jeges borogatást? Még rá gondolni is rossz, ha ágytátra lesz szükségem, vagy sürgősen hívnom kell az ügyeletest – igen, itt az SOS –, de hogyan magyarázom majd meg, miért is. Ha például véletlenül, netán forgolódás közben esik le egy szippantós ragtapasz diódája, elektródja?

Ha tudom, hogy mindent, de valóban minden velem történőt a központi vezérlőasztalról hamarabb leolvasnak, mint ahogy én észreveszem, nyilván nem kellett volna riasztani a még mindig vizitelő orvost és a nővéreket hirtelen támadt szívfibrillációm miatt.

Pedig idegességem most már az is fokozta, hogy amikor tapogatni kezdtem magamat, ágyékomnál jókora tampont érzek. Leragasztva valami selymes szalaggal. Mi ez? Hirtelen elfelejtettem, hogy a vizit alatt ezt tapogatta meg a főorvos is, s megnyugtatóan mondott valami ilyesmit: „Das ist sehr gut.”

Mindezek után mi legyen az első teendőm? Ha délután beengedik a feleségemet, azonnal visszaküldöm a szállodába a Halász-féle Magyar-német kézisótárért, amelyet ugyan nem kórházi használatra hoztunk magunkkal erre a többnapos kirándulásra, de most nagyobb szükség lesz rá, mint Schönbrunnban. Ahol egyébként most már másodszor vagyunk, és immár fülhallgató s rövidhullámos magyar nyelvű útvezetésünk volt, vagy a Kapucinusok temploma alatti Császári kriptáknál (a Kaisergruftnál), ahol, mint nyilván nem a mi tiszteletünkre, pesti történészhallgatóknak mesél tanáruk az itt nyugvó Habsburg-dinasztia jeles személyiségeiről. A Művészettörténeti Múzeumban Bruegel Parasztlakodalom című festménye előtt belgrádpancsovai csoportnak szerbül magyaráz az idegenvezető. Itt is hozzájuk csapódtunk, a Sacher-torta rendeléséhez pedig nem kell sok nyelvtudás.

Viszont éppen itt, a nevezetes cukrászdában lettem rosszul. Kimerítő volt a nap, de ilyesmi még nem fordult velem elő: alig vánszorogtam vissza a szállodáig. Látva állapotomat, a recepciósök azonnal hívták a mentőket. Ott is voltak pár perc alatt.

– Maga politikus? – kérdezi tőlem Horn professzor déltájt. Tizenkét óras ügyelete letelte előtt még egyszer visszajött az ágyamhoz.

– Nein, ich bin Schriftsteller und Direktor in einem ungarischen Verlag von Novi Sad.

– Ne haragudjon, akkor maga nem szerb?

– Nem, én Szerbiában élő magyar („Ungar”) vagyok.

– Mert tudja, itt szerb és magyar orvosok is vannak – magyarázza –, s ha úgy gondolja, ide is hívjuk őket...

Intek, értem, mire céloz, nagyon jó volna, sőt hálás is lennék.

– ... a beteg az beteg, s – fogalmaz most lassan, hogy minél érthetőbb legyen minden szava – nekünk célunk a pontos diagnózis megállapítása. Ez a további kezelés alapja. Úgy érzem, ezt is érti. (Bólintok.) Ha kívánja, holnap meglátogathatja a szerb Kovacevic doktornő, de akár Jávai doktor, az asszisztensünk is, ő magyar.

– Hálás lennék, ha megtenné „entschuldigen bitte”, de miért érdeklődött „interessierten” Sie sich foglalkozásom felől?

– Mert a délelőtti folyamán a bécsi szerb nagykövetségről érdeklődtek állapota felől. A mi kórházunk szabályai szerint nem adhatunk telefonos információt még követségi kérésre sem, kivéve, hogy egészségügyileg elláttuk, szívműtétet hajtottunk végre, s hogy a beteg állapota – az orvosi konzílium véleménye szerint – stabil...

Ez számomra is megnyugtatólag hat.

Másnap kezemben a szótár, de jólesik, hogy napi rendszerességgel látogat meg Kovačević doktornő, akiről kiderül, montenegrói, de Ujvidéken végezte az orvosi egyetemet, amit gyakorlatilag meg kellett ismételnie Bécsben, hogy hivatását ebben a kórházban utóspecializálóként, szívgyógyászként gyakorolhassa. És Jávai doktor is mindennap szentel rám tíz-tizenöt percet. Megkönnyebbülés, hogy nem kell erőltetni egy nyelvet! Jávai közli, a főorvos ajánlja, ha kikerülök az intenzív osztályról, nála biztosítsak az ön számára ágyat. Én meg örülök, hogy a szótárból megtanultam, hogy kell ágytálat kérnem: „Ich brauche eine Bettschüssel” – ismétlegtem magamban. Hogy ilyenkor miért ez a legfontosabb a beteg számára?

– Horn főorvos úr határozottan tudni szeretné – közli velem Jávai doktor –, miért hallgatta el eddig, hogy volt már egy infarktusa.

– Nekem? – csodálkozom el, s nyilván olyan megdöbbenéssel, vagy naivan, hogy azonnal megfogja a kezem, és nyugtat, nehogy felzaklasson.

– Nekem, tudtommal eddig nem volt!

Abban maradunk, ő ezt közli a főorvossal... – de az EKG-vizsgálat pontosan kimutatta..., a hegből pedig nagyjából az is kiderül, tíz évvel ezelőtt történetet.

Ezek szerint kilencvennyolc és kétezzer között?

Elképzelhető, de a biztosítója le fogja ellenőrizni, mert ha akár egy hétig is volt betegszabadságon abban a két évben... Tudja, milyenek a biztosítók. Persze, látom, a legjobbat választották. Maradjon köztünk, ezért is került ide.

Ekkor jut eszembe, hogy még a szállodában megkérdezték a feleségemet, kinél vagyunk biztosítva. A D. G. hallatán a legmagasabb szinten intézkedtek. S mint kiderült Jávai szavaiból, ez a nemzetközi biztosító rendszeresen fizet. Egyéb balkáni biztosítóval nem ilyen jó a tapasztalatuk, magyarázza. Én meg arra gondolok, a betegszabadságomat vizsgálhatják, mert amikor ténylegesen is beteg voltam, akkor sem kértem szabadságot.

– Jó, de az elbocsátólevelén a tény, amit megállapítottunk, föl fogjuk tüntetni, mert a további terápia szempontjából is fontos lesz. Mellékesen, részt vett a „balkáni háborúban”?

– Nem – válaszolom –, azaz közvetve talán mégis. Mint kiadói vállalatigazgató. Több emberünket kényszerűen vittek el, sokak sorsáért őszintén aggódtam, mert ha ne adj'isten, bárkinek baja történt volna, az erkölcsi felelősség alól nem vonhattam volna ki magam.

– Jó, ne részletezze, ez most csak árthat az egészségének. Mondja, mennyit szívott naponta?

– Úgy másfél dobozzal.

– Orvosi tanácsom: nagyon komolyan barátkozzon a gondolattal, hogy soha többé egy szálát se. A saját érdekében.

A takarítónők és nővérek pedig jönnek-mennek, óra-másfél órai rendszerességgel. Már azt hiszem, ha kell, ha nem. De kell! Az intenzív osztály szabályai ezt követelik meg. Beszélgetni csak az orvosokkal és a főnővérrel engedélyezett. A nővérekkel, takarítónőkkel nem.

– Slušaj, pa ovaj je naš! – hallom harmadnap a halk beszédet a félig nyitott üvegajtó mögül, feltételezhetően az egyik nővér és takarítónő között, míg Kovačević doktornő az EKG aznapi eredményemet elemzi „Sinusni ritam vam je 80 za minut, nedostajuća R-progresija – erhöhte, oprostite – što znači povišeni odlivi...”

– Ma nije, kažu da je Madžar.

– E baš čemo pitati doktorku.

Belépnek, azonnal kötény, a nővéren kesztyű is már.

– Jel možemo nešto ovom gospodinu pomoći? – kérdezik, mintegy egymástól.

Természetesen fölkapom a fejem, már amennyire bírom. – És maguk hova valók? – kérdezem tőlük.

– Vranjei vagyok. És maga?

– Novi Sad-i, pontosabban futaki.

– Elöttem szabadon beszélgethetnek a betegünkkel – mondja a doktornő – mert – s ezt már velem tudatja – nekik tilos a beteget faggatni, de kötelesek válaszolni, ha kérdezik őket. Ez a ház szabályzatában is szerepel. Jelenánk – mutat az ápolónőre – ugyancsak Novi Sad-i, mint maga...

– Futaki – javítja ki –, de Novi Sadon végeztem a segédorvosit, de mivel nem tudtam elhelyezkedni, meg hogy a férjemet el ne vigyék katonának 99-ben... Aška meg – mutat a takarítónőre –, kilencvenötben az ottani kilátástalan helyzet miatt jött el.

– Látja, ők azonnal és sok mindent megtudnak, de nagyon fegyelmeztetnek kell lenniük, mert itt könnyen fölmondanak. Ezek a fiatalasszonyok pedig nagyon megbecsülik a nem kis fizetésüket. Szigorúan tilos politizálniuk, mert itt a nővérek és takarítónők nagy százaléka szerb, de vannak bosnyák, albán és török asszonyok is. Képzeld el, ha megengednénk, hogy egymásnak feszüljenek az otthoni indulatok. Aki megszegi a kórház szabályait, azonnal mehet, nem tűrünk meg semmilyen szerb-bosnyák-albán, netán török vitát. Itt nem fújhat a balkáni szél. S ezt ők nagyon jól tudják. Van is fegyelem. Kivéve, ami a cigarettát illeti. Azt szinte mindannyian szívjuk, még én is rá-rágyújtok – mondja a doktornő.

Délután a feleségem érkezik, s újságolja: – Képzeld, hallom, hogy a bejárat ajtónál cigarettázó takarítónők szerbül beszélgetnek, s kérdezem tőlük, a látogatási idő előtt beengednek-e majd az osztályra. Hát csak németül válaszolnak. S tegnap ugyanígy jártam, amikor azt kérdeztem, merre van a legközelebbi metróállomás.

Elmesélem Jávai doktornak:

– Ez már nem szabály, de kint nem szívesen állnak szóba a németen kívüli idegennel. Ki tudja, milyen meggondolásból. Meg aztán büszkék arra, hogy aránylag szépen megtanultak németül, de arra már nem, hogy azért itt mégis a legpiszkosabb munkát végezteti(jü)k velük. Magát is ők teszik tisztába mindaddig, amíg itt lesz. Jönnek majd az ágytállal és nedves szivaccsal, de ha tudná, milyen súlyos betegek is vannak... A tisztábatevés, fürdetés lerobbant, sokszor magatehetetlen, csontvázzá soványodott, vagy föl puffadt betegekkel...

Megnyugtat a tudat, hogy bár egy életre megtanultam a Bettschüsselt, mégis egyszerűbb lesz, ha szerbül kérem és vitetem ki. S be is bizonyosodik: nemhogy a fenekemet mossák le azután nedves szivacsokkal, hanem a teljes altestemet is, gondosan vigyázva, hogy a vizeletinfiltrációs csövecske még véletlenül se mozduljon el a helyéről, és kellő műgonddal bánjanak a herezacskómmal is, amely mellett ott az a nagy tampon. Jávai doktor magyarázta meg, hogy a szív bedugult részének „megtisztítására” az úgynevezett sztentet az ágyékon keresztül vezette be Horn doktor, s ezért ott a leragasztott tampon.

Bár nyilván az orvosoknak sem szabadna politizálniuk, azért Kovačević doktornő kétheti ottlétem utolsó napján, orvosi szobájának teraszán a ragyogó tavaszi napsütésben csak kifaggat erről-arról, leálltak-e a belgrádikak a kamenicai intézet kardiológiai osztályának fokozatos áthelyezésével, nem fenyeget-e ismét az a rengeteg – végül már tizenmennyi? – nulla a dináron, hogy milyennek látom most ezt a számára is reménytelennek tűnő kosovói helyzetet, hogy vészeltük át a bombázásokat, mennyire igazságos a hágai bíróság, sőt egészen addig is eljutunk, hogy Montenegróban már régóta sokan meg vannak győződve arról, hogy az első világháború két legnagyobb vesztese Montenegró volt, amely elveszítette függetlenségét és Magyarország, amely területének kétharmada nélkül maradt. S közvetve azt is megvallja, ő gépészmérnök férjével akkor költözött ki, amikor a dinárunkon megjelent a tizedik nulla is. Köszöni regényem német fordítását, az éjjeli ügyelet alatt mindig jut olvasásra is idő, mondja.

Akkor hát, sok szerencsét, s nálunk ellenőrzésre bármikor jelentkezhet. Mostantól a mi kórházunk örökös látogatója lehet – mondja, s kezét nyújt.

Csak amikor Jávai doktortól is elköszönök, és átveszem tőle a huszonhét oldalas minden leletet is tartalmazó zárójelentést, és kikerülök innen, látom, ez is olyan sárga selyemtéglás épület, amelyet még Mária Terézia építtetett, amelyre azóta két emeletet húztak. Odakinn a márciusi tavaszi szél illata csap meg, a kórház kertjében pedig a teljes virágzásba borult hatalmas mandulafa látványa terül elém. Mielőtt kocsiba ültetnének, családi felvétel is készül, háttérben a kórházépület egyik szárnyával és a fával. Lehet, hogy...

Tíz kisnovella

Kártérítés

Özvegy Dancsné a negyven körül járt. Sima, fekete haja a válláig ért. Izegeve-mozogva üldögélt a földszinti ügyvédi iroda klubasztalánál. Elégedetlenül tekingetett a türelmes ügyvédre, aki az ablakdeszkának támaszkodva hallgatta kifakadásait.

– Szóval, a férjem nem azért halt meg, mert beleesett a gödörbe, hanem azért esett bele a gödörbe, mert meghalt.

– Igen, ezt állítják az orvosi látélet alapján. Szívszélhűdés végzett vele – válaszolta nyomatékosan az ügyvéd.

– Szégyelljék magukat! – fakadt ki a fekete ruhás özvegy.

– Sajnos, nem szégyenlősek – tárta szét a karját megértően az ügyvéd.

Várt egy kicsit. Azt szándékozta közölni az özvegygel, hogy a látélet alapján a város aligha fizet kártérítést a haláleset miatt. Márpedig özvegy Dancsné nagyon bízott abban, hogy majd móresre tanítja a várost. Majd megtudják ezek, mit ér az emberélet! Az ügyvéd most azt szerette volna tudatni vele, hogy ezek után nem vállalhatja a bíróságnál a keresletet.

A tér, amelyre özvegy Dancsné negyedik emeleti lakása is, az ügyvéd földszinti irodája is nézett, fel volt túrva. A város nagyobb csomópontjai közé tartozott. Felújították rajta az összes földalatti vezetéket, kicserélték az ivóvíz, a távfűtés, a szennyvíz fatörzsnél is nagyobb átmérőjű acélcsöveit, nemkülönben a telefon- és a villanyvezetékeket tartalmazó kisebb csöveket is. A csövek – betonba ágyazva – párhuzamosan haladtak egymás mellett, azután meg – más-más utcából jövet – emeletszerűen keresztezték egymást. Mély árkokat ástak a csövek mentén, gödröket ott, ahol egymást érintették, hogy a munkálatok során hozzáférhessenek a csövekhez. A földet kihányták az árokpartra. Az árkokat pallókkal hidalták át több irányban. A lakók hónapokon át csak ezeken a pallókon át juthattak ki a téren túlra, ahol már bekapcsolódhattak a város vérkeringésébe. Dancs György egy pallóról zuhant a gödörbe.

– És ha a szívszélhűdés esés közben érte? Az esés hatására? – kapaszkodott bele a feltevésbe az özvegy. – Úristen, Gyurimnak szétrepedt a feje a gödör mélyén egy betonlapon.

Dancsné épp diákjai iskolai dolgozatát javította, amikor a szomszédasszony, a sarki fodrászat vezetője kifulladásra jelentette neki, hogy a férje odalenn szörnyethalt. Egy ideig nem értette, s rázta a fejét, hogy nem, nem, nem. Azután eldobta az örökíró, s a liftet meg sem várva rohant le a lépcsőn. Mire a helyszínre ért, férjét már elvitte a mentő. Tüstént rohant a kórházba, de csak a hullaházban talált rá. Nem volt ereje, hogy megsimogassa szétroncsolt arcát. Az agyveleje szét volt mázolja rajta.

– Azt mondta, elmegy a városba, s hoz nekem földiepret – nézett a semmibe özvegy Dancsné.

Az ügyvéd hallgatott.

Az özvegy egy szem földieperet tartogatott a kezében. Nem tudta, mit kezdjen vele.

A nyugdíj

Bodrogi már nyolcvan felé járt. Fejébe vette, hogy gyomorfekélye elrákosodott, s csak rövid sétákra vállalkozott a ház körül, melynek ötödik emeletén háromszobás, tágas lakása volt. Agrármérnökként, a városi tejgyár igazgatójának a posztjáról került nyugdíjba. Amióta felesége agyvérzésben elhalálozott, egyedül élt. Annak már öt éve. Se gyereke, se rokonsága. Délutánonként Ságiné tartotta rendben a lakását, a harmadik emeletről. Ságiné hatvan körüli özvegyasszony, hosszú éveken át pedikűrösként dolgozott két utcával beljebb, a központ felé, s egyszobás lakásában két kis unokáját nevelgette, akiknek szülei forgalmi balesetben veszítették életüket, immár két esztendeje. Kis nyugdíjából nem futotta elsejétől elsejéig, ezért csekély fizetésért délelőttönként bejárt korábbi cégébe tyúkszemet vágni, délutánonként pedig aprópénzért Bodroginál takarított. Az ikrek, Árpi és Géza, délelőtt magukra hagyva hancúroztak odahaza. Majd csak jövőre indulnak iskolába.

Egy napon Malgaskiné a lépcsőházban odasietett Bodrogihoz.

– Ne haragudjon, nem jól van ez így – suttogta Malgaskiné. – Ha jól értettem, ön rákban szenved, s kiváló nyugdíja maholnap kárba vész, mert nincs, aki örökölje.

– Kérem? – kapta fel a fejét Bodrogi.

– A nyugdíjáért aggódom – magyarázta Malgaskiné. – Nem szabadna hagynunk, hogy kárba vesszen.

– Sajnos nincs örökösöm – közölte sértődötten Bodrogi.

– No, látja. De a szomszédságban is akadnak, akiknek jól jönne az a nyugdíj – igazított a kalapján Malgaskiné.

– Nem rajtam múlik – válaszolta elhárító mozdulattal Bodrogi.

– De igen – intette le Malgaskiné.

S csak úgy ömlött belőle a szó. Itt van például Ságiné, aki Bodrogi lakását karbantartja, s két kis árva felnevelésével küszködik. Ha Bodrogi hivatalosan házasságra lépne vele, még ha látszatházasság volna is az, egy-éves együttlét után az asszony már igényt tarthatna a családi nyugdíjra. Bodroginak csak arra kellene ügyelnie, hogy a bajával még egy évig kihúzza valahogy.

Bodroginak elállt a lélegzete.

– De kérem, asszonyom, ez mégiscsak sok! – fakadt ki Bodrogi.

Malgaskiné püsszegve leintette, s még mielőtt elsietett volna, odasúgta:

– Úgy volna jó, ahogy mondtam. Ezt fenntartom!

Bodrogi napközben olykor megrázta a fejét: képtelenség. Képtelenség, képtelenség, mormogta. Azonban másnap, midőn Ságinét a lakásában takarítani látta, azon kapta magát, latolgatja, hogyan festene, ha feleségként végezné ezt a munkát. Nem értette, miért nem borzadt el tőle. Egy hét múlva megajándékozta Ságinét egy üveg kölnivel. Az asszony megköszönte, s azonnal használni kezdte. Bodrogi megsimogatta Ságiné kezét. Meg a karját is. Újabb hét elteltével Bodrogi azt forgatta a fejében, hogy ékköves gyűrűt ajándékoz az asszonynak, s eltűnődött, milyen választ kapna, ha közben megkérné a kezét.

Becsukta az ablakot, mert huzatot érzett.

Gyógyító csodagép

Hosszan csörgött a telefon. Bakai Oszkár kelleetlenül vette fel a kagylót. A könyvszekrénynek támaszkodott, és várt.

– Itt a Segítő Kéz Jótékonyági Társulat. Van a családjukban nyugdíjas? – szólalt meg egy krákogós férfi.

– De mennyire! – válaszolta halkán Bakai. – Túl vagyok már a hetvenen.

– Nagyszerű! – kiáltott fel a jótékonykodók megbízottja. – És van-e más nyugdíjas is a családban?

– Sajnos, már nincs – válaszolta Bakai.

– Sajnálom – mondta a megbízott. – Van egy kiváló masinánk, amelyeket a nyugdíjasok szolgálatába állítottunk. Megállapítja, mi a helyzet a

fejükben, rendben van-e minden a tüdejükkel, fenyegeti-e őket veszély a gyomorüregükben, kell-e tartaniuk rákbetegségtől, van-e bőrbajuk, allergiásak-e valamire. Meg más ilyeneket. A vizsgálat ingyenes. Holnap még van két szabad terminusunk, ha igényt tart rá, munkacsoportunk felkeresné a lakásán.

– Isten ments! – válaszolta Bakai.

– Nem akar élni az alkalommal? – krákolta hitetlenkedve a jótékonykodó.

– Elboldogulok magam is a betegségeimmel – mondta Bakai. – Van vagy négy-öt bajom. Kisebbség is, nagyobbak is. Ismerem őket.

– És amelyekről még nem tud, de roncsolják a szervezetét? Azokkal mi legyen? – vágott a szavába a megbízott.

– Hát, hadd roncsolják! Mást mondok magának – szólt Bakai. – Nem megy a fejembe...

– Mi nem megy a fejébe? – vágott ismét a szavába a jótékonykodó.

– Nem megy a fejembe, hogy akinek ilyen csodamasinája van, az miért nem üzletel vele, miért jótékonykodik? – kérdezte Bakai.

– Ha holnap fogad bennünket, talán erre is fény derülhet – biztatta a megbízott.

– Én is attól tartok, hogy igen – mondta Bakai, és nagy karlendülettel visszatette a kagylót a helyére.

A macska

Az ötemeletes háznak lapos volt a teteje. Többször beázott. Sátai, az utolsó emeleti lakás tulajdonosa, óvintézkedésként elfogadtatta, a háztető nem sétálóutca, ok nélkül senki se járjon ki. A víz elleni szigetelés a figyelem legkisebb hiánya miatt is megsérülhet, a kár mindig tetemes. A tetőre való kijárat kulcsa Sátainál lesz. Ha kell valakinek, tessék nála jelentkezni.

Sátainé egy májusi délután, munkából hazatérve, fogta a kulcsot, s fürdőruhára vetkőzve kilopakodott a háztetőre napozni. Elege volt a munkából. Fogorvosként apja rendelőjében dolgozott, s a tempó nyár elején még nem lanyhult. Egyedül volt a háztetőn, a kémények között hevert a felfűjt matracon, s élvezte a csendet. Csak a háttérből érkeztek hangok. Motorzúgás az udvar felől, egy-egy kiáltás az utcáról. „Milica, gyere haza”, szólítottatta egy anya a kislányát. Elnézte a háztetőt fedő betonlapok között viruló mohasávokat, s itt-ott egy-egy fűszálat látott. A fűszálakat kitépdeste. Szanaszét több helyen egy-egy dió hevert, amit nyilván varjak ejtettek el még előző ősszel.

Sátainé ezután nap mint nap kifeküdt a háztetőre. Gyorsan barnult. Egy napon felfigyelt arra, hogy egy gyönyörű, szürke csíkos macska üldögel egy kéménykáva peremén. Rájött, már korábban is látta itt. Nem értette, hogyan került a háztetőre. Az ő kijáratukon nem surranhatott ide. Elsétált a szomszéd házig. Becslése szerint jó egy méter széles úr választotta el egymástól a két háztetőt. Feltételezte, a macska a szomszéd háztetőről ugrott át ide. Meg akart vele barátkozni. Hívta, cicici, cicici. Meg akarta simogatni. Felkelt, hogy közelebb menjen hozzá. Az első lépésére a macska felborzolta a hátán a szőrt, megrázkódott. Ekkor egy szarka Sátainé háta mögött rászállt a háztetőt szegélyező korlátra, s elcserregte magát. Sátainé a szarkára nézett. Az ijedten széttárta szárnyait. Amikor Sátainé visszafordult, már csak a macska hátsó lábait és farkát látta, amint eltűnnek a kéményben. Felsikoltott. Odarohant a kéményhez, de már semmit sem látott benne. Csak sötétség tátongott belőle. Találgatta: leig zuhant, vagy fennakadt valahol? Közben a macska keserves nyávogását hallotta a mélyből. Fogta a fejét, mit tegyen. Toporogni kezdett. Hány nap kell ahhoz, hogy ez a macska a kéményben elpusztuljon, villant át az agyán. Ezzel a tudattal napokig hallgassa a nyávogását? Lerohant a lakására, s két kézzel kapaszkodott Sítaiba.

– Kérlek, hívd a kéményseprőket! Siess! Azonnal szedjék ki a macskát a kéményből! Majd ők tudják, hol kell keresniük. Istenem, de mélyek ezek a kémények! Jaj, de szörnyen nyávog!

Sátainak épp a kezében volt a telefon.

– Miféle macskát? – kérdezte értetlenül.

– Ne kérdezd, csak hívd őket! – toporgott Sátainé.

Sátai nyomogatni kezdte a számokat a telefonkagylón.

A levél

Hevesi Dani hazaérkezett a vasárnap reggeli bevásárlásból, kávéfőzött, tempósan elfogyasztotta, s arra készülődött, hogy majd kicseréli a villanytáblán a meghibásodott biztosítékot. De meggondolta magát, odaült a komputerhez, s egy ültő helyében lekopogta a következő levelet:

„Kedves Kancsár Gyuri!

Húsvétkor felhívtam Vörös Palit Becsén, s csodák csodájára felvette a kagylót. Előtte hónapokig hiába hívtam. Adta a süketet a csörgésre. Vagy talán a gyerekeinél volt Budapesten? Az sincs kizárva. Ezúttal jókedvűnek mutatkozott. Leelvtársazott. Nesze neked. Akár le is komcsizhatott volna. Megkérdezte, mit jelentsen, hogy áprilisban havazik? Meg hogy Újvidéket sem kerülte el a havazás? Az utóbbira, nem tudom, miért, rácsodálkozott.

Az érdekelte, szoktam-e olykor iddögálni. Bevallottam neki, néhanapján felhajtok egy-egy pohár bort. Egy pohárnál sohasem többet. Tudatta velem, irigyli a borivókat. Szörnyű gyomorégése van a bortól, így hát pálinkát fogyaszt. S ha felönt három duplát, jól érzi magát. Panaszkodott a kezelőorvosaira. Fogalma sincs, mitől szédül. A szédülése jusztt sem múlik. Ezért legszívesebben otthon üldögél, és keveset mozog. Pedig a mozgás a mi korunkban mindennél fontosabb.

Legjobban azonban az érdekelte, szoktál-e nekem Kanadából telefonálni. Igen, hangsúlyozta, hogy Kanadából. Nem, Kancsár Gyurival elektronikus úton levelezünk, válaszoltam neki. Havonta egyszer-kétszer váltunk levelet. Ez mintha megnyugtatta volna. Mondtam neki, hogy legutóbb küldtél egy fényképet, amelyen a házatok előtt a hófödte utcán ácsorogsz, s azon látni, hogy jó erőben vagy. Meg hogy írtad, a havat lapátolgotod a ház körül. Azt, hogy rákról kezelnek, korábról tudta. Meg azt is, hogy ezért nem mozdulhatsz ki városodból. Örült, hogy van foganatja a kezelésnek.

Holnap megint rácsörgetek. Kíváncsi vagyok, felveszi-e a kagylót. Ha igen, újra jelentkezem. Üdvözet, Hevesi Dani.”

Szórakozottan összecsapta a tenyerét. Indulhatott a piacra, hogy ribizlit vegyen. Minden gyümölcsnél jobban szerette.

A válasz

Hevesi Dani túlvolt a bevásárláson. Mindennek előre megvolt a helye a hűtőszekrényben. Elkészített magának két szendvicset, s alig nyelte le az utolsó falatot, komputeréhez sietett, s addig kopogott rajta, míg csak elébe nem került az alábbi levél:

„Kedves Hevesi Dani!

Én is többször rácsörgettem Vörös Palira Becsén, eredménytelenül. Tegnap nagy meglepetésemre felvette a kagylót. Tüstént azt kérdezte, honnan hívom. Mondtam neki, Kanadából, pajtás. Nem Újvidékről. Haza majd csak ősszel utazom, pár hétre, ha enged az orvosom. Tudattam vele, most azért hívom, mert már szerettem volna hallani a hangját. Mintha ennek megörült volna. Közben az volt a benyomásom, hogy felöntött a garatra. Kiderült, hogy mégsem. Épp vacsorázott. Egy-egy falat közben akadozott a nyelve. Faggatni kezdtem, mi jót fogyaszt. Azt válaszolta, hogy kenyeret. Megkérdeztem, hogy sonkával vagy kolbásszal? Azt válaszolta, az már elfogyott. Kenyeret vacsorázik, csak úgy üresen. Nohát, azt gondolom, nemcsak a kolbásza, a pénze is elfogyott.

Eldicsekedte, hogy három könyvön dolgozik, mind a három helytörténeti jellegű. A város nevezetes fiainak egyike a kisujját sem mozdította

egy ügy érdekében, amelynek a rendezését az ő érdemének tekintik. Ősszel nagy lesz a felhördülés. Meg az ámuldozás, hitetlenkedés. Amikor megjelenik a könyv. A másik kettőről nem beszélt.

Megtudtam tőle, aznap épp metszette a gyümölcsfákat. Permetezni nem szokott. Almája finom, de kukacos. Azt mondta, amikor legutóbb nála járt a pesti unokája, megkérdezte tőle, nagypapa, hogy lehet ezt megenni? Megmutatta neki. A szeme láttára kukacostul elfogyasztotta az almát.

Jó beszélgetés volt, örülök, hogy megtaláltam. Ha legközelebb is fölveszi a kagylót, majd jelentkezem. Üdvözlét, Kancsár Gyuri.”

Hevesi Dani felnevetett. A körtét és a barackot is többre becsülte az almánál. Ha kukacos, ha nem.

Talány

Vadnainé Hevér Eszter feldúltan lépett be a vidéki lap szerkesztőségének deszkjébe, ahol a kollégák – asztalukon rakosgatva – a kora délelőtti unalommal küszködtek. Amint indulatosan az asztalára dobta táskáját, Eszter máris a figyelem középpontjába került.

– Hihetetlen, mi mindent kénytelen eltérni az ember! – túrt ősz hajkoszorújába Eszter. – Zsúfolt buszban utaztam, kapaszkodtam a fenti nikkelrúdba, egyszer csak érzem, hogy valaki simogatja a fenekemet.

– Szörnyű! – vált ki a frissen támadt zsongásból egy kolléganője a kiáltása.

– Mi az, hogy szörnyű! – lovalta bele magát még jobban a felháborodásba Eszter. – Rávágtam a kezére, ordítózni kezdtem, hogy mars kifelé, de ő közben még belém is csípett. Szerencsére egy munkásféle elkapta a kezét, csavart egyet rajta, mire a sofőr lefékezte a kocsit, odajött, és kituszkolta az illetőt a buszból.

– Nem háborogtak az utasok? – kérdezte egy kolléga.

– Ó, dehogynem! – válaszolta Eszter. – Mindenki kitálalt. Kinek mi-ben volt már része utazás közben. Legtöbben a tolvajokról beszéltek. Aki-ket néhányan tetten is értek. Mondtam nekik, az más eset. Az büntény, ez meg disznóság. Az emberi méltóságomban ért sérelem.

– És helyreállt a rend? – kérdezte egy kolléga.

– Dehogy. Egyszer csak egy nő – mondta Eszter – arra panaszkodott, hogy valaki egész idő alatt a háta mögött a nyakába liheg. És rámutatott egy vörös képű úrra. Az meg szabadkozni kezdett. Azt kiabálta, hogy rágalom, rágalom! Meg hogy a nő bele akar kötni. A sofőr ismét megállította a buszt.

– Ezt is letessékelték? – kérdezte az előbbi kolléga.
– Nem, ez megúsza – válaszolta Eszter.
– Miféle alak molesztált? – kíváncsiskodott előbb halkán, majd emelt hangon egy gondterhelt kolléganő.
– Ki hinné?! Egy harminc körüli szőke pasi. A fiam lehetne – magyarázta Eszter.

Egy gépírózó beszólt, hogy aki soron van, mehet hozzá diktálni. Erre csend támadt. Ismét ki-ki az asztalán kezdett rakosgatni. A nyitott ablakon át egy fuvallat végigsöpört a papírlapok között. Némelyiket felkapta, meglebegettette a levegőben.

– Eszter, mondd, tulajdonképpen panaszkodsz vagy dicsekszel nekünk? – kérdezte Anti, a szerkesztőség okos fiúja. A kis cselszövő.

– Szégyelld magad! – förmedt rá Eszter.

Valaki azonban könnyedén felnevetett. Majd egyre többen heherészni kezdtek. Jobbra-balra forgolódtak. Zsongott a terem. Egy kolléganő ceruzahegyezőt keresett. Egy kolléga odadobta neki a zsebkését. Mintha ki-ki menni készült volna a dolgára. Észrevétlenül csend támadt. Amolyan szöszmötölést kísérő, érdektelen csend.

Akkor dőlt el, ki-ki miképpen fogja megőrizni az eseményt az emlékezetében.

Panaszként vagy dicsekvésképpen.

Az elöntött akna

Duško Nemezić, az ötemeletes ház lakóközösségének a feje szólt a lifet karbantartó mesternek, nézzék meg a liftaknát, mert bár két éve elszigeteltették, most mégis víz klotyog benne. A mester kinyitotta az aknát, beledugott egy hosszú botot, s mintegy huszonöt centi mély vizet talált. Duško menten szólt a vállalkozónak, aki a szigetelést végezte, hogy csapolja le a vizet, s javítsa ki a szigetelést. Merthogy jótállt a munkájáért. Jött is a vállalkozó, kis fekete bajuszos ember, s csóválta a fejét, ki van zárva, hogy a szigeteléssel volna baj.

– Garantálom, hogy nem a szigetelés mondta fel a szolgálatot – bizonygatta a vállalkozó. – Nem és nem!

Azt javasolta, szivattyúzzák ki a vizet, s együtt vizsgálják meg, honnan szivárog. Emlékeztetett, hogy az akna peremétől félméternyit nem szigeteltek, csak a félméter alatti részt. Merthogy fenn nincs vízveszély. Esküdött, hogy a víz most ezen a félméteres felső sávon át szivároghat be. Rámutatott, tessék az udvaron bárhol egy ásónyomot leásni, megjelenik a talajvíz. Ez egy kivételes esztendő, szörnyű magas talajvízzel nemcsak Újvidéken, hanem az egész környéken.

– A háznak egy fityingje sincs a szivattyúzásra – jelentette ki Duško.
– Akkor mi legyen? – kérdezte a liftet karbantartó mester.
– Semmi – mondta a vállalkozó. – Várunk augusztusig. Addigra két méter alatt lesz a talajvíz. Ha rossz a szigetelés, akkor a víz kiszivárog, ha nem, akkor az aknában marad. Abból kiderül majd, kire hárul a költség.
Csönd lett. Áprilisi szeles délután volt. A ház mögött virágoztak a szilvafák.
– Ha ugyan a lift kibírja addig – mondta Duško.
Mindhárman lehajtották a fejüket. Volt, aki bólintott. Szedték a holmijukat, s mentek a dolgukra.

Két szál virág

Varga Dénes kezdetben föl sem figyelt arra, hogy Ildikó sírján, a fejfa körül, két szál virág hever, s mire elszáradna, valaki újat hoz helyettük. Csak amikor a sírt kriptaszerűen kövel fedette be, ébredt rá, hogy már az előző napokban is látta a két szál jácintot. Csak elsiklott a látványuk felett. Ott heverték a kőlap tövében, amelyikre a halott nevét írták. Mindig két szál, se több, se kevesebb. Varga Dénes hirtelen felfogta, rajta kívül még valaki gyászolja Ildikót. Még hozzá egy férfi lehet, aki kettejük, csak kettejük virágszálát hozza ide, s övele is tudatni kívánja jelenlétét. Varga Dénes belesápadt a gondolatba, hogy Ildikó netalán okot adott arra, hogy ez a férfi így viselkedjék.

Ildikó okleveles könyvelő volt, Varga Dénes pedig vállalati jogász az újvidéki huzalgyárban. Varga Dénesnek nem kerülte el a figyelmét, hogy Ildikó mindig minden tételt pontosan könyvelt el. Különös érzéke volt ahhoz, mi hova tartozik. Ha kétes tételek miatt rászorultak, a könyvelők nem is a főnökhöz, hanem Ildikóhoz fordultak tanácsért. Ildikó mindig diszkrét volt, miközben tanácsot adott. Varga Dénesre a huzalgyár járandóságainak a behajtása hárult. Ha csak lehetett, kerülte a bíróságot. Boldog-boldogtalannal egyezkedett a huzalgyár adósai közül, olykor hónapokon át. Néha csak nagy kerülő úton sikerült behajtania a kinnlevőséget. Tartozások láncolatát összekötve több cég árukészletével, új beszerzéseket is közbeiktatva. Büszke volt rá, hogy olykor a legreménytelenebb esetekben is sikerrel járt. Mármint kerülő úton.

Ildikóval négyévi sikeres együttműködés után keltek egybe. Sohasem zavarta az életüket még csak félreértés sem. Gyermeük nem volt, egymásnak éltek. Ildikónak évek múltán pancreasbántalmai támadtak. Bonyodalommal járt, az életébe került.

Varga Dénes a kezében forgatta a két szál jácintot. Álljon ide és órákon át lesse, ki hozza a virágot? És ha a tettes csak hajnalban érkezik? Mit

szólnának azok, akik őt itt őgyelegni látnák? Nem keltené fel a gyanakvásukat? Vagy naponként szedje össze a két virágszálat, és dobja a szemétre? És ha mégsem érne vele célt? Ha itt találná egyszer az embert, mit tenne vele? Nekiesne, hogy elagyabugyalja? Itt a temetőben? És ha ő húzná a rövidebbet?

Jó egy hét múltán hozott egy vázát, vizet töltött bele, s belerakta a síron heverő két szál virágot.

Legközelebb az ismeretlen is a vázába rakta a nárciszait.

Azután már csak a vázába. Nárciszt, tulipánt, szegfűt, rózsát, őszirózsa, krizantémot... Évszakok szerint.

Jó egy év múltán Varga Dénes egyszer csak felfigyelt: a harangvirág napok óta hervadtan kókadozik. Pótlás nem érkezett.

Történik valami, fogta fel hirtelenében. Utazás egy-két hétre? Elköltözés más városba? Kórházi gyógykezelés? Váratlan haláleset?

Türelemmel kivárta, míg a virág teljesen el nem száradt.

Azután jómaga hozott a vázába két szál friss harangvirágot.

A Hóember

Jovica Selić fennakadt kocsijával a hegyekbe vezető úton, s most se előre, se hátra. Megbánta már, hogy hófúvásban nekivágott a Kopaoniknak. Szerencse, hogy százméternyire, egy dombocskán sárgállott egy ház. Odavánszorgott, becsöngetett. Menedéket kért pár napra, amikor majd, miként remélte, eláll a hófúvás, és folytathatja az útját. Igor Mandić, a házigazda betessékelte, odaültette az ablak elé, a klubasztal melletti fotelbe.

– Pár napra rendben van, de többre sajnós nem futja, hiszen a házam nem szálloda – mondta kezeit széttárva Mandić. – Minden év januárjában és februárjában hófúvás miatt rendszeren el vagyunk zárva a világtól. Rólunk ilyenkor senki sem gondoskodik. Közben sokféle nép idetéved. Mondja, ön nem Hóember véletlenül?

Selić értetlenül bámult rá.

Mandić elmondta, tavaly is elakadt itt egy ember a kocsijával, betért hozzájuk, és azt állította, hogy ő a Hóember. A szentek szobrait a szentekről, a nagy hazafiakét a kiválóságokról, a hóembereket pedig őróla, a Hóemberről mintázzák. Fel volt háborodva, hogy fazék helyett a gyerekek olykor bilit raknak a hóemberük fejére.

– Amúgy rendben volt? – mutogatott Selić a feje tájékára.

– Ki tudja? – vont a vállát Mandić. – Azt mondta, hogy Újvidéken egy kertészetben dolgozik. Meg hogy magányosan él. Majd egy hétig itt vesztegelt nálunk, azután nekivágott gyalog fel a hegyeknek, merthogy fel kell kutatnia a Hóember rejtett kincsét, s ha sikerrel jár, a gyerekeket is

megtanítja majd szebb hóembereket készíteni. Nesze neked! Hóolvadás-kor, áprilisban nekivágtam a hegynek, gondolván, hogy felkeresem. Fönt egy tavacska partján rá is találtam a holttestére. Megfagyott.

Elmúlt négy nap, öt nap, elmúlt egy hét is. A hófúvás nem lanyhult. Selić nem mozdult.

Tíz nap múltán Mandić emlékeztette Selićet, élelmiszerkészlete, miként már mondta, csak két személyre szól, jómaga és a felesége számára. Ha kitavaszkodás előtt elfogy, akkor az éhhalállal is szembenézhet. Amit a maga részéről mindenképpen el szeretne kerülni. Itt az ideje, hogy Selić távozzon. Azt tanácsolta neki, mondjon le a kocsijáról. Hiába ásná ki a hóból. Gyalog menjen. Forduljon vissza arra, amerről a kocsival jött.

Selić fogta a hátizsákját, s zavaros tekintettel elköszönt. Magában számolni kezdte csikorgó lépteit a szűnni nem akaró hófúvásban. Azután azt is abbahagyta.

Fogadkozott, hogy meg nem áll hazáig.

Egy percre sem hazáig.

Szimbiózis

– Nehezen vállalta ezt az interjút. Miért?

– Nem szívesen nyilatkozom.

– Több ízben is kategorikusan kitért előle. Most viszont, amikor lélekben már lemondtam róla, ön hívott fel, hogy akkor rendben, beszéljük meg az időpontot. Mi okozta ezt a – számomra kellemes – pálfordulást?

– Talán csak az időjárás jobbra fordulása. Közeledik a tavasz, s ez boldogsághormonokkal, életigenléssel tölti fel még a depresszióra hajlamosakat is.

(Ha tudnád, milyen jeleneteket rendezett nekem Őnagysága, amikor tudomást szerzett róla, hogy nem vagyok hajlandó Róla nyilatkozni! Értsd: áradozni a sajtónak! Jól megkomponált és szabályosan, jól begyakoroltan előadott sírógörcsőt produkált könyv- és díszpárna-hajigálással „dúsítva”. Panaszos hangon – a kéréseket és a fenyegetőzéseket mérnöki pontossággal egyenlő, felcicomázott „csomagokban” adagolva – azt kiabálta, hogy éppen most tagadom meg ezt tőle, amikor megint a béka fenéke alatt van, és olyan nagyon-nagyon nagy szüksége lenne egy kis reklámra.)

– Nem is tudtam, hogy hajlamos a depresszióra.

(Most persze hazudok. Hallottam róla rebesgetni. Sőt. Színházi berkekben nyílt titok.)

– Én sem. Sokáig... Tulajdonképpen most is folyamatosan küszködöm vele és ellene.

– Milyen sikerrel?

– A siker és balsiker, az újra és újra elbukás változó. És érdekes, számomra is újabbnál újabb kérdéseket felvető: a szakmai vagy magánemberi siker nincs mindig egy hullámhosszon depressziós korszakaimmal.

– Úgy értem, hogy egy jó szerepmegoldás kiváltotta dicséreteket halmozó kritika sokszor – nem röpíti a mennybe, nem száll el tőle?

– Is-is. Már volt, hogy csakugyan „elszálltam” tőle, kezdtem végre egy kicsit hinni magamban és az annyiszor megkérdőjelezett tehetségemben, és volt, hogy az egész hőzöngés mit sem ért, mert a lelkem legmélyén tovább mardosott a kétely. Vagy egyszerűen letaglózott a sokszor megmagyarázhatatlan eredetű rosszkedv, sőt elveszettség- vagy feleslegesség-érzés.

(Jellemző, hogy ezekre az apróbb-nagyobb sikereimre hogyan reagált Ő. Ha kisebb siker ért, akkor a nyakamba borulva velem örült, vibáncolva körültáncolt, sőt figyelmeztetett, a megjelent méltatást okvetlenül ragasszam be a füzetembe – mert természetesen minden kritikát én ragasztok be – az övéit is! – azokat persze már a kezdetektől fogva egy vaskosabb, könyvszerű füzetbe, pontosan megjelölve a forrást, a megjelenés dátumát és a szerző nevét. Ha ez utóbbi csak rövidítve jelent meg, utánajárok, hogy megtudjam, kit rejt a névrövidítés vagy álnév. Ha viszont velem foglalkoztak többet, vagy melegebben, azt már nem bírta elviselni. Akkor már megkérdőjelezte a kritikus objektivitását, s valósággal kényszerített, hogy együttesen újraboncoljuk a kérdéses darabban nyújtott teljesítményünket. Nem tűri el, hogy bármiben is jobb legyek nála. Csak a nyomdokaiban haladhatok. Sose előtte, legfeljebb csak – ideig-óráig – mellette. Viszont ha valaki lecsepül, megtapos, akkor harciasan és felháborodva kiáll mellettem. Különös szerzet az én „kis” párom.)

– **Mikor és hogyan ismerkedtek meg?**

– Egy próbán. Ő, de régen történt! Ő már harmadikos vagy negyedikes volt a színművészetin, de közben, talán unalomból, talán gyakorlásképpen, vagy éppen egy kis pénzszerzési lehetőséget szimatolva, ki tudja... egy művelődési egyesület diákszínpadosaival foglalkozott. Én a műegyetemre jártam, s a barátaim egyszer azt javasolták, nézzük meg a srácokat. Egyikük öccse is játszott a darabban. Elmentünk, s aztán ketten ott ragadtunk. Segítettünk neki ebben-abbán: díszletet terveztünk, kellékeket szereztünk be és cipeltük a helyszínre, ötleteket „dobtunk össze”, plakátokat festettünk és ragasztottunk... S közben persze jókat cigiztünk, piáltunk és dumáltunk a nagybetűs Művészetről. Egy-egy mellékszerepet magunk is vállaltunk. Egyszerűen jól éreztük ott magunkat.

– **Akkor határozta el, hogy csapat-papot odahagyva színész lesz?**

– Nem volt ez olyan egyértelmű. Habozó típus vagyok. Előbb még végigpróbáltam két-három egyetemet.

– **S mindezt a sok tudást és tapasztalatot bőségesen kamatoztathatja most mint színész?**

– Ó, hogyne, hogyne. „A bolyongás és keresés éveiben” rengeteg embert, problémát és munkafolyamatot ismertem meg. Így tudom most ma-

gamat beleélni, valósággal beleásni olyan sokféle habitusú ember érzelme- és lelkvilágába.

(Az a korszakom maga volt a pokol! Sehol sem találtam fel magam. Úgy éreztem, mindenbontan kilógok... Semmihez nem értek igazán... S nem is érdekel komolyabban semmi. Mintha csak egy másik bolygóról ejtettek volna le egy számomra tök idegen közegbe, ahol egyre csak kapkodom a fejemet, rémülten és elveszettebben tanakodva, hogyan is cseppentem hát ide? A szüleim értetlenül álltak a passzivitásom váratlan (?) megnyilvánulásai előtt. „De hisz mindig olyan jól teljesítettél a középiskolában!” – mondta az apám. „Lehet, hogy kimerített az érettségi előtti állandó bizonyítási kényszer. Pihenned kellene kicsit” – próbálkozott a helyzetet megfejteni az én mélyen „empatikus” anyám, és én megfogadtam a tanácsát. Nagyokat pihengettem. Akkor is, amikor éppen be voltam valahova iratkozva, és akkor is, amikor nem. Zenét hallgattam „napszámban”, festegettem, szobrászkodtam, olvastam és aludtam, aludtam... „Lébecoltam”. Az volt az érzésem, mintha – akár egy elektromos vagy elemre járó játékgépet – valaki egyszerűen „kikapcsolt” volna, s én csak úgy hanyódom a nagy semmiben.)

– Nagy szerelem volt?

(Hogy hallgat. A körmét nézegeti.)

– Egymásra találtunk. Valahogy... kiegészítettük egymást.

– Ez olyan szép és megható! Egy egésznek a két fele, amely végül hosszas keresés, tanácstalankodás, jó néhány tévedés és kudarc után, egymásra lel.

(Mint két fuldokló, úgy kapaszkodtunk egymásba. Ő – mint jóvátehetetlenül sokkal-sokkal később rájöttem – tulajdonképpen a megélhetési problémáiból próbált kimászni. Én kapcsolatteremtési zavarokkal küszködtem, amit a rideg, csak a hivatásának élő, erősen introvertált, maradi, konzervatív felfogású apámmal sehogy sem tudtam megbeszélni. Hiába próbálkoztam nála többször is, értetlenül, szinte rémülten utasított el. „Vannak dolgok, amikről nem beszél az ember. Mindenki a saját lelkiismeretével intézi ezt el” – dűnnyögte, és fejét lecsapva a munkájába temetkezett. Az amúgy jó fej, de eléggé frusztrált anyámmal valahogy nem akaródzott akkoriban lelkizni. Anca meg... Én akkor még annyira nem ismertem az embereket... Sokáig mintha észre sem vett volna. Még Mikit is jobban komálta. Aztán váratlanul rám akaszkodott. Meg voltam hatva. Egy „ilyen szép” nő... egy már „majdnem” színésznő akar estéről estére velem aludni. Pont velem, egy kis senkivel. Izgalmasnak és holmi bohém allűrnek tartottam, hogy szinte üres az albérleti lakása. Hogy a ruháit, a holmiját bőröndökben, hátizsákokban tartja. „Milyen eredeti megoldás!” – ujjongtam magamban. S hogy egy csíkos nyugszékben alszik. „Tudod – magyarázta –, az Ausztriában élő nővérem mostanában rendezi át, újítja fel a lakását. Megígérte, hogy a régi bútoraitól küld nekem egy egész szobára valót. Addig meg minek vásároljak mást,

nem igaz? Nagyon szépek a bútorai. Láttam őket, amikor ott nyaraltam náluk.” Ketten azért mégsem alhattunk a nyugszékében, hát elkértem anyától a vendégszoba – vendéginvázió idején – fekvőhelyé széthúzható pepita huzatú öblös fotelét. Ideadta. Igaz, később megkérdezte: „Mondd, elfértek rajta ketten?” „Ojjé, de mennyire!” – mondtam én, és tényleg. S esténként hordtam Ancsának otthonról, a hűtőből kiemelt kolbászt, sajtot, tejfél, margarint, miegymást. Amíg egy szívéhez szóló, jól megkomponált és megrendezett „nagyjelenet” után hozzánk nem költözött. Akkor én még nem tudtam, hogy ő úgy döntött, végleg.)

– Mennyire bensőségesek az egymás közötti megnyilatkozásaik? És mennyire áldozatkészek? Ebben a rohanásban jut egymásra elég idejük?

– Anci nagyon természetes, nyílt lélek. Ami a szívében, az a száján. Valamikor sokat végszavaztunk egymásnak. És mivel mindketten imádjuk a vicceket, megszoktuk, hogy először egymásnak mondjuk el a frissen halottakat. Fel is olvasunk egymásnak humoros tartalmú könyvekből. Már egész gyűjteményünk van belőlük.

– Igen? Ez érdekes. A mai fád világban, amikor mindenkinek lóg az orra és csak úgy árad belőle a panasz meg az életidegenség...

– Olykor valóságos show-műsorokat, afféle mini-vidámesteket rögtönöztünk otthon, és váltakozva mondunk el színdarabokból, filmekből, könyvekből ellesett, megjegyzett tréfás párbeszédet. Akad olyan matuzsálemi korú is köztük, amelyet már hosszú évek óta ismételtünk, s elég kimondanunk az első szavakat, máris elemi erővel tör ki mindkettőnkből a röhögés.

– S még maga mesél nekem depresszióról!

– A kettő nem zárja ki egymást. A színészek hangulatemberek.

(Volt szerencsém meggyőződni róla. Ez már interjúsorozatom sokadik darabja.)

(Látnád csak Ancsát, amikor annyira maga alatt van, hogy napokig ki sem lép a lakás ajtaján, egész nap kócosan, hálóingben vagy kombinéban heverész, lődörög. Annyi lelkiereje sincs, hogy megmosakodjék, s ha én nem kennék neki egy-két szendvicset, vagy ha még elkámpicsorodottabb, akkor, mint a gyerekeknek, mókás szövegek kíséretében apró szalámi- és sajtpuskás „katonákat” nem erőltetnék belé, akár éhen is halhatna.)

– Melyikük a háziasabb? Most miért nevet? Valami rosszat mondtam?

– De uram! Nem vagyunk mi csigák, hogy hozzánk lenne növe a házunk, s kénytelenek lennénk folyton-folyvást nyalogatni, „pucoválni”!

– Bocsásson meg, de én...

– Maga bocsásson meg. Csak tréfáltam. Tulajdonképpen egyikünk sem. Nincs is időnk rá. Se kedvünk, affinitásunk hozzá.

– De hisz gyönyörű a házuk tája, minden milyen korszerű, elegáns, egyéni ízlésről tanúskodó és...

– Persze, persze. Anci nagyon szereti a szépet és a korszerűt. *(A nagyon korszerűt, amivel hencegni lehet.)* Nekünk már akkor volt mikrohullámú sütőnk, amikor még csak rebesgettek róla. Azóta persze már rég kidobta, mert azt olvasta valahol, hogy a sugarai rákkeltőek. S utána sorban: háztartási robotgépünk, villamos kenyér- és szalámiszeletelőnk, pára-ki-bocsátó porszívónk, a mosógép mellé állított szárítógépünk, mosogatógépünk, szagelszívónk és lakásillatosítónk, azúrkék medencénk tavirózsával, kavicsokkal és minden kellékkal, mütyürrel, kütyüvel, ami csak belefér, és tudom is én, mi minden még... Anci valóban „Új Időknek Új Asszonya”!

– Mintha nem lelkesedne túlságosan ezért a sok újdonságért, modernizációért?

– Ő kitalálja a dolgokat, én megvalósítom – vagy megvalósíttatom –, beszerzem őket... S aztán együtt élvezzük... Vagy együtt unjuk. Így tökéletes, nem?

(Hol van már a régi összhang, az ifjonti lelkesedés? Amikor összekerültünk, Anca megrekedt egy vizsgánál, s én egy teljes tankönyvet lefordítottam neki, mert akkoriban még kissé „gyengén állt idegen nyelvekből”. Még csak kérnie sem kellett. Tűzbe mentem volna érte. Kitaláltam a gondolatát. S elhalmoztam virággal. Erre aztán úgy rákapott, hogy később valósággal megkövetelte a „virágáldozatot”. S nem is elégedett meg akármivel, folyton orchideát emlegetett, azáleát meg anyám kínját, amiket aztán rendre a barátnői és a vetélytársnői orra alá dugdosott, mint becses trófeákat, szerelmem zálogát. Bezzeg, hogy valamit legalább csak arrébb tegyen ebben a hipermodern, csodásnak kikiáltatott lakásban, az ma már számításba sem jöhet.)

– Úgy hírlík, a felesége rajong a virágokért.

– Aki a virágot szereti, rossz ember nem lehet... S ért is hozzájuk, tanulmányozza őket, olvasgat róluk. Nézze ezt a rengeteg szakkönyvet. *(Csak kézbe ne vegye valamelyiket, kiderülne, hogy szürke a portól!)* Rengeteg a ritkaságszámba menő cserepes virágunk. Nézzen csak körül: madárfészekpáfrány, csíkos lándzsarózsa, gombócbromélia... No és a bonszaigyűjteménye... hát az is megér egy misét.

– Ha jól tudom, a művésznő díjat is nyert velük?

– Nyert. A múltkor is, amikor kijött a stáb portréfilmet forgatni róla egy tévéműsor számára, közöttük fényképeztette le magát. Fífvél, kedvenc vörös tacskójával az ölében.

(Ám hogy legalább olykor meglöcsolja őket, vagy leszedegetse róluk az elhervadt, elszáradt virágfejeket, „olyan nincs, nem is volt, nem is lesz a sifonérban”. Aztán, ha a bejárónőnk is megfélekedezik róluk, s egyik-másik kornyadozni

kezd, kiszárad, megtetvesedik, vagy éppen elrothad, olyan patáliát csap, hogy zeng a ház... A kedvenceit azért elsíratja. Egyiküket szabályosan el is temettette – velem. Arról nem is beszélve, hogy amikor az idegeire megy Fifi kedveskedő nyüszítése, rá-ráugrálása meg ölbe kéredzkedése, egyszerűen lehajítja a lépcsőn. A kis feje minden lépcsőfokon koppan egyet.)

– S ki gondolja ezt a sok virágot?

– Természetesen én.

– Ön?

– Hódolatom jeléül. Az én Tündérkirálynőm megérdemli, hogy virág-erdő vegye mindig körül.

– Csakugyan, milyen nagyszerű volt legutóbb Titánia szerepében is... Lám, itt van a kandalló fölött a nagyított felvétel is a kulcsjelenetről. És... no lám... sorban a többi sikerszeréről készültek is... Meg a róla készült festmények... Milyen élethű ez a mellkép! Minden falról Ő néz vissza ránk... Viszont nem látom az Ön képeit. Hol tartja őket? A dolgozószobájában? Vagy...

– Á, mi férfiak szemérmesebbek vagyunk annál. Meg valahogy nem is érdekel. Halott, kimerevített képek. Bekeretezett díszoklevelek meg fonyadt csokrok, kifakult pántlikájú babékoszorúk. A teljesítmény a fontos, nem a narciszoid képek tömege a falon és az újságragasztékok a degeszre tömött „emlékkönyvekben”.

– Nem haragszik, ha megkérdem: nem zavarja, hogy, mondjuk így – pillanatnyilag – a felesége a sikeresebb, ő kapja a főszerepeket, s Önnek – sok jelentős szerepfeladat után – újabb inkább csak mellékszerepek jutnak?

(Elvörösödött!)

– Én büszke vagyok a feleségem sikereire. Úgy tartom, azok közös, családi sikerek. A mi házasságunk szerelmi házasság volt, s a kezdetektől fogva mindenben osztozunk. Jóban is, rosszban is. Hosszú útkeresés után miatta választottam ezt a pályát. Fiatalon szép sikereim voltak a hősszerelmes szerepkörben. A karakterszerepek neki felelnek meg jobban. Ezt el kellett fogadnom, s el is fogadtam. Élünk és dolgozunk. Ki-ki erejéhez és érdeklődéséhez, alkatahoz mérten... És segítjük egymást, amiben lehet, amiben kell.

– Miben tudnak egymásnak segíteni?

(Most megfogtalak!)

– Miben?... Elsősorban lelki támaszt igyekszünk nyújtani. A feleségem maximalista. Sokszor gyötrik kétségek, bizonytalan félelmek. Rettog attól, hogy valami új helyzetben nem tud majd jól teljesíteni. Ilyenkor vigasztalom, a lelkére beszélek. Ölbe veszem, babusgatom *(Azt a hatalmas,*

majd kilencvenkilósra hízott nőt?!), körüluruzsolom, kiszolgálom, mint egy beteg gyereket. Újra és újra végigelemzem/elemeztetem vele a kérdéses darabot, a „mumusszerepet”, meghallgatom az elképzeléseit, a rettegéseit, véleményt mondok – amit persze vagy elfogad, vagy nem, de legalább van kinek kiöntenie a lelkét, van kivel vitatkoznia, veszekednie. Ó, néha olyan jókat veszekszünk! De ez, higgye el, hasznos! Feloldja a feszültséget, megnyitja a gyötrelém zsilipjeit. Ha kéri, néhány próbájára is bemegyek, vagy elkísérem a vidéki vendégszerepléseire. Meghallgatom, utána otthon véleményt nyilvánítok a látottakról. Még menedzselni is próbálok. Egy filmszerepet például én szereztem neki. Én most jobban ráérek, kevesebbet játszom. Többet tudok vele törődni. Sokszor úgy érzem, egyre inkább már csak neki élek, az ő sikereiért dolgozom és szurkolok.

– **Hát ez... ez csodálatos.**

– Nem. Nem csodálatos. Csak így adódott. Így hozta az élet.

(Ez így igaz, és mégsem az. Anca, ha „kivan”, és egyre gyakrabban van rossz passzban, úgy belém kapaszkodik, majd megfojt a rémült rámhagyatkozásával. Amikor rendben van a szénája és sikert sikerre halmoz, díjakat, külön-pénzeket, nem remélt tiszteletdíjakat hoz haza, fennhéjázó és néha egyenesen kibírhatatlan otthon. Olyankor úgy beszél velem, mint kocsis a lovával. Ha egy-egy előadás utáni bulin kicsit felönt a garatra, csúfolódik velem, sérteget. Máskor meg, hazatérve, nem is szól hozzám, tüntetően telefonálni kezd, szándékosan a fülem hallatára beszél meg randevút az ügyeletes szeretőjével. Ha viszont sikertelenség éri, sokáig nem kap szerepet, vagy úgy érzi, méltatlanul kicsit, színtelent sóztak a nyakába... esetleg rendetlenkedni kezd a szíve, az epéje, vagy begörcsöl a gerince – ha sajnáltatni akarja magát, azt állítja, porckorong-sérve van, de még sohasem vizsgáltatta meg magát – akkor átcsap a másik végletbe. Ölel-csókol, becéz, hozzám bújik, úgy panaszkodik. Patakszik a könnye, és valósággal árad belőle a keserűség, a vádaskodás, a szitkozódás meg a fenyegetőzés is, bizony. Úgy tud káromkodni, hogy még... S az én vigasz-szavaimra, simogatásaimra, számára ajánlott-kutatott kiútkereséseimre olykor-olykor, a legváratlanabb pillanatokban felém is „nyit”. Szinte rácsodálkozik, hogy lám, én is itt vagyok, még hozzá cseppet sem problémamentesen, újabban eléggé elnyomottan és elfeledetten/elhanyagoltan, s akkor ő kezd el engem vigasztalni, babusgatni. Még úgy, könnyáztatta, felpuhult arccal felpattan, italt tölt kettőnknek, vagy – akár éjnek évadján! – térül-fordul, és összedobja a kedvencemet: egy szalonná-sajtosparadicsomos rántottát rengeteg hagymával és zöldpaprikával, amelyet aztán jóízűen együtt „tunkolunk” ki a serpenyőből. Közben észre sem vesszük, mikor párolgott el a sértett haragja, és mikor száradt fel a könnye.)

– **Most komisz leszek, és megkockáztatom a kérdést: egy szemernyi szakmai féltékenység sincs önben?**

– Nem állítom, hogy soha nem bujkált bennem a kisördög. Viszont, látja, végül az vigasztalt meg, hogy én voltaképpen soha nem éreztem azt, hogy a színészetre vagyok predesztinálva. Tulajdonképpen egész életemben önmagamot kerestem, s közben százféleképpen találtam meg... ideig-óráig. Én mindmáig afféle Kereső Ember voltam és maradtam. Színész csak a párom miatt lettem – egy időre. Ő viszont született színésznő, akit én imádok és csodálok, s akinek hálás vagyok, hogy mindennek ellenére – sikerei csúcsán és hanyatlásaiban, időnkénti megtorpanásiban is – velem maradt. Azért ne féltsen engem! Én magánhallgatóként nemrég ismét beiratkoztam egy egyetemre, mert buzog bennem a kíváncsiság, az újdonságok iránti felfedező vágy. Ebben javíthatatlan vagyok, de hát kinek ártok vele? Közben elvégeztem egy masszór- és egy sminktanfolyamot, hogy néha én frissíthessem vagy festhessem ki minél szebbre az én drágámat, „letudtam” egy pedikűr-manikűr kurzust, sőt még a fodrászatba is belekontárkodtam. Ha hirtelen hívják Ancit valami rendezvényre szavalni, vagy jótékony célú előadásra felolvasni (a kollégái valami átlászó kifogással többnyire kibújnak alóla, mert vagy nem fizetik meg, vagy csak alig, de Anci annyira együttérző és kötelességtudó, hát többnyire elvállalja), sebtében én készítem ki. S dagadozik a „kebelem”, ha a Művésznő meg van velem elégedve.

– **Kalapot le! Ez több mint szerelem!**

– Nem. Ez „csak” az.

Lágy harc

*(Személyes történetem, röviden. Már megint?
Az idősor küszöbén álló művészi önarckép, hogy
hadd ne mondjak valami csúnyábbat.)*

*„Az író dolga az, hogy írjon és történeteket meséljen,
és nem az, hogy saját életéből szerkesszen történetet.
Azok az írók, akik ezt teszik, azok önmaguk és az ol-
vasók ellen vétének, de legfőképpen az igazság ellen.”
(S. T. kiemelése)*

(Ivo Andrić: Útjelzők)

„A Duna menti veréb nősülni készül...”

Egy reggel a tükörbe néztem: megöregedtem, megcsúnyultam, nem vagyok már jóképű. Azzal vigasztalom magam: Mégis, azért felsejlik valami abból a régi sármból. De miféle sárm? Fiatalkoromban ugyanis jóképű voltam, vagy legalábbis azt beszélték rólam. De ugyanakkor félénk is, hogy hadd ne mondjam, gyáva, ami jelentősen rontott a dolgok menetén. Bátorság nélkül nincs szépség. Büszke gyáva! Most pedig már ronda vagyok, viszont egy kicsit nőtt a kurázsím, kicsit bátrabb lettem. Miközben a bátorság magában nem egy esztétikai jelenség, nehéz benne gyönyörködni, engem pedig továbbra is a gyönyör érdek a legjobban. Vajon elment az eszem? Óh, az üres fejek kongásának az a gyönyörű zenéje, az üresség hangja. Sosem volt az erősségem a gondolkodás. A bátorság mellett az ész is hiányzott. Na tessék! Se több, se kevesebb: jóképű, de ostoba és félénk. Egyébként a gyávaság és az ostobaság kéz a kézben járnak. De mégis vajon egy buta ember, vagy legalábbis egy nem eléggé intelligens, foglalkozhat-e művészettel, vagy ne adj isten, filozófiával? Ostoba filozófus! Miért ne? Vajon a tehetség mércéje-e a bátorság és a tudás? Hogyha igen, akkor nyugodtan mondhatjuk, hogy én egy antitalentum voltam, de mégis fel-

*Slobodan Tišma: Meki rat. In: Starost (tematska antologija savremene srpske priče).
Szerk.: David Albahari és Srđan V. Tešin. Arhipelag, Beograd, 2012*

bátorodtam. Mily szomorú tévedés! Az ún. rút esztétikája azt vallja, hogy a rút a szép! Lárifári! Ez ugyanolyan, mintha azt állítanánk, hogy a szar finom. De lehet, hogy még ezt is el tudnánk fogadni, viszont a felületességet, a színtelenséget, amitől minden bizonnyal szenvedtem, azt semmiféleképpen sem. Ma a lehető legfenségebb dolognak tűnik fiatalon elesni a háborúban, ami nem más, mint a szépség és a bátorság megkoronázása. Fiatal testek lemészárolva, vérrel sminkelve, szintiszta művészet! Opssz! Ahogy az angolok mondanák: Original body-art! Rettenetes élvezet! Vajon nem ez számított-e az ógörögöknél, akiket a legbölcsebbeknek tartunk, eszménynek? De most, öregségemre veszteni el az életem, ilyen rondán és silányan, hát nem valami nagy ötlet.

A szükséglet vezetett az írással való foglalatosságra, valóban, az ürítési szükséglet. Ültem a vécén kemény székrekedési kínok által sanyargatván (a túl sok főző- és étcsokoládé fogyasztása miatt), és spekuláltam. Sehogy sem tudtam dönteni a festőművészet és a zene között. Az irodalmat afféle protetikus tudományágnak tekintettem, olyan se ide, se oda művészetnek: *Ibis redibis non in bello peribis*. Vagy ahogy ez a latin kétértelműség magyarul szólna: *Elméisz, visszatérsz, sosem halsz meg háborúban*. Csak az a láthatatlan vessző ne sétálna folyton ide-oda, az anyja mindenit, egyszer itt, egyszer ott... Végül bebizonyosodott, hogy éppen az irodalom volt az igazi dolog, a nekem való művészet és senki másnak. Jártam zeneiskolába, harmonikázni tanultam, mindannak ellenére is, hogy az orgona iránt éreztem vonzódást titokban. Egy alkalommal láttam orgonát, és hallottam is a hangját az úrvidéki templomban, és elkápráztatott. A szférák zenéjétől it-tasan álltam az egyik oszlop mögött. Az egész világot jelentette számomra az orgona, sőt a teljes univerzumot, és talán éppen ezért vált izgalmassá, sőt egészen vonzóvá maga az orgonás hivatása. Persze nem tanulhattam orgonán játszani, hiszen az iskolai tantervhez nem tartozott az orgonatanítás. Cserébe a harmonika vigasztalt, többé-kevésbé olyan volt, mintha kis orgonán játszanék, orgonácskán. Később pedig szellentésre váltottam a harmonikát. Füleltem a vastagbelem, a végbelem és a végbélnyílásom, hogy miként játsszák a legkülönfélébb témák variációit: Nagy d-moll toccata és fuga. Vagy ami még jobb, valami francia barokk szvit, allemande, courante, sarabande, gigue. Ohohó! A mostohaapám folyton azt sorolta, hogy született festő vagyok. Látott a firkálasaimból néhány darabot és megtetszett neki, habár közben biztos elege lett abból is, hogy folyton a harmonikán kalimpálok. Viszont éppen az ő meglátása távolított el végleg a festészettől is és a zenétől is. Na, de nem is érdekes. Most ugye felmerülhet a kérdés: Hogyan lehetséges az, hogy egy alacsonyabb társadalmi réteghez tartozó család gyermeke, hogy hadd ne mondjam, egyszerű embe-

rek gyereke művészetekre fogékony? Apám, aki a háború előtt a Körzeti Bíróság elnökeként dolgozott, egy szolid könyvtárat hagyott maga után, amelyben időnként én is kutakodtam. Majd lassan nyilvánvaló lett, hogy művész lesz belőlem. Nagyon sok durvaság szemtanúja voltam már kiskorom óta, és arra az álláspontra jutottam elhamarkodva, hogy majd a művészettel való foglalkozás menedéket nyújt számomra, egy eldugott táj lesz, amelyben mindig el tudok rejtőzni. Később persze ki fog derülni, mekkora tévhitben éltem akkor. Talán választhattam volna inkább a papi hivatást, de ez abban az időben nem jöhetett számításba. Épp hogy befejeződött a háború, az emberek már el is durvultak, az volt nekik a fontos csak, hogy élve megúszták, hogy erőszakot vagy megaláztatást is szenvedtek, az már kevésbé volt fontos. Ugyan mit számított egy-két elcsattant pofon az utcán, vagy néhány kivert fog? Apróság! Ha valakit jól helybenhagytak, akkor mindjárt abban reménykedett, hogy hamarosan neki is alkalma lesz kitölteni a mérgét valakin, aki nála gyengébb, és ezáltal majd tovább tudja adni a megaláztatást és a fájdalmat. Az agresszió végtelen láncolata – amiben nem akartam részt venni. Anyám mindhárom fiútestvére a háborúban halt meg, még úgymond gyerekként. És apám is szintén a háborúban vesztette el az életét, ugyan a másik oldalon, és azt sem mondhatnám, hogy a fiatalkorának teljében. De életét vesztette. Anyám persze mindezt átélte, nehéz fájdalomként, traumaként hordozta magában. Úgy látszik, ezt átruházta rám is, hiszen túl érzékeny voltam, félnék, mint egy nyúl. Viszont a nyúl szívem ellenére is volt bennem egy jó adag szemtelenség és egy jó adag büszkeség, ami igen furcsa dolog. Mindenem gúnyolódtam, persze, titokban. De ugyanakkor nagylelkűként is ismertek, kész voltam a gatyámat is odaadni, ha a barátomnak szüksége volt rá. De ha az ellenségnek kellett volna? Hogy ezt a nagylelkűséget a bátortalanságom váltotta-e ki – nem tudom. De nincs kizárva. A mostohaapámat sosem fogadtam el teljesen, annak ellenére, hogy ő elfogadott engem, igazán szeretett. Kárpitos volt a foglalkozása, és nem volt egy gyereke sem, de nem is lehetett neki. Súlyos rokkantként került ki a háborúból, a híres batinai csatában szétvitte a nemi szervét egy gránát. Egyszer az úrvidéki strandon való fürdőzésünk alkalmával vettem észre először ezt a hiányosságát. Ledöbbsentett a látvány. Lehet, hogy éppen ez volt az oka annak, amiért anyám beleegyezett a házasságba. Kezdetben, amennyire vissza tudok emlékezni, harmonikus házasságban éltek, viszont később anyámon megjelentek az idegesség tünetei, amíg egyszer fel nem robbant, és le nem kevert a mostohaapámnak egy pofont – első alkalommal csak azért, mert elfelejtette befizetni az áramot. Később viszont püfölte, mint a kutyát a legcsekélyebb dolgok miatt is. Egyébként irtó erős volt az anyám, testnevelés-tanárnóként dolgozott.

Szegény mostohaapám behúzódott valami sarokba, anya meg addig ütötte, amíg ki nem fújta magából a mérgét. Ő viszont sosem emelte anyára a kezét, annak ellenére sem, hogy tudjuk, a kárpitos kézre sem lehet mondhatni, hogy gyenge kéz. Csodálkozással figyeltem mindezt, és nemigen tetszett, amit láttam. Félni kezdtem egy kicsit anyától. Az irántam tanúsított gyengédsége és a mostohaapám iránti mind nagyobb durvasága erős elutasítást keltett bennem, amit nem tudtam megemészteni. Majd később mostohaapám halálával minden megoldódott. Én továbbra is szorosan kötődtem anyámhoz, sosem nősültem meg – a mai napig édesanyámmal élek. Vonzottak a nők, de úgy véltem, hogy nekem mint művésznek nem lehet semmi közöm hozzájuk, mert az kizárólag rossz hatással lehet a művészetemre. A felmerült nőproblémát a lehető legegyszerűbben oldottam meg, nyilván tudjuk, hogy mi módon. Mégis, milyen szép az, amikor az öregező gyermekek figyelmesen gondoskodnak a szüleikről, akik a százhoz közelítenek, és voltaképpen kisbabákká válnak. Elképzelni sem könnyű, hogy ugyanezek a kisbabák valamikor milyen kegyetlenül veregethették hátba a másik embert. Emlékszem, egy alkalommal Begriefensteinba küldtek a nagynénémhez, anyám testvéréhez vendégségbe, olyan tizenöt-tizenhat éves lehettem akkor. A nagynéném banktisztviselő volt: nagy fenekű, a NIN szenvedélyes olvasója. A nagybácsim, a nagynéném férje, a szerbhorvát nyelv és irodalom tanára volt, egyébként a tizedik begriefensteini gimnázium igazgatója. Miközben álmosan feküdtem az ágyamban, a nagynéném és a nagybácsim beszélgetésére lettem figyelmes. A nagynéném rá akarta beszélni a nagybácsit, hogy a következő hétvégén utazzanak el Triesztbe, hogy télre ruhaneműt és lábbelit vásároljanak. A nagybácsi szabadkozott, azt mondta neki, hogy az egy óriási út lenne, és egyébként is mostanában folyton valami baja van az autónak is. Majd később, amikor elindultunk a Košutnjakra kirándulni, a nagynénim újból elkezdte ugyanazt a témát, amire a nagybácsi válaszként hirtelen lekevert egy jókora pofont neki. Azonnal síri csend lett, és elegendem mindenből. El sem tudtam képzelni, hogy egy férfi megverhet egy nőt, főként nem egy értelmiségi, egyetemet végzett ember. Amikor a kirándulásról jöttünk visszafelé, a tudtukra adtam, rögtön haza akarok menni. Majd jóval később, derült égből villámcsapás: harmincvalahány év után meglátogattam őket még egyszer. Irodalmi estem volt Begriefensteinban, és mivel volt némi szabad időm, elmentem hozzájuk. A nagynéném nyitott ajtót, összement, megféhéredett, de nagyon megörült nekem. Tudatta velem, hogy a nagybácsi éppen a fürdőszobában van. Elkezdtünk beszélgetni és vártuk, hogy a nagybácsi is megjelenjen. Elmúlt vagy húsz perc, de ő nem jött ki a fürdőből. Majd amikor elmúlt kb. húszpercnyi idő, én azt találtam mondani a

nagynénémnek, hogy le szeretnék ugorni valamiért a lenti boltba. El is mentem, és soha többé nem láttam őket. Nem volt világos, hogy a nagybácsim miért nem akart kijönni a fürdőszobából. Nem akart velem találkozni? De miért nem? Talán szégyellte magát a pofon miatt? De hát annyi idő eltelt már azóta! Majd később megtudtam az egyik rokonunktól, hogy a nagybácsim lelkiismeretesen olvasta az összes könyvet, amit megjelentettem, és persze nagy szerbként, hazafiként óriási felháborodással fogadta a szövegeimet. De ugyanettől a rokontól tudtam meg azt is, hogy amikor elhagytam a lakást azon az estén, nem vártam meg, hogy a nagybácsi visszatérjen, a nagynéném belépett a fürdőszobába, és holtan találta a nagybácsit a vécén. A férfi meghal, a nő örök. Abban az időben, amikor először voltam a nagynénéméknél, már részt vettem egy-két irodalmi iskolaversenyen a fogalmazásaimmal. Nem jártam ugyan sikerrel, de ettől még nem csüggedtem. Nagyjából ismertem az aktuális hazai irodalmi színteret, tudtam, ki volt Vasko Popa és Dobrica Ćosić. Majd hamarosan megjelent a sajtóban Franko Miljković neve is, illetőleg egy bizonyos Nađ-Kiš V. Danielé úgyszintén. A legkülönfélébb pletykák forogtak közbíren ezekről a csavargó-írókról, olyanok hangzottak el, hogy nem áll távol tőlük a verekedés, de az italozás és a kicsapongó élet sem. Láttam néhány fotót is róluk az újságokban, nem voltak valami szépfűk: Miljković zselés hajjal, körülölelve a sötétség által, nyakában fehér selyemsál, igazi dendi. Nađ-Kiš pedig Rorschach-foltra emlékeztető afrofrizurás hippy, nyakig farmerben. Nađ-Kišre egyébként azt mondták, hogy felettébb veszélyes a rúgása, a balhét legtöbbször lábbal oldotta meg. De az a hír is járta, hogy nagyon tudott az ágyban, jaj volt annak a nőnek, aki esetleg olykor alatta találhatta magát, de azért úgy tűnik, elég sokan megtapasztalták ezt. Emlékszem, abban az időben egy olyan jelmondat volt érvényben, ami egy begriefensteini írótól származott: Jó ember = rossz író. Érdekes egy gondolat, folyton törtem a fejem rajta. Úgyszintén ismert volt előttem Arthur Rimbaud gondolata is, miszerint a művész voltaképpen a legádázabb bűnöző, abban az időben olvastam Rimbaud verseit és a levelezéseit. Különösen tetszett az Egy évad a pokolban. De akkor még nem jöttem rá, hogy voltaképpen a legádázabb bűnöző az a névtelen bácsika ott fönt, aki mindannyiunkkal jócskán kicsesztett. Különböző közgondolkodók egyébként gyermekkori traumákkal próbálták megmagyarázni ezeket a példátlan cselekedeteket; állítólag Miljković meggyilkolt emberek holttestét láthatta az utcákon gyermekkorában, Nađ-Kiš apjának pedig az utolsó pillanatban sikerült megmenekülnie attól, hogy az úrvidéki strandon a jég alá dobják. Maga Nađ-Kiš pedig egész gyermekkorában folyamatosan attól rettegett, ne-hogy valamelyik haláltáborba deportálják. Ennek ellenére, így felnőtt em-

berekként, híres művészekként sem restelltek az utcán vagy a kávéházi asztalnál lemártani egy jókora pofont valakinek, beütni az orrát vagy éppen kiverni a fogait. Ugyan már, apróság, egy jó kis tréfa. Viszont ettől függetlenül, semmit sem önszántukból tettek, mindig ki lettek provokálva, és azok, akik verést kaptak, nyilván meg is érdemelték (hiszen rossz írók voltak, attól pedig nincs rosszabb, azokat mind meg kellett volna semmisíteni, milyen pofonok, lécs és fejbe). Habár ők ketten sem jártak mindig a legjobban ezekben az összetűzésekben, sokszor ők húzták a rövidebbet. Lehet, hogy az említett szlogen fényében akarták bizonyítani, hogy rossz emberek, avagy jó írók, mert nem voltak biztosak irodalmi érvényességükben, abban a dologban, ami egyedül érdekelte őket. Természetesen mindez szükségtelen volt, mindketten kemény pozőrök hírében álltak, de azért mindenki tudta, hogy zsenikről van szó. Én viszont nem voltam felkészülve arra, hogy rossz legyek, hogy legalább kezdő, zöldfülű íróként igazolhassam magamat, kis jólelkű voltam, túlságosan is aranyos. Valójában én is lehettem volna rosszindulatú, a hiúságom kényszerített rá, de bátortalan voltam, ahogy már ezt említettem néhányszor, és ez okozta a legnagyobb gondot. Miljković és Nađ-Kiš mindenekelőtt bátor emberek voltak, rosszak vagy jók, mindegy, de bátrak. És bátorság nélkül semmi sincs. Azokban az időkben olyasmis is létezett a büntető törvénykönyvben, hogy verbális bűncselekmény, ami annyit jelentett, hogy börtönbe kerülhetél a szavak miatt. Emlékszem, anyától sokszor hallottam azt, hogy a szájtól kap a fenék! Nos, ettől nagyon tartottam, ezért már a gimnáziumi éveimben nagyon odafigyeltem arra, hogy mit írok, felettébb szigorú öncenzúrát gyakoroltam. Minden szöveget óriási figyelemmel olvastam át, nehogy valamilyen gyanús dolog maradjon benne, valami kétértelmű, ami miatt aztán bajba keveredhetnék. Írtam, és különböző folyóiratok publikálták is a szövegeimet, főként verseket; elvont versek voltak azok, hermetikus szövegek, amelyeket nehezen lehetett értelmezni. Persze igen kevesen voltak kíváncsiak az én fecsegéseimre az irodalmi berkeken belül, hogy a szélesebb körű olvasói tábor ne is említsem. Később megjelentettem néhány verseskötetecskét, de a siker úgymond zéró volt. A legkülönfélébb antológiák jelentek meg, de én persze nem szerepeltem egyikben sem, ami ugye minden költő számára végzetes lehet. Ha nem szerepelsz antológiában, mintha nem is léteznél – minden bizonnyal feledésre vagy ítéltre. A költészettel való húszévnyi foglalatosság után mind kimerültebbnek éreztem magamat. Majd elkezdtem lassan leállni az egésszel, elbúcsúztam az írástól, és általában véve a művészetektől is. Visszavonultam a természetbe. Az időt túlnyomórészt egy erdőben töltöttem a Duna partján. Fekete nyárfák-ból álló liget volt ez, melyek lombját fehér fagyöngybokrocskák díszítették,

az a félélősködő növény, amelyet az ókorban arany gallynak neveztek, ezzel a növénnel világította meg útját Aineiasz, az ógörög isten, amikor Hadészbe alászállt. Megtörtént velem olykor, hogy nyáron elszunnyadtam a madárcsivitelés fülelése közben, majd felriadtam, és a fagyöngyök csilámlására lettem figyelmes. Ősz elején, miközben az alkony folyt lefelé a fák törzsén, valami megfoghatatlan iránti erős szomj vett erőt rajtam. Az évszakok váltakoztak. Fura csend honolt. Semmi sem történt, csak a Duna áramlott kitartóan. Majd egyszer csak hirtelen áttört, leomlott az a híres fal, akkorát csattant, hogy még a kiserdőben is hallatszott. Elérkezett az ún. tranzíció ideje. Mindenféle parlamentáris demokráciák születtek, ahogy azt mindannyian tudjuk, majd mindezt egy olyan polgárháború követte, ami egyszer pisláskolt, máskor fellobbant, de azóta sem fejeződött be. Persze megérkezett a szabadság, a nép örült, minden hülyének jogában állt pártot alapítani, amiben alapvetően nincs is semmi rossz. Új törvényeket hoztak, melyekben már nem szerepelt a verbális bűncselekmény, és mindentől hirtelen újból kedvet kaptam az íráshoz. Miközben csak rosszul voltam hangolva, fel voltam készülve rá, hogy túlforszírozom a gépezetet. Nem féltém már többé a börtöntől, de közben nem voltam tudatában annak sem, hogy a művészekre és a művészetekre más veszélyek is leselkedhetnek. Ezúttal úgy döntöttem, hogy prózával próbálkozom, amit logikusnak is tartottam, hiszen nem volt már semmi szükségem a hermetikus lírára. Be voltam zsongva, ha összedől a világ, akkor is írok egy frappáns regényt. Az írás iránti szenvedélyes vágy, illetve az írás, mint az élet és a halál legalapvetőbb kérdéseként való kompromisszum nélküli értelmezése minősített. Az új államban létrejött helyzet már akkor kellemes szagokat árasztott, tele voltunk hazugsággal és képmutatással, ami azért ugye bizonyos értelemben mindig inspirálni tudja az embert. A nacionalizmus felerősödése ihletett először, majd az, hogy az egyház megjelent a politikai színtéren, amivel voltaképpen csak leváltotta a Kommunista Pártot, elfoglalta a helyét, méghozzá teljes joggal. A papok megjelentek az utcákon, csuháskodtak mindenfelé, erre korábban nálunk nem volt példa. Emlékszem, egy reggel az önkiszolgáló előtt egy papot láttam földimogyoró rágcsálni, azonnal tisztában voltam vele, hogy nem lesz béke a Balkánon. De leginkább a nép nyugözött le, a cifra népség, megörült barmok. Csak hogy tisztázzuk, a szüleim szerb származásúak voltak, apám az ún. Ravna gorai mozgalom tagja volt, és pravoszláv istenhívő. Mindezt anyám mesélte el, apámra nem is emlékeztem, egyéves voltam csak, amikor kivégezték. Én úgyszintén patrióta voltam, kis hazafiacska, szerettem a népem, még ha az időnként, mint ahogy elhangzott már, nyugtalan csordának is tűnt. Együttérző voltam, át tudtam érezni a hozzám közeli szenedését is.

Viszont a művészetfelfogásom egy kicsit furcsává változott. Úgy gondoltam, hogy a művész egyedüli pozíciója csakis az áruló pozíciója lehet. A művészember olyan személy, akinek a nevetése az ősei és a hagyomány iránti gúnytól harsog. A művészetnek a különbözőségekre kell törekednie, a Másra. Persze nem volt ebben semmi eredeti, de hogy ne untassak senkit tovább: művészként tehát nem lehettem sem hazafi, sem patrióta. A saját néped iránti szeretet valami olyanra hasonlít, mint a savanyú uborka iránti szeretet és mint irodalmi téma, már réges-régen kikopott. De miért is mesélem mindezt? Nyilván nem a romanticizmus korát éljük, viszont az történt, hogy egyfajta mérsékelt, hogy hadd ne mondjam, odaégett modernitás mögött bújt el az összes patrióta, és túl naiv, túl átlátszó volt az egész. Minden irod. vita a végén úgy végződött, hogy rád fogták a nyelv és a betű szentségét, mintha ez az ember szabad választásának a kérdése lenne, és neked most ezt tiszteletben kell tartanod, amíg világ a világ. Vagy a humanizmust, megpróbálni megérteni és igazolni az ember viselkedését, megmutatni az emberi arcod a művön át, a jólelkű szellem korlátolt arcát. Vagy megmutatni az *igazi arcod*? De melyiket? Kitérni a történelem és az emberi időszámítás ajtaját folyton Bizánc felé tekingetve, ahol állítólag a *szellemiségünk* gyökerei találhatóak, és ezáltal lelni rá a *létezés* rejtélyét megválaszolandó *alapigazságokra*. Ostobaság! Ez a kemény történelmi valóság iránti gondoskodás látszata mögé bűvő incesztuózus nemzeti humanizmus, ami majdnem minden kinyomtatott lap mögül kibújt, ez jött ki leginkább a húsvéti tojásaimon. A művészet irónia, cinizmus, tiszta szemtelenség, minden és mindenki kijátszása, semminek sem behódolni és semmiben sem hinni, megfoghatatlannak lenni és nem ígérni semmit senkinek. Egyszóval nihilizmus, szabadság! Ami végső soron azt jelenti, hogy önmagad árulod el, saját szádba ugrasz, majd visszaköpöd magad, azaz széthányod magad mindenre. Na ez! Hóóóha, azért lassítsunk csak egy kicsit. Számomra a következetlenség megléte volt a legfontosabb az írással kapcsolatban, a tévelygés, az álláspont folyamatos váltása, az egyik oldalról a másikra való ugrás, egyik pillanatban itt vagy, majd hopp, a másikban már ott, mint egy keljfeljancsi. Azzal, hogy később már világossá vált számomra, ezt az évek múlásával mind nehezebb eljátszani. Ahogy öregedtem, úgy gyengült a gimnasztikára való képességem, mind kevésbé voltam rugalmas, mind jobban az egyik oldal felé hajlottam csak. De melyik az az oldal? Az első regényemet egy kisebb, független kiadónál jelentettem meg, amilyen kiadókból volt már minden sarkon. Mivel azt vallottam, hogy az alapprobléma nyelvben keresendő, és hogy minden politikai, azaz művészeti probléma nyelvünk definiálatlan állapotából ered (például annak a nyelvnek, amelyet beszéltünk és amelyen írtunk, több neve is volt, azaz

nem is volt neve, jobban mondva, az nem is a mi nyelvünk volt. Létezett több változat, mely variánsokból mindegyik önmagát képzelte el dominánsként), és mivel köztudott, hogy a nyelv és a gondolat szorosan kötődnek, a helytelen gondolkodást, ami mély gyökereket eresztett a népben, csak egy radikális vágással lehetett eltávolítani: ez pedig a nyelv megváltoztatása volt. Egyszerűen elfogadni egy másik, idegen nyelvet, és ezáltal minden kétely eloszlik. A regényem főhőse azt ajánlotta, hogy hagyjuk a fenébe a szerb nyelvet, és vegyük fel helyette a keltát (gaelicet). A gyerekek már első osztálytól tanulhatnak a kelta nyelvet. Később elterjesztenék a médiában, majd az adminisztrációban is, és ezáltal egy fokozatos, fájdalommentes áttérést valósíthatnánk meg. Ez a névtelen főhős mindemellett sikraszállt annak érdekében is, hogy a pravoszláv vallásról térjünk át a buddhizmusra. Ezáltal lecsillapodnának a kedélyek, és elhalna az az örületesen negatív energia, ami a népnél érzékelhető. Mindez persze egy jó nagy adag ironikus távolságból volt adva, hogy még véletlenül se jusson valamelyik okosnak az eszébe, hogy ez esetleg a szerző valamiféle politikai programja talán. Óriási meglepetésemre, és azt hiszem, mások meglepetésére is, lévén egy kisebb kiadóról és majdnem ismeretlen szerzőről szó, a regény tekintélyes irodalmi díjban részesült. Természetesen ezek után már sokkal jobb helyzetben voltam. A legnagyobb begriefensteini kiadó, melynek *Ardjuna* volt a neve, rögtön felkínált egy szerződést, amely által a következő munkámat náluk jelentethetem meg. Erről a cégről köztudott volt, hogy háborús haszonszerzés áll mögötte. A kiadói tevékenység paravánként állt fenn a különböző törvényellenes tevékenységek álcázására, pénzmosásra és hasonlókra, de mindez persze nem tartozott rám. Személyesen felkeresett a szerkesztő, pedig egyáltalán nem ismertük egymást. Nagyon elégedett volt, amikor elküldtem neki az új regényem. Jóformán nem is volt neki semmi kivetnivalója a szöveggel kapcsolatban, sem arra irányuló kérése, hogy javítsak valamit rajta. Jóval fiatalabb volt nálam, de egészen közel kerültünk egymáshoz, hadd ne mondjam, megbarátkoztunk. Jóképű volt, magas, szőke, kék szemű, a harmincas éveiben viruló fiatalember, igazi antik termet, mondhatnók, mintha harcra és halálra teremtették volna. Egyébként ez a második regényem tele volt mindenféle szójátékkal, szóferdítéssel és olyan esetekkel, amelyekben egyetlen betűt változtattam meg a szóban, és ezáltal teljesen új értelmet kapott az adott szó, de mindezek gyakran betű- vagy nyomdahibának is tűnhettek csupán, és ennek folytán a lektorálás és a szerkesztés során különös figyelemmel kellett követnem, nehogy valamilyen „javításra” kerüljön sor. Például: a szövegben végig Szúrbiának kellett állnia; tehát szúr, a Szerbia helyett, vagy például ciszill mint ciszta a cirill betű helyett. De volt mit látnom, amikor kinyom-

tatták a könyvet: minden szó a megszokott alakjában állt, tehát Szerbia és cirill. Közvetlenül a nyomtatás előtt valaki kijavította a teljes szöveget, az is lehet, hogy éppen maga a betűszedő volt az. A szerkesztő nem tudta megmagyarázni, hogyan történt mindez. Mondhatom, fel voltam ám háborodva, de nem akartam gondot csinálni belőle, ezért valahogy sikerült lenyelnem az egész ügyet. Tessék, itt van, nincs többé verbális bűncselekmény, helyette vannak tudatos emberek a közvetlen termelők között. Egyébként az említett regény bevezetőjében a főhős, egy névtelen ember vagy nember, ahogy én hívom, meghatározza az egész történet alaphangját, alapötletét: elmeséli, hogy Szúrbia, vagyis Szerbia soha az életben nem érdekelte, kizárólag Amerika érdekli. Ezúttal nem nyertem díjat, sőt, nemhogy díjat nem nyertem, még csak egy szöveg sem jelent meg a regényről sehol, egyetlen sor az újságban, egy szó nem hangzott el a tévében. Mivel köteles voltam elküldeni a következő szövegemet is a kiadóknak, így meg is tettem azt. Elküldtem nekik a harmadik regényemet is. Egyébként ebben a regényemben az „óceáni érzés” témakörét fejtegetem, tehát alapvetően a könyv egy olyan személyről szól, akit az univerzum mélységeibe dobtak, ami annyit jelentett, hogy a politikai implikációkat a minimumra csökkentettem. Közben egy váratlan dolog történt: a szerkesztő bejelentette, hogy a szöveget csak három hónap múlva tudja elolvasni. Ezért türelmesnek kellett lennem, mit is tehettem mást. Hat hosszú hónap elmúlt, de a szerkesztő felől semmi hír. Ekkor küldtem neki egy figyelmeztető üzenetet, amire végre megérkezett a válasz: tömérdek kivetnivalója volt a szöveggel kapcsolatban, javításokat követelt, és a helyzet még csak ezek után kezdett bonyolódni. Itt-ott kijavítottam a szöveget, és elküldtem neki az újabb változatot is, de válasz most sem érkezett. Arra gyanakodtam, hogy bele sem nézett a regénybe. Kilenc hónap eltelt, amióta elküldtem neki a szöveget, majd elkezdődött az októberi könyvfesztivál, és én is elmentem Begriefensteinba, hogy hátha összefutok majd a szerkesztőmmel és végre elrendezzük az egész dolgot, de fel voltam arra is készülve, hogy ha kell, akár az igazgatóval is beszélek. Amikor elindultam a kiadóm standja felé, hirtelen megpillantottam a szerkesztőt, amint egy rögtönzött lépcsőn halad éppen lefelé, észrevettem, majd hirtelen félkörben megfordult és eltűnt a műanyag paraván mögött, ahol a hivatalos helyiségek sorakoztak. Megszökött. Nem tétováztam, utánasiettem, ami részemről igen merész cselekedet volt. Amikor beléptem az első helyiségbe, nem találtam sehol. Majd bementem a másodikba, ahol egy minibárt állítottak a vendégek fogadására, ott ült egymagában egy kerek, kis asztal mellett. Egyébként a szerkesztő arról volt híres, hogy nem áll távol tőle a fizikai leszámolás sem. Az írókollégák felpozozása volt a különlegessége, mind a

jó, mind a rossz írók kaphattak tőle, nem válogatott. Azzal a fonák ütésével akkorát oda tudott sózni, hogy csak úgy hullottak lefelé az emberek a székekről. Úgy nézett rám, mintha a f...-án jönnék ki neki, sem jó napot, sem szia. Fennállt az esélye, hogy egy jókora verést kapok, de nem éreztem féltelmet. Azért mégis, simán apja lehettem volna. Az is lehet, hogy szégyellte, hogy egy öreg, kivert művészcskét kell neki elnászpángolnia, de lehet, hogy csak undorodott tőlem. Odaszóltam hozzá: Hát jól van, barátom, mit jelentsen ez az egész? Nem szeretnék nyaggatni, de azért meg kell mondanod, hogy kell-e az a regény vagy nem, már kilenc hónap elmúlt, amióta a kéziratot leadtam, kicsit túlzás ez most már, nem?! Merev, gyűlöletteltjes válasz következett: Elolvastam a javított változatot, de ez nem elég, nekem nem tetszik, úgyhogy ami azt illeti, visszautasítottnak veheted magad, máris nyugodtan keresheted az új kiadódát. És egy szót sem mondott többet, hallgatott és arra várt, hogy eltávolodjak onnan. Hát el kellett múlnia kilenc hónapnak, hogy most ezt elmondd nekem, keseregtem, mire ő hirtelen visszavágott: Kuss! És azon nyomban szimpatikussá vált előttem, sőt kedvessé, úgy éreztem, hogy teljesen igaza van. Egyszerre olyan büszke lett, mint egy frajer. Hirtelen át akartam ölelni! Mit akarok én? Ki vagyok én valójában? Egy elvénült művész-szarházi! Elindultam, majd hirtelen megpillantottam az igazgatót, hogy egy emberrel beszélget az egyik sarokban. Odaléptem hozzá, hogy elköszönjek tőle. Azt mondtam neki: Éppen most utasított vissza a szerkesztőjük, azt mondta, új kiadót kereshetek, ennek fényében úgy gondolom, hogy semmi kötelezettségem sincs többé önök iránt. Az igazgató csodálkozva nézett rám, majd válaszolt: Várjon, hogyhogy elutasította? Szerintem önnek mégiscsak nálunk kell maradnia. Majd az igazgató mellett álló ember kapcsolódott be a beszélgetésbe, akit egyébként új igazgatóként mutattak be nekem, egy bizonyos Jošicunović úr: Tudja mit? Jöjjön át hozzám, én így olvasatlanul is kiadom a regényét, szükségünk van ilyen szerzőkre is, mint amilyen ön. Azonnal küldje át nekem a szöveget. Hazafelé menet azzal vigasztalódtam, hogy a végén még jól is jártam, nem kaptam verést, közben szereztem egy új szerkesztőt, aki egy kedves ember. He-he! Azonnal munkához láttam, és hozzáírtam még két befejező részt, majd elektronikus úton elküldtem a szöveget Jošicunović úrnak. Egy hónap múlva, egy reggel, amikor leellenőriztem az elektronikus postaládámat, volt mit látnom, kaptam egy új levelet, még hozzá nem is akárkítól, az én volt szerkesztőtől, illetve én legalábbis azt hittem, hogy volt, és így hangzott az üzenet: Elolvastam a regényed legújabb, bővített változatát, és újfent az a véleményem, hogy nem felel meg, ezért nem tudjuk megjelentetni. Nem kell aggódnod, könnyen fogsz találni új kiadót. Azon kezdtem mélázni, egyáltalán hogyan kerülhetett az ő

kezébe, illetve a számítógépébe az én szövegem végső változata? Én ezt Jošicunović úrnak küldtem el. Azonnal felhívtam Jošicunović urat mobiltelefonon, aki teljesen meg volt zavarodva, mert rajtakapták. Megkérdeztem tőle, mit akar mindez jelenteni, amire suttogva azt válaszolta, hogy muszáj volt elküldenie a szövegemet a volt szerkesztőnek, és erről ő nem tehet, és hogy a visszautasításhoz teljes mértékben irodalmon kívüli okok képezik. Majd mindenféle szégyenérzet nélkül azt is hozzátette, hogy mindezért a szerkesztői kollégiumon, tehát vagy tíz ember előtt, még egy pofont is kapott. Ekkor jöttem rá, hogy az okok tehát mélyebb természetűek, közelebb állnak az igazsághoz, csak számomra ismeretlenek, és nem is fogom megtudni őket soha. Rendben van, hogy ez a bitang elűzött, sőt, többé-kevésbé még igaza is volt, viszont megalázta ezt az embert, lekevert neki egy jókora pofont mindenki előtt. Habár meg is érdemelte ezt Jošicunović úr, hisz nyilván nem volt vele tisztában, hogy valójában ki kicsoda abban a kiadóházban. Túl nagy lendületet vett szegény... És az igazgató is csak játszott az igazgatósdit, lehet, hogy a titkos igazgató éppen az én ex-szerkesztőm volt, aki elzavart, vagy lehet, hogy ő is csak valakinek a küldötte volt csupán, valakinek a parasztja, pionja (lehet, hogy itt hiányzik egy betű a szó elejéről). Habár nem hinném, túl nagy frajer ő, túl önző ahhoz. Előbb lesz arról szó, hogy ő a saját áldozatának tekintett engem, a saját zsákmányának, amit nem szeretett volna átengedni senkinek. Egyébként meg ki a fene tudja, hogy egyáltalán ennek a kiadóháznak ki is a tulajdonosa, a hatalomnak nincs neve. De mindezek ellenére is, sajnáltam Jošicunović urat, mert a nekem szánt pofon végül az ő arcán csattant, hiszen nekem kellett volna szégyellnem magam, és nem neki. Habár elkerülvén a verést, lehet hogy éppen a legnagyobb élvezetet halasztottam el. Úgy tűnt, hogy soha többé nem tudok már lemondani semmiről. Azon merengtem, vajon nem lett-e belőlem pesikán vagy homcsikusz vénségemre? Félretettem az új regényt. Néhány hónappal később feljárnítottam egy különösen szabadelvű kiadónak, de visszautasítottak az állítólagos rossz anyagi helyzetük miatt. Ezután újra hozzáláttam az íráshoz, de nem érdekelt többé a szépirodalom, irtózatosan dühös voltam. Egy politikai gúnyiratot írtam *Pannónia nem Szerbia* címmel. Ahogy megöregedtem, úgy tűnt, hogy elvesztettem az irónia iránti fogékonyságomat, és mindent túl komolyan kezdtem felfogni. Zsémbessé váltam, mint mindegyik aggastyán. Úgy éreztem, hogy a művészet abszolúte elégtelen, a harc az egyetlen igazság, az egyetlen első rendű esemény, az összes többi kevésbé valós, és voltaképpen csak kertelés, az alap, a lényeg halogatása. Vagyis tehát patália, mi lenne más?! Ha az egyik kutya, a másik eb, már nincs is mire várniuk. A végén ugyanis minden verekedéssel végződik, azaz oldódik meg, és

éppen ezért a harc a legigazságosabb, a harc nyíltan kimondja: A dolgok így és így állnak. Ennek megfelelően a szerkesztőmnek teljesen igaza volt: egyáltalán nem volt fontos, hogy az én kis regényecském éppen jó-e vagy rossz. De akkor minek a harc? És hogyhogy hirtelen ennyire ragaszkodom az *igazság*hoz, én, aki régebben mélyen meg voltam győződve arról, hogy semmilyen *igazság* nem létezik? Elvakult állapotomban egyszer sem tettem föl magamnak ezt a kérdést. Valójában, öreg és csúnya létemre, az elégtételre való rátalálás volt a kitűzött célom, bármi áron, még a borzalomban is, ha az egyáltalán lehetséges, az él-vezet alját reszelgettem. Az *igazság* mint a legalapvetőbb, a legnehezebb elégtétel?! Harc nem volt sehol, még a híre sem, legalábbis nem az az igazi, véres harc, viszont a rémület kitapintható volt a repedéseken. Úgy nézett ki, hogy elkerülhetetlen a hatalmas Pán árnyával való találkozás. Feltételezem, hogy hallottak már erről az antik kísértetről, uram irgalmazz! Halott isteni fattyú, egy kísérteties figura, aki ősidők óta itt kószál e pannóniai tájakon, és nem is csak a pannóniaiakon. De vajon ezt a gúnyiratot, régi szokásom szerint, nem a saját gondolkodásom ellen írtam-e meg, a saját lelkiismeretem ellen? Nem tudom. Megpróbáltam megjelentetni a Begriefensteini Magazinban, de visszautasítottak, utána az Új Régi Eszme folyóiratnál próbálkoztam, de szintén semmi. Végül feltöltöttem az internetre. Majd a feltöltés után egy hétre megtörtént, aminek meg kellett történnie, az internet és az utca voltaképpen egy integrális teret alkotnak: lécekkal vertek fejbe az utcán, de azért túléltem. Az a gyanúm, hogy az elkövetők írók voltak, mert mintha valahonnan ismertem volna őket. Ketten voltak, álarcban. Habár valami még mindig nem világos nekem, még mindig zavarban vagyok: vajon ez a léc nem azé a bácsikáé-e, aki fönt elbújt, és aki kétszer figyelmeztet, harmadszorra pedig gyilkol? Mert hogyha ez így van, akkor mindezt kegyelemként foghatom fel, mert már saját magamat sem tudom kiállni. Az viszont abszurdum lenne, ha önmagunktól félünk. Esetleg irtózni magunktól, azt igen, azt meg tudom érteni. Egyszerűen az történt, hogy az ízlésed változatlan maradt, te viszont megváltoztál; ízléstelen lettél, elvesztetted az étvágyadat, és nem tudsz elegendő nyálat kiválasztani. Az öregkor ízléstelenség, szárazság, profán állapot. De akkor is, itt mégsem stimmel valami. Hiszen a halott Pántól való félelem jogos félelem, voltaképpen a *Rémülettől* való félelem ez... a bomlás bűzétől.

Esti vizit. Megérkezik az osztály főorvosa a kíséretével együtt, a főorvos egyébként maga is regényeket ír (van egy számítógépe a rendelőjében), és az esetem minden egyes részletét ismeri. Öltögeti a nyelvét, megkékült ajkait nedvesíti, egy élőhalott, majd hozzám fordul: Kolléga, hogy érzi magát? És meg sem várja a választ, hozzáteszi: Meg fog gyógyulni, minden

rendben lesz! És ráeszmélek: Tehát *Ő* az! Ez a „minden rendben lesz” voltaképpen annyit jelent, hogy „semmi sem lesz rendben”. Ordítani kezdek! (Uf, uf, uf, giccshelyzet. Ismerős, mintha láttam volna már valahol, vagy olvastam ilyen helyzetről valamelyik újságban. Még hozzá nem egyszer, hanem ezerszer már.)

Végleg búcsút intettem az írásnak, a firkálásnak, a körmölésnek, de így is maradt valamim, a beszélgetés. Összevissza kódorgok, csak hogy beszélgetőtársra leljek valahol. Persze, művészeket keresek, irkafirkálókat, mert ezek ösztönöznek a leginkább a botor beszélgetésre. Nem hagyok ki egy irodalmi estet sem, melyek végén rendszerint elhúzom a dumát, mint a rétestésztát. Nem tartom számon, mit beszéllek, illetve hogy mit beszélnek hozzám, nem is figyelem, egyáltalán nem fontos. Sőt, minél nagyobb hülyeséget lódítok, annál jobb a helyzet, meghökkenem a beszélgetőtársamat, miközben csak a nyálmirigyeimet aktivizálom, hogy minél több nyálat válasszanak ki, amit aztán lenyelhetek, mert tudom nagyon jól, hogy a nyál orvosság, a legegészségesebb és a legolcsóbb táplálék. Persze útközben, teljesen akaratlanul, megköpködöm a beszélgetőtársaimat is egy kicsit. Lehet, hogy mostanában egy kissé világosabb is számomra, hogy valójában miért is nevezik így ezt a váladékot. Valószínűleg az ősidőkben, a nyelv kialakulásakor, a köpés felettébb fontos dolognak számított, sokkal fontosabb lehetett, mint a rágcsálás vagy a beszélés. Az emberek köpködtek egymást, és nem volt ez sem kellemetlen, sem ellenséges tett, ellenkezőleg, a figyelem és jó szándék, sőt az egyetértés jeléül szolgált.

Derűs decemberi nap, szentpéterváriasan derűs és fagyos. Az ablak előtt állok, megöregedve, egy csepp szégyenérzet nélkül. Meztelen vagyok, anyaszült meztelen: aggastyán-gyerek, csecsemő, aki négykézláb mászik. Vagy csak úgy tűnik? Az utcát figyelem. Annyira vakítóan ragyog kint minden, hogy belefájdul a szemem. A tárgyak szintén meztelenek, tökéletesen érthetőek, és ugyanakkor létezésükben felfoghatatlanok. Mintha a tárgyak figyelnének engemet, mintha vágyaik tárgyává válnék. Támadnak a tárgyak. Viszont az ablak, a tükör... Mégis, nemsokára itt a karácsony, amikor sokféle süti vesz majd körül...

Az elején tükör volt, a végén üveg! Háromról két lábra, kettőről négyre. Visszafelé haladok előre, az *igazság* rejtélye pedig mind halványabb, mind jelentéktelenebb.

Egy boszniai folklórkutató emlékezete

Vlajko Palavestra
(1927–1993)

Húsz esztendővel ezelőtt, 1993. szeptember 27-én Szarajevóban elhunyt Vlajko Palavestra, az egykori Jugoszlávia s egyben az akkori Bosznia-Hercegovina Köztársaság egyik legjelentősebb folklórkutatója, az akkori Kelet-Közép-Európa egyik meghatározó életművű mondanakutatója. Távozása egy évvel követte nyugállományba vonulását az akkor szerb ostromgyűrűbe zárt Szarajevóban, abban a városban, ahol született, ahol végigdolgozta aktív éveit a köztársaság központi múzeumában, a *Zemaljski muzej*-ben. Ezt az intézményt még akkor alapították, amikor Bosznia-Hercegovina a Monarchiához tartozott, s neve magyarul Országos Múzeum lenne, de Palavestra idejében inkább Bosznia-Hercegovina Köztársaság központi múzeumi intézményének szerepét töltötte be.

Palavestra nyugdíjaztatása, majd rövidesen bekövetkező halála az akkori Bosznia legtragikusabb időszakában következett be, amikor a köztársaságban teljes erővel dúlt a nemzetek közötti polgárháború, s a körülzárt és ostromlott Szarajevó gyakorlatilag el volt zárva a külvilágtól, s emlékezetem szerint – hisz kortársa és távoli szemlélője voltam magam is az eseményeknek – a város csak légi úton tarthatott kapcsolatot a külvilággal, meg az akkor hallott – majd később beigazolódott – hírek szerint a repülőtér kifutópályája alatt ásott alagúton keresztül. Ezen az alagúton keresztül – meg légi úton – jutott be némi élelmiszer Szarajevó még helyben maradt lakosságának, illetve ezen az úton juthattak be vagy távozhattak a kiválasztottak vagy szerencsések. Vlajko Palavestra – mint tudni lehetett akkor – nyomorúságos helyzetében sem volt hajlandó elhagyni szeretett városát, pedig a bosnyák (akkor még úgy mondták: muszlimán negyedben lakott ortodox szerb vallású létére), testvéröccse, az 1930-ban született szerb akadémikus irodalomtörténész Predrag Palavestra pedig Belgrádban

élt (ott él ma is), bizonyára segíthette volna Szarajevó elhagyásában. Vljako Palavestra tehát halálában is hű maradt a soknemzetiségű Boszniához és a fővároshoz, Szarajevóhoz.

Származásához, felmenőinek kilétéhez öccse, Predrag Palavestra különkiadványként is megjelent életinterjúja adatainak áttanulmányozása útján lehetett közel kerülni. (Lásd: *Miloš Jevtić: Osvetljenja Predraga Palavestre. Beograd, 2004.*) Ezek szerint a két Palavestra fivér szülei Mostar-ból származtak, apja hercegovinai ortodox szerb, anyja lengyel származású katolikus tanítónő volt. Szarajevóba – kikövetkeztethetően – a húszas évek elején költöztek, ahol apja a helyi sörgyárban dolgozott (feltehetően tisztviselő volt), anyja pedig tanítónőként dolgozott egészen 1941-ig. Itt született 1927-ben az idősebb fiú, a későbbi folklorista Vljako, valamint 1930-ban a későbbi irodalomtörténész Predrag. Predrag Palavestra a második világháború után Belgrádba távozott, az ottani egyetemen irodalomtörténeti stúdiumot folytatott, később lapszerkesztőként, irodalomkritikusként és irodalomtörténészként vált ismertté, ma is ott él, az SZTMA tagja.

Vljako Palavestra, az idősebb fiú a zágrábi egyetemen folytatott szlavisztikai stúdiumokat, egész életében elsősorban a történelem érdekelte és a folklór, így vált dolgozó élete során a boszniai népek történetimonda-kincsének avatott gyűjtőjévé, értelmezőjévé – és élete alkonyán – monográfusává és közzevetőjévé. Egész életében a szarajevói *Zemaljski muzej* folklorista szakkutatója volt, egy darabig ő irányította múzeuma etnográfiai osztályát. Sajátos közjátéka volt a bosznia-hercegovinai folklórkutatásnak, amikor Szarajevóban megalapították a Folklórkutató Intézetet (*Institut za proučavanje folkloru, 1946*), a különálló intézet tizenegy évig működött (1947–1958), ezután a *Zemaljski muzej* részlegeként folytatódott a boszniai szellemi népi kultúra kutatása. Az egykori önálló folklórkutató intézetnek magas színvonalú saját folyóirata volt (*Bilten Instituta za proučavanje folkloru*), amelynek mindössze három száma jelent meg (1951, 1952, 1953); e folyóiratszámok igen ritkák, a harmadik számot Újvidéken mindössze az egyik múzeum gyűjteményében sikerült megtalálnom. A folyóiratot, megszűnése előtt, Vljako Palavestra szerkesztette.

Vljako Palavestra aktív terepi gyűjtő volt, a múzeumban töltött évtizedei során keresztül-kasul beutazta Bosznia-Hercegovinát és mindenütt gyűjtött, elsősorban színhagyományozó prózát; kezdetben kézzel jegyezgetve szerb, horvát, bosnyák és más adatközlői szavait, később már magnetofonnal gyűjtött, de mivel szalag kevés volt, a felvételeket a szövegek lejegyzése után le kellett törölni, hogy a szalagok újra használhatóak legyenek. Katona Imre magyar folklorista egyetemi oktató, a budapesti ELTE Folklore Tanszékének tanára 1962-ben jugoszláviai ösztöndíjas körúton

Vlado Palavestra

járt, s többek között eljutott Szarajevóba is, ahol a *Zemaljski muzej*-ben találkozott Vlado Palavestrával is. Katona írja 1962. október 15-én: „Maga Palavestra mesekutató, talán ketten vannak az egész tartományban. Hónapokat töltenek terepen, ahol még akut a viperaveszély, nagy a fatalizmus miatti gyermekhalandóság, s veszik magnóra, írják le saját maguk és a kevés szalag miatt törlik le hamarosan a szövegeket. (A nyelvészek belőlük élnek.) Palavestra a gyűjtést, katalógust tartja a legfontosabbnak, ezért jön Magyarországra is, ezenkívül volt Kielben. Nem tudja, miért éppen ő jön hozzánk, de kellemes ember. Művelt, jó németiséggel beszél, egy ide házasodott osztrák hölgygel sokat beszélgetett. Általában európeér, s itt Szarajevóban (igaz, nagyobb a hagyomány ereje) »németebbek« az emberek, mint Szerbiában, Macedóniában.” (*Katona Imre: Fantomországi napló, 1962. Utazás délen húsz év múltán. In: Tisza szélén, Duna hosszán. Úti feljegyzések, utolsó beszélgetések. Budapest, 2004. 19–88. Az idézet: 41–42.*)

Katona Imre szóhasználatában a „tartomány” köztársaságot jelent; valószínűleg nem volt világos számára az akkori Jugoszlávia területi és politikai felosztásának rendszere. Legjobb tudomásom szerint Vlado Palavestra 1962-ben is elsősorban mondagyűjtő volt, elsősorban történeti mondákat jegyzett fel, ezért a Katona által adott „mesekutató” meghatározás kissé szűkösnek tűnik. Hogy miért tartotta fontosnak Katona azt is leírni naplójában, hogy Palavestra járt Kielben, azt Maja Bošković-Stulli nekrológja világítja meg: Kielben és Koppenhágában tartották ugyanis 1959-ben a népmesekutatók első nemzetközi kongresszusát, melyen Palavestra is részt vett, és előadást is tartott a Boszniában és Hercegovinában folyó népielbeszélés-kutatásról. Ezt mondták magyarul „a népmesekutatók első nemzetközi kongresszusának”, s nyilván ezért nevezte Katona a sarajevói folkloristát egyszerűen „mesekutató”-nak. (*Bošković-Stulli nekrológjának*

adatai később.) Mi sem természetesebb, mint az, hogy Palavestra kongresszusi referátumát németül tartotta.

Vlajko Palavestra tudományos pályájának alakulását taglalva meg kell említeni, hogy doktori értekezését a belgrádi egyetemen védte meg Népmondák a dinári vidékek régi lakosságáról (*Narodna predanja o starom stanovništvu u dinarskim krajevima*) címmel, ez a mű megjelent: *GZM (N. S. Etnologija) No 20–21. (1966) 5–86*. A disszertáció később angol és német változatban is megjelent. Ennek a műnek magyar vonatkozásai is vannak, ezért számos vonatkozásban számot tarthat a magyar folkloristák érdeklődésére is.

Palavestrának tehát az évtizedeken át folytatott aktív terepi gyűjtései során hatalmas mennyiségű népmondakincs-anyaga halmozódott fel a *Zemaljski muzej* archívumában. Ennek a gazdag szerb, horvát és bosnyák (akkor még úgy mondták: muszlimán) népi prózának egy részét teljes szövegek, valamint tartalmi összefoglalások formájában folyamatosan publikálta múzeuma patinás értesítőjében, a *GZM* rövidítésű fontos akkori jugoszláv jelentőségű folyóiratban (*Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*), tehát már menet közben is tudni lehetett, hogy fontos anyagról van szó. Vlajko Palavestra a hatalmas szöveganyag monografikus feldolgozásához tudományos karrierje vége felé, a nyolcvanas években kezdett hozzá, s az akkori teljes jugoszláv folklorisztika érdeklődéssel várta a teljes szövegtörzset méltó kiadását, valamint a kísérőtanulmányt, amelyben a délszláv (elsősorban boszniai) történeti mondák kutatástörténetének, jellegzetességeinek, összehasonlító szempontú vizsgálatának és nemzetközi összefüggéseinek feltárását remélte a jugoszláviai népipróza-kutatás kisszámú, de jelentős folkloristákból álló csapata.

Közben Jugoszláviában kitört a hosszú évek óta parázsló nemzetek közötti ellentétek végkifejlete: a balkáni háború, amely már előrevetítte Jugoszlávia (később valóban be is következő) széthullását, persze a Balkán történetében mindig általános, hatalmas véráldozatokkal. A boszniai polgárháború előestéjén, 1991 őszén is sor került a jelentős belgrádi könyves rendezvényre, a belgrádi nemzetközi könyvvásárra, amelyen akkor (emlékezetem szerint Jugoszláviában utoljára) a fontos szarajevói kiadó is részt vettek, például a Svjetlost Kiadó és a Veselin Masleša Kiadó is. Ezeknek a standjain szemlélődve, s a kiadói katalógusokat kézbe véve értesülhettem arról, hogy a Svjetlost új sorozatot indít 1991-ben Adalékok Bosznia-Hercegovina irodalmához (*Prilozi za istoriju književnosti BiH*) címmel, melyben huszonöt kötetben tervezik a jelzett köztársaság irodalmi hagyományainak monografikus feldolgozását. Mivel az akkor tervezett sorozatot Bosznia-Hercegovina nyelvtudományi és irodalomtudományi

intézete (*Institut za jezik i književnost BiH*) közreműködő intézményként jegyezte, várható volt, hogy magas színvonalú áttekintéseket olvashatunk majd a köztársaság irodalmairól, természetesen az összes prózai és költészeti vonulatot ide értve. Számomra – folkloristaként – főleg azok a tervezett kötetek ígérkeztek csemegének, amelyek a köztársaság szerb és horvát, valamint muszlimán (bosnyák) népi epikájának feldolgozását ígérték, ugyanígy érdekesnek ígérkezett a terület népi lírájának, balladakincsének és románcainak feldolgozása is. (A könyv címe a katalógusban téves szöveggel.) A legfontosabbnak számomra akkor Vlajko Palavestra beharangozott könyve számított, amely a Szájhagyományozott történeti mondák címet viselte (*Historijska usmena predanja*). Az összefüggések megértése miatt tudni kell, hogy délszláv nyelveken a magyar népköltészet terminus helyében a népi irodalom (*narodna književnost*) a járatos, bár igen ritkán a *narodna poezija* is előfordul. Ezért szerepeltek az irodalomtörténeti sorozatban népi prózával, népi lírával és népi epikával foglalkozó (foglalkozni ígért!) kötetek is. A Svjetlost standján, bár – mint mondtam – 1991-et írtunk, a sorozat egyetlen kötete sem szerepelt még.

A szarajevói Veselin Masleša Kiadó standján pedig a kiadói katalógust böngészve a jól ismert és kitűnő sorozat, a Bosznia-Hercegovina Kulturális Öröksége (*Kulturno nasleđe Bosne i Hercegovine*) tervezett és kiadás előtt álló címszavai sorában ismét Vlajko Palavestra nevére bukkantam! Ott szerepelt a régen várt történetimonda-korpusz, a Szájhagyományozott történeti mondák Boszniából és Hercegovinából (*Historijska usmena predanja iz Bosne i Hercegovine*) kötet is. Két igazi csemege: a Svjetlost a nagy tanulmányt, a monografikus igényű áttekintést, a Veselin Masleša pedig a szöveganyagot ígérte, amelynek alapján az áttekintés készült. Abban az időben a mondakutatás ázsiója még magas szinten jegyeztetett a népköltészet árfolyamrendszerében, tehát számunkra igazán fontos művek olvasmányélménye ígérkezett. Az egész jugoszláv (és nemzetközi) népi próza-kutatás várta izgalommal a két könyv megjelenését!

Jómagam a könyvvásárról hazatérve Újvidékre rövidesen levélben rendeltem meg a kiadványokat Szarajevóból – micsoda naivitás! Még a Svjetlost pétervárad-i lerakatába is elzarándokoltam – persze a könyvről senki sem tudott semmit, hisz akkor már mindenki a hadi eseményekkel volt elfoglalva: vészjósoló hírek érkeztek Boszniából, 1992-ben pedig megindult Szarajevó szerb ostroma; kit érdekelt ekkor már a népi prózaepika, amikor Újvidék és környéke falvaiban a kávézók hirtelen cégtáblát váltottak: az addigi romantikus nevek helyett feltűntek az Önkéntes Kávézó (*Kafić Dobrovoljac*) vagy a *Kafana Dobrovoljac* (Önkéntes Kocsmá) elnevezések, s hogy a gyermekes folklorista nehogy tévhitben éljen, ezekben az

intézményekben ott láthatta a szőrnök, terepszínű egyenruhás marcona hadfiakat, amint a sarkokban falhoz támasztott kalasnyikovjaikkal a kezük ügyében hajigálták magukba a szilvapálinkát.

A következő esztendőben eltűntek a szarajevói kiadók a belgrádi könyvvásárról, majd teltek az évek, a boszniai hadiesemények a balkáni forгатókönyvnek megfelelően egyre jobban kiterjedtek és folytatódtak, de ez már történelem. Amikor 2000–2003 között a Széchenyi Professzori Ösztöndíj kedvezményezettjeként délszláv folklórt tanítottam a szegedi egyetem Néprajzi Tanszékén, az időszak elején jutott el hozzám Újvidéken a hír, hogy az ostromgyűrűbe zárt Szarajevóban elhunyt Vljako Palavestra folklórkutató, s ott is temették el. A jólétesültek (az újvidéki bölcsészkar népköltészet-oktatói) tudni vélték, hogy Palavestra történeti mondákról szóló könyve 1991-ben megjelent, tehát az ostrom előtti Szarajevóban, a könyv teljes példányszáma azonban gránáttalalat következtében megsemmisült a kiadó raktárával együtt. A jólétesültek azt is tudni vélték – jómagam ezt akkor folklórnak véltem –, hogy a szerző Vljako Palavestra egyetlen példányt kicsempészett a repülőtéren kifutópálya alatt ásott alagúton keresztül, s elküldte öccsének, Predrag Palavestrának Belgrádba. Később több újvidéki kolléga(nő) azt is megemlítette, hogy ő olvasta a kérdéses könyvet, mégpedig arról az egyetlen kimentett példányról készült fénymásolat formájában, amely Belgrádba került. A történetet mindaddig nem hittem el, míg egyikőjük átadta a Predrag Palavestrának dedikált kötet fénymásolatát fénymásolás céljára. Magamnak is lett tehát egy példányom az addigra már elhunyt Palavestra könyvéből. (*Vljako Palavestra: Historijska usmena predanja. Sarajevo, 1991. Institut za književnost, Svjetlost.* Az évszámot maga a szerző írta be a könyvbe ugyanazzal a tollal, amivel a dedikációt is írta öccsének, Predrag Palavestrának.) El sem tudom képzelni, hogy az akkori Belgrádban és Újvidéken hány folklorista jutott hozzá fénymásolatról csinált fénymásolat formájában a kincset érő könyvhöz. Jómagam Vljako Palavestra emlékének akkor azzal tudtam adózni, hogy szegedi hallgatóságom előtt – kezemben tartva a Predrag Palavestrának dedikált kötet fénymásolatát – ismerttettem a szerző életét és életművét, s bemutatva magát a könyvet.

(Azóta sem tudom, hogy a szarajevói Svjetlost Kiadó tervezett irodalomtörténeti sorozatából végül is mi jelent meg Palavestra könyvén kívül. A maga valóságában egyetlen kötet került elém: a boszniai népi lírát és balladakincset taglaló kötet. [*Munib Maglajić: Usmena lirski pjesma, balada i romansa. Sarajevo, 1991. Svjetlost i Institut za književnost.*] Ez az a könyv, amelynek címét a kiadó katalógusa tévesen közölte. Hogy ez a kötet hogy került ki Szarajevóból és jutott el Újvidékre az egyetemi negyed zsisibvasá-

rának könyvesei ponyvájára, az nem tudható. Ez sem biztos, hogy eljutott Szarajevóba, hisz a Trebinje nevű nyomdában készült, s ennek a városkának sajátos szerepe volt a boszniai polgárháborúban, s nyilván számos enyveskező önkéntes is megfordult ottan...)

A jól értesült újvidéki folkloristáktól azt is hallani lehetett az említett szegedi ösztöndíjas időszak elején, tehát jó sok esztendő elteltével, hogy a Veselin Masleša Kiadó által tervezett mondáskötetről a folklorisztikának le kell mondania, mivel a nyomdába adott kézirat elveszett, ugyanez a forrás tudni vélte, hogy éppen az egyik újvidéki nyomdában, ahol a Veselin Masleša nevezett sorozatának kötetei készülni szoktak. Erről a kéziratról azóta sem olvastam semmit, ez, úgy tűnik, végleg elveszett, vagy csak valaki ellopta vagy megsemmisítette. Az okokat ma már szinte ki lehetne következtetni...

2003-ban újra a belgrádi nemzetközi könyvvásáron bóklászva (erre lehetőleg minden esztendőben elmentem, hisz itt lehetett tájékozódni a délszláv nyelvterület legfontosabb folklorisztikai kiadványairól is), akkor már boszniai kiadókat nem találtam. Viszont az egyik belgrádi, etnológiai műveket publikáló magánkiadó standján ott volt számomra a meglepetés: egy vastag kötet formájában megvehettem Vlajko Palavestra boszniai és hercegovinai történetimonda-gyűjteményének cirill betűs kiadását, benne ezenkívül az 1991-es mondamonográfia újrakiadásával. (*Vlajko Palavestra: Historijska usmena predanja iz Bosne i Hercegovine. Studija – Zbornik – Komentari. Priredio Miroslav Niškanović. Beograd, 2003.*) Nem tudtam hová lenni a meglepetéstől, de a rejtély a kiadvány áttanulmányozása után megoldódott. Bár a nyomdába adott kézirat továbbra sem került elő, a (valószínű) másodpéldányt pedig addig senki sem ott kereste, ahol keresni kellett volna. Palavestra külföldről Szarajevóba hazalátogató lánya a mondakorpusz másolati példányát (valószínűleg a szerző munkapéldányát) a pedáns Palavestra múzeumi dolgozószobájának szekrényében találta meg. (Így van az a Balkánon: ha valami a civilizált normáknak megfelelően történik, az a balkániaiak számára érthetetlen és szokatlan.) Ezt a másolati példányt csikarták aztán ki a múzeumtól, s ezen dolgozott a sajtó alá rendező Niškanović néhány esztendeig Vlajko öccsének, Predrag Palavestrának hathatós közreműködésével, s így jelent meg a kötet 2003-ban, Belgrádban. A kötet tehát a mondakorpuszt, Vlajko Palavestra – sokak számára ismeretlen és hozzáférhetetlen – mondamonográfiájának teljes szövegét, valamint két kiegészítő szöveget tartalmaz: az egyik a szerb népiprózafutató nagyasszonyának, Nada Milošević-Dorđevićnek 2000-ben már megjelent méltatását s egyben nekrológját tartalmazza Vlajko Palavestra életéről, életművéről és a *Historijska usmena predanja* (A szájhagyományo-

zó történeti mondák) című könyvéről, amelyet Milošević–Đorđević asszony is csak fénymásolatban ismerhetett meg Predrag Palavestra jóvoltából. A tanulmány a belgrádi *Prilozi za književnost, istoriju i folklor* című folyóirat hasábjain volt olvasható először az 1993–1994-es évfolyamban, de csak hatalmas késéssel, 2000-ben jelent meg effektíve, ami beszédes bizonyítéka annak, hogy a balkáni polgárháború mily mértékben nyomta rá a bélyegét a szerbiai könyv- és folyóirat-kiadásra is. A tanulmány egyébként a Vlajko Palavestra utolsó könyve (*Poslednja knjiga Vlajka Palavestre*) címet viseli, és részletekbe menően ismerteti és méltatja Palavestra elképzeléseit és értelmezését a történeti mondákról és a boszniai és hercegovinai történeti mondákról. Nada Milošević–Đorđević nekrológja és tanulmánya a szerb folklórkutatás főhajtását jelenti Vlajko Palavestra személye, munkássága és könyve előtt. Jómagam ezt a tanulmányt már folyóiratbeli közlése megjelenésekor megismerhettem, hisz a *Prilozi* ott volt előttem az újvidéki bölcsészkar szerb irodalmi tanszékének szemináriumában.

A Palavestra-könyv másik kiegészítő szövege a volt jugoszláviai folklorisztika másik nagyasszonyának, a horvát Maja Bošković–Stullinak tollából született, s németül jelent meg a *Fabula* hasábjain 1994-ben (*Vlajko Palavestra [1927–1993]*). Ez a meleg hangú nekrológ röviden ismerteti Palavestra életét és tudományos pályáját, valamint rövidítve közli Palavestra munkáinak könyvészetét is, különösen fontosak azok az adatok, amelyek Palavestra elhunyt előtti közléseit tartalmazzák. Maja Bošković–Stulli asszony akkor még úgy tudta, hogy Palavestra 1991-ben megjelent könyve egyben a mondakorpuszt is tartalmazza, ez azonban, mint később kiderült, téves információnak bizonyult. (A tévedést a szerző nekrológjának horvát nyelvű szövege közzétételekor, később, korrigálta.)

A Vlajko Palavestrával kapcsolatos meglepetések egy esztendő múlva is folytatódtak: a 2004-es belgrádi nemzetközi könyvvásáron már a mondamonográfiát és a mondakorpuszt tartalmazó vastag kötet második, ezúttal latin betűs kiadását vásárolhattam meg, amely azonban nem minden tekintetben azonos a 2003-ban megjelent cirill betűs változattal. A két kiadás közötti eltérések a következők: ezt a kiadást egy zimonyi (szerb) és egy szarajevói (bosnyák) kiadó közösen jegyzi. A két kötet abban is különbözik, hogy ebben a latin betűs kiadásban a mondakorpusz jegyzetanyagát (a kommentárokat) nem külön fejezetben közlik, hanem közvetlenül a vonatkozó mondaszövegek után. A kiadók úgy vélik, hogy ezzel az eljárással a kötet felhasználhatósága nagyban javult. A két kiegészítő méltató szöveg, Nada Milošević–Đorđević tanulmánya és Maja Bošković–Stulli nekrológja, szintén szerepel a kötetben, azzal az eltéréssel, hogy a kiadóknak sikerült megszerezniük Bošković–Stulli asszony nekrológjának

eredeti, horvát szövegét a latin betűs kiadás számára, tehát a németül nem olvasó folkloristák most ezt a szöveget is élvezhetik, hisz Palavestra könyvének cirill betűs kiadásában csak a német változat található meg.

Nagy kár, hogy egyik kiadásban sem vették fel a volt jugoszláv folklorisztika harmadik nagyasszonyának, a bosnyák (korábban azt mondták: muszlimán) Đenana Buturovićnak, Palavestra szarajevói múzeumi munkatársának nekrológiáját, amely 1996-ban jelent meg a *Zemaljski muzej* értesítőjében (GZM 1992/1995, Sarajevo, 1996.) Magam ezt a nekrológot és ugyanabban a számban Palavestra műveinek teljes bibliográfiáját szegedi ösztöndíjas tanár koromban olvastam a Néprajzi Tanszék könyvtárában, s máig sajnálom, hogy fénymásolatot nem készítettem belőle, hisz a GZM jelzett száma (és további számai) a jól ismert háborús viszonyok és politikai okok miatt ide, Újvidékre nem kerültek el, s most, amikor ezeket a sorokat írom, csupán emlékezetemre és rövid feljegyzésemre támaszkodhatok. (A tanulság: a fontos dolgokat vagy azonnal be kell szerezni vagy lehetőleg fénymásolni, mert később akkor fognak hiányozni, amikor szükség lenne rájuk; csak akkor éppen hozzáférhetetlenek.)

Egyébként a latin betűs kiadás adatai: *Vlajko Palavestra: Historijska usmena predanja iz Bosne i Hercegovine. Studija – Zbornik i komentari. Izdanje priredio Dragan Stojković. Sarajevo–Zemun, 2004. Biblioteka Baština*. Ebben a kiadásban fényképanyag is található, részben Vlajko Palavestra felvételei, részben újabb felvételek, amelyek az egyes mondaszövegekkel kapcsolatosak.

Meg kell említeni végezetül, hogy Palavestra a szarajevói Olimpiai Bizottság felkérésére 1982-ben könyvecskét állított össze Legendák a régi Szarajevóból címmel, amely először angol nyelven jelent meg Szarajevóban 1987-ben. Első szerb nyelvű kiadása Zimonyban jelent meg 2000-ben, ezt a kiadást nem láttam. Új kiadása: *Legende iz starog Sarajeva. Priredio Vlajko Palavestra. Zemun, 2003*.

Reménykednünk kell abban is, hogy valamelyik kiadó vagy Palavestra anyaintézménye, a *Zemaljski muzej* sort kerít arra is, hogy Vlajko Palavestra folklorisztikai tanulmányainak gyűjteményét is közzéteszi, hisz ezek ma már csak folyóiratokban, múzeumi évkönyvekben, naptárakban (!), kongresszusi kiadványokban találhatóak, s különösen a késeiek (a halála előtt megjelentek) Bosznián kívül alig érhetőek el.

Egy magángyűjtemény szenteltvíztartói

Zentán Régi mesterségek háza néven ma már hivatalosan is múzeumként működik a nagybátyám, Pecze Árpád régiséggyűjteményét bemutató kiállítás. A több mint tízezer tárgyat számláló gyűjtemény számára elég szűkös a hely. A tárlatvezetést a család végzi. A mintegy húsz teljesen felszerelt műhelyen kívül még számos érdekes, tematikus gyűjteményt láthatunk. Itt található többek között a MIRK¹-en több alkalommal is díjazott kegytárgygyűjtemény, ami a háziáldásokon, szentek szobrocskáin, bura alatti gyertyaszobrokon kívül szenteltvíztartókat is tartalmaz.

A két templomi szenteltvíztartó mellett (amelyeket a zentai Jézus szíve templomból selejteztek ki) megtekinthetjük a házi szenteltvíztartók fő típusait is (1. ábra). Köztudott, hogy a templomokban a főbejárat mellett kétoldalt, az oldalbejárat mellett kétoldalt és a sekrestyében található szenteltvíztartó. Ezenkívül további szenteltvíztartókat is elhelyezhetnek az oldalhajókban, egyes szentek szobránál stb. A templomba belépve és a templomból távozva kötelezően keresztet kell vetni.

Az említett két szenteltvíztartó közül a nagyobb sárgarézből², a kisebb pedig vörösrézről készült, és a forrasztás helyén történt repedés következtében váltak használhatatlanná. Két hasonló anyagból (tehát rézből vagy sárgarézről, esetleg bronzból) készült és hasonló kidolgozású, de a templomiaknál jóval kisebb³ házi szenteltvíztartó is van a gyűjteményben,

¹ A MIRK (Nemzetközi Kézimunka- és Gyűjteménykiállítás) az azonos jelentésű szerb elnevezés (Međunarodna izložba rukotvorina i kolekcionarstva) kezdőbetűinek összeolvasásából származik.

² A szenteltvíztartók anyagának meghatározását a gyűjtő, Pecze Árpád (végzettsége szerint műszaki tanár) és Korenchy László, a kanizsai J. J. Zmaj Általános Iskola műszaki tanára segítették.

³ A házi szenteltvíztartók mérete rendkívül változatos, átlagos méretük nagyjából 150×70×50 mm (magasság, szélesség, mélység).

1. ábra

elképzeltető, hogy ugyanannak a mesternek a munkái. Ezekhez hasonló egy öntöttvasból készült példány is.

A házi szenteltvíztartók használata manapság szinte teljesen kiment a divatból, inkább csak az emléktárgy szerepét töltik be. Régen a bejárati ajtó mellé szerelték föl, és érkezéskor, olykor pedig induláskor is vetettek keresztet. Felszerelhették a tisztaszobában is, annak ajtaja mellé, de az ágy mellé is, a falra akasztott feszület alá. A szenteltvizet a templomból hozták, egy arra a célra szolgáló tartályból. A templomban vízkeresztkor szentelték a vizet. A gyűjteményben található szenteltvíztartók többsége kihalt

2. a ábra

2. b ábra

3. a ábra

3. b ábra

háztartások felszámolásából vagy a padlásokra száműzött, régi, limlomnak tartott tárgyak közül ered. Két szenteltvíztartó esetében ismerjük azoknak pontos korát is. Az egyik egy nagyon jelentős alkalomból készült, az 1938-as budapesti eucharisztikus világkongresszus alkalmából, ezt a rajta lévő feliratok tanúsítják (2. a és 2. b ábra). A másik hátlapján (3. a és 3. b ábra) pedig egy kissé elmosódott, német nyelvű, kézzel írt feljegyzést találunk,

4. ábra

5. ábra

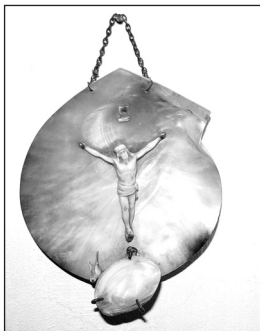
a dátumot azonban magyaros sorrendben írták és pontosan kiolvasható: 1936. IX. 28. Mindkettő porcelánból készült, és szitanyomással került rájuk a díszítés. A német nyelvűre Jézust, a világtanácsos alkalmából készültre az oltáriszentséget⁴ nyomtatták. Az oltáriszentséget két angyal fogja közre, fölötté galamb képében a Szentlélek, alatta meg indás-szíves-tulipános, magyaros jellegű növényi ornamentika, valamint a tanácsos helye és időpontja: Budapest, 1938. V. 25–29. Hátlapjáról értesülünk, hogy Magyarországon, a Gránit gyárban készült.

Van egy harmadik, szitanyomással díszített szenteltvíztartó is, ennek formája és színe mindenben megegyezik azzal, amin a kézi feljegyzés található, csupán abban különbözik tőle, hogy nem Jézus, hanem Szűz Mária képét nyomtatták rá. Bátran feltételezhetjük tehát, hogy szintén 1936 tájékán készült.

Egyúttal azt is megjegyezném, hogy a többi porcelán példány díszítése már dombormű jellegű (4. ábra).

A gyűjtemény legszerényebb darabja egy mázas cserépből készült, papucs alakú szenteltvíztartó (5. ábra), amit egy egyszerű, nem túl művészi-en megformált angyal díszít. Elvben a régebbiek közé tartozhat, hiszen

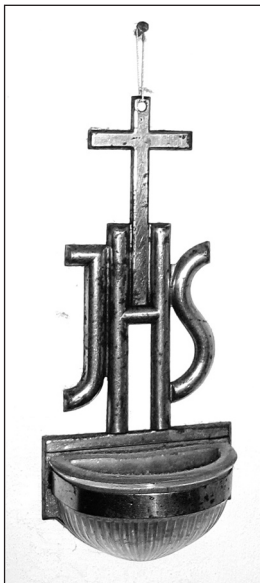
⁴ Az eucharisztia szó katolikus értelmezése: oltáriszentség.

6. ábra

7. ábra

8. ábra

idővel a porcelán szenteltvíztartók finomabb formáikkal, változatosabb színeikkel kiszorították a cserépből készületeket, de mivel nem ismerjük pontosan az eredetét, így nem zárható ki az sem, hogy csupán egy gölöncsérmunkáiról híres helységből származó emléktárgyról van szó. A gyűjtemény egyedi darabja egy nagyobb és egy kisebb kagylóból álló, megfeszített Jézus-szoborral díszített szenteltvíztartó, melynek peremén egy kis, csigából formázott madárka található, kagylóhéj-szárnyakkal (6. ábra). Fém-üveg kombinációból álló szenteltvíztartó is akad. Az egyiknek felső része préselt rézlemez, amelynek nyitható ajtaja szentképet takar. A szentkép Szűz Máriát ábrázolja a kis Jézussal. Alsó része pedig egy rézpánttal rögzített üvegtartály (7. ábra). A másik felső része és a kis üvegtartályt tartó pánt feltehetően préselt (eredetileg nikkelezett) vaslemez (8. ábra). A díszítést képező IHS betűk népi magyarázata: Isten Házába Siess! Tudományosabb magyarázatok szerint az IHS felirat a rajta lévő kereszttel a nyugati kereszténység szimbóluma, az IHS-JHS monogram pedig Jézus Krisztus nevét jelenti. Még pontosabban: a latin Iesus Hominum Salvator rövidítése. A latin kifejezés magyar jelentése: Jézus, az emberek Üdvözítője.⁵

A 9., a 10. és a 11. ábrák további fém-szenteltvíztartókat ábrázolnak, a 9. és a 10. ábrán láthatók anyaga újezüst⁶, a 11. ábrán lévő pedig nagyrészt bronzból készült, szentképtartó része pedig vasból (a szentkép hiányzik).

A 12. és a 13. ábrán porcelánból készült példányokat láthatunk. Színeik és formáik alapján valószínűsíthető, hogy ugyanannak a gyárnak a termékei, és a tervezőjük is azonos.

⁵ A *Magyar Katolikus Lexikon* alapján azonban ez a magyarázat is csupán az IHS rövidítés népi etimológia szerinti egyik feloldása.

⁶ Az újezüst más néven alpakka ötvözet, alapanyaga nikkel, réz és cink.

9. ábra

11. ábra

10. ábra

Egyúttal a szenteltvíztartók leggyakoribb díszítéseit is megfigyelhetjük: őrangyal gyerekekkel, Szűz Mária vagy Szent József a kis Jézussal, a gyermek Jézuska, a feszület, aztán a Hit, Remény, Szeretet jelképei (a kereszt, a horgony és a szív), angyalok, virágok, az oltáriszentséget jelképező kehely és ostya stb. Az egyik porcelán szenteltvíztartóra (amin pl. a Szent Család látható a betlehemi csillaggal), egy rózsafüzért is elhelyeztek (14. ábra), ami szintén szokás volt.

A gyűjteményben a felsoroltakon kívül helyet kap egy festett felsőrészű spiáterből⁷ készült darab is (15. ábra).

Végül a gyűjtemény ismertetését egy fröcscsöntött műanyagból készült, de fémtárgynak tűnő példány (16. ábra) bemutatásával zárom, amely a műanyag alkalmazása miatt kétségtelenül az újabb gyártmányúak közé tartozik. Két papír-szentkép díszíti.

A gyűjtemény szabadkai nagyszüleim emlékét is felidézi, akiknek a tisztaszobájában volt egy kis, föltehetően műkőből készült szenteltvíztartó. Nem emlékszem, hogy mikor használták,

⁷ A spiáter alacsony olvadáspontú alumínium-cink ötvözet, amihez kis mennyiségben rezet, ónt vagy ólmot is adagolnak. Előnye, hogy könnyen önthető.

12. ábra

13. ábra

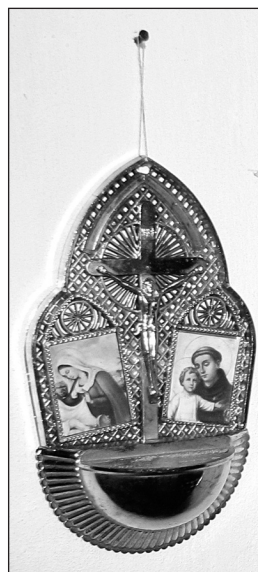
de valahányszor csak náluk jártam és megnéztem, mindig volt szenteltvíz az alján. Aztán a mélyre merült múltból, ugyanebből a házból, felbukkan dédanyám emléke is. Szobájában, az ajtó melletti falon, szintén egy szenteltvíztartó állt.

14. ábra

15. ábra

16. ábra

A fotókat a szerző készítette.

Nušić és a magyar színház

Egy elfeledett interjú és politikai háttérzörejei

A színház, elevenségénél, potenciális dramaturgiai erejénél fogva minden időben az emberi érzelmek és indulatok csoportos, közösségi befolyásolására elsősorban alkalmas szimbolikus hatalomnak, mágikus erőnek számított. A trianoni békét követő két évtizedben a szerb államnacionalizmus orbitális méretűvé fokozott paranoiás ostobasága ok nélkül ugyan, de nem teljesen alaptalanul, állambiztonsági veszélyt látott a nyilvánosan kimondott magyar nyelvű színpadi szóban, a magyar táncban és zenében, és elsősorban ez volt az oka, hogy rendre megghiúsította az állandó magyar színház létrehozatalára irányuló törekvéseket, akárcsak az anyaországi és erdélyi magyar társulatok vendégszereplését, ugyanakkor a helyi műkedvelő egyesületek munkáját is lépten-nyomon akadályozta.¹ A két világháború közötti időszak vajdasági magyar társadalomtörténetét feldolgozó, sajnos mindmáig csak szerbül olvasható monográfiájának első kötetében Mészáros Sándor tényszerű képet nyújt a szerb hatalom kettős mércéiről: „Amíg a szerbhorvát nyelvű előadások fel voltak mentve az adó alól, sőt, támogatást is kaptak, addig a magyar nyelvű előadások bruttó bevételét 45% (később 35%) adóval sújtották, annak ellenére, hogy a törvény értelmében a kulturális rendezvények fel voltak mentve az adó alól.”²

Állandó magyar színház létrehozásának gondolata ekkor már tulajdonképpen évtizedek óta foglalkoztatta a délvidéki, különösen az újvidéki magyarokat. A városi törvényhatósági bizottság tagjai 1907-ben „a kinevezési tervek elkészítésével Kopeczek Györgyöt bízták meg, a munka elvégzésére pályázó céget pedig nyilvános, zárt írásbeli árlejtésen választották ki”.³

¹ Hornyik Miklós: *Meghasonlásunk története*. Timp Kiadó, Budapest, 2009. 88–95.

² Mesaroš, Šandor: *Položaj Mađara u Vojvodini 1918–1929. godine*. Filozofski fakultet u Novom Sadu, Institut za istoriju, Novi Sad, 1981. 231.

³ Dr. Ózer Ágnes: Volt egyszer egy Újvidék (63.) *Magyar Szó*, 2013. július 18. 10.

A színház megépítésére azonban sohasem került sor, talán az árnyékát előrevető világháború, talán más okok folytán, s 1918 után hivatásos magyar vendégtársulat sem működhetett a délszláv királysághoz csatolt területen.

Időről időre felröppentek ugyan később politikai vagy hírlapírói kacsának minősülő hírek arról, hogy az illetékesek engedélyezni fogják egy hivatásos magyar társulat megalakítását – állítólag az ötletet Pašić kormányfő is támogatta – azonban az egészből nem lett semmi.⁴ 1923 őszén, nyilván ennek a hírnék a kapcsán ismét felmelegítették a kérdést: a miniszterelnök pártjának újvidéki lapja, a radikális *Zastava* dühödt támadást intézett a magyar színház ötlete ellen, azonban a következő héten egy ezzel ellentétes hangvételű cikket is megjelentetett Žarko Slepčević radikális párti bankigazgató aláírásával, amit *Adjunk a magyaroknak színházat* címmel az újvidéki *Délbácska* nemcsak átvett, de a két nép közötti közeledést becsületesen szolgáló gesztusként méltatott is. A befolyásos pénzember vitába szállt az előző cikket író, kilétét Č. szignó mögé rejtő harcias szerb tollnokkal, aki állítása szerint többek között azzal érvelt, hogy „a magyarok ezt az engedélyt azért nem kaphatják meg, mert minden időben elfognak egy magyar kémeket, mert vannak magyar kommunisták” stb. Slepčević az okfejtést nem tartotta túl meggyőzőnek, viszont őt is politikai számítások vezették, amelyek mineműségéről sokat elmondanak alábbi sorai: „A megelégedett ember éppen úgy, mint a megelégedett nemzet nem lehet lázadó s nem követelheti és nem keresi a fennálló helyzet megváltoztatását, de örül az élete nyugodtságának. [...] Adjuk meg a magyaroknak az ő színházukat, amint nekünk is volt szerb színházunk, az ő uralmuk idején. Sőt még segélyt is adnék nekik, de ennek fejében ellenőrizném a repertoárt, s olyan darabokat adatnék elő, amelyek elősegítenék a szerb és a magyar nép közötti közeledést.”⁵

Ezután negyedéves csönd következett, majd arról érkeztek hírek, hogy az egyik volt társulat igazgatója folytat belgrádi tárgyalásokat szabadkai színházi koncesszió ügyében. Uszító szerb sajtókommentárok által kiváltott barátságtalan légkörben. S mint utóbb kiderült, sikertelenül.

Persze akkor, amikor az újvidéki *Vajdaság* „délutáni lap” munkatársa Belcsényben meginterjúvolja az ott magánlátogatáson tartózkodó szerb drámaíró, a végkifejlet még nem ismert. Branislav Nušić (Alhibijad Nuša, illetve Alchiviadi al Nuša, vagy gyakran használt írói álnevén Ben Akiba) cincár származású szerb író, diplomata, minisztériumi főosztályvezető,

⁴ Hornyik: i. m. 90.

⁵ *Délbácska*, 1923. november 28. 2. A lap felelős szerkesztője Tomán Sándor. Kiadó-tulajdonosok: Fáth Ferenc és Társai.

színházigazgató és akadémikus Szerbiában ekkor már élő klasszikusnak számít, egykori ellenzékiessége miatti bebörtönzését már talán ő maga is elfeledte. Amit viszont az újvidéki magyar hírlapírók is tudnak róla, hogy 1904-ben rövid ideig az akkor még Magyarországhoz tartozó városukban működött, méghozzá az Újvidéki Szerb Nemzeti Színházat igazgatta, akárcsak 1923-ban ismét. Műsorpolitikájában egyébként a Szerb Nemzeti Színház a trianoni döntést követően is nyitottságot tanúsított a magyar kultúra értékei iránt, és ez nem volt ínyére sem a nagyszerb államvezetésnek, sem az egymással rivalizáló, a kisebbségekkel szemben intrazigens belgrádi pártoknak és vajdasági fiókszervezeteiknek. Ezt a politikai hátteret kell odaképzelnünk a Nušić-interjúhoz, melynek inkább csak apropója lehetett az író közelgő jubileuma, igazi oka mégiscsak a magyar színház, illetve megnyitásának várható kilátásai.

Nusics Braniszláv nyilatkozik a Vajdaságnak

a magyar irodalomról, a szerb–magyar kulturkapcsolatokról, a vajdasági magyar színházról és jövő irodalmi terveiről

Novisad, február 16. Nusics Braniszláv, a legnagyobb szerb író nem ismeretlen a novisadi közönség előtt, mert 1923-ban a novisadi színház igazgatója volt. Nusics negyven éves írói pályáján mintegy hatvan kötet könyvet adott ki, amelyeket a világ legtöbb nyelvére lefordítottak. Utolsó drámája „A lelenc” nemrég aratott páratlanul nagy sikert a beogradi Nemzeti Színházban. „Ezerkilencszáztizenöt” című regénye, mely a nagy szerb visszavonulást tárgyalja, megrázó hangon, gyönyörű színekkel ecseteli a háború szenvedéseit. Ezt a könyvét most fordították le cseh nyelvre, és rövid pár hét alatt két kiadás fogyott el. Nusics a szerb–magyar barátság régi híve és munkása. Ebben az irányban már 1905-ben igen eredményesen dolgozott az akkori „Belgrádi Magyar Otthon” vezetőségével karöltve. Ugyanő fogadta 1907-ben a magyar képviselőket Beogradban.

Nusics Braniszláv ezen a héten néhány napot a szomszédos Beocsinban töltött egyik régi barátjánál. Felkerestük Nusicsot Beocsinban és aktuális kultúrproblémákról hosszabb beszélgetést folytattunk vele.

– Ismeri-e a magyar irodalmat – kérdeztük.

– Sajnálatomra be kell vallanom – válaszolta –, hogy a magyar irodalmat, különösen az újkort, nagyon kevésbé ismerem. Amit a szerb fordításban megismertem, ha ugyan elég arra, hogy véleményt alkossak – abból *a magyar irodalom igen magas nívójára következettek.*

– Nem tartaná-e kívánatosnak a szerbek és magyarok közötti szorosabb kulturkapcsolatok létesítését?

– Kétségtől szomorú jelenség, hogy két szomszédos irodalom, melyeknek fejlődésük kezdetén megvoltak az érintkezési pontjai, és kölcsönösen hatottak egymásra, nem találják meg a közeledés lehetőségeit. *Minden kezdetben ezen a téren bizonyára érdemleges és hasznos eredményre vezetne.*

– A politika, még ha az barátságos is, nagyon kevés, vagy egyáltalában semmi kihatással nincs a népek közeledésére, még olyan népekre sem, amelyeknek közös a temperamentumuk, mint milyen a mienk és az önké, magyaroké. Temperamentumos népek szívesebben hallgatnak a szívükre, és az irodalom közelebb van a szívhez, mint a politika. *Tehát az irodalom eszközeivel kellene megvalósítani azt, amit a politika még igen soká nem bír elérni.* Ezen a téren, mint közvetítők, igen értékes szolgálatokat tehetnének magyar nemzetiségű állampolgáraink és azok a szerbek, akik magyar nevelést kaptak és tudnak magyarul.

– Engedélyezni fogja-e a kormány a magyar színház felállítását a Vajdaságban? Mi az Ön véleménye a magyar színház kérdésében?

– Ami a magyar színházat illeti, tudomásom van róla, hogy a királyi kormány hajlandó a nemzeti kisebbségek minden kultúrigényét kielégíteni, tehát annak idején a magyar színházat is engedélyezni fogja. Arról is tudok, mert magam is közreműködtem ebben, hogy a kormány most dolgozik a színházakról szóló törvényjavaslaton, melyben a magyar színház felállításának módozatai is bennfoglaltatnak. Amint a kérdés törvényileg rendezve lesz, úgy hiszem, nem lesz semmi akadálya a magyar színháznak Jugoszláviában. Mégis azt hiszem – de ez csak az én személyes véleményem –, hogy a magyar színház ügye talán gyorsabban előrehaladna, ha a magyarországi rezsim a jugoszláviai magyarok részére igazi kultúrmunkásokat, művészeket küldene ide, nem pedig politikai ágenseket.

– Milyen könyvei jelentek meg magyar fordításban?

– Nem sok könyvem van lefordítva, Škrbics [így! – Cs. B.] Tódor lefordította „Egy káplár elbeszélései” című novelláskötetemet, amiről Gyulai Pál írt kritikát a Budapesti Szemlében. Gondolom, ugyanő fordította „Síktenger” (Pučina) című drámámat. Vígjátékaimból és humoros írásaimból semmi sincs magyarra fordítva, így erről az erősebbik oldalról a magyar irodalomban nem is ismerhetnek.

– Min dolgozik most? Mik az irodalmi tervei a jövőre?

– Ez év szeptemberében ünneplem születésem hatvanadik és irodalmi működésem negyvenedik évfordulóját. Erre az ünnepi alkalomra készülök kiadni új könyvemet – egy humoros önéletrajzot. Drámai műveim közül egyébként most van a beogradi Nemzeti Színház műsorán a „Nemzetgyűlési képviselő” című darabom repríze, melyet negyven évvel ezelőtt írtam. Már tanulják a színészek „Tomaida” című új történelmi drámám szerepe-

it; azonkívül készen van még egy történelmi tárgyú drámám, a „Tribalói hercegnő”, amely valószínűleg az ősszel kerül bemutatásra, jelenleg pedig a „Miniszterné Őnagysága” című vígjátékon dolgozom. Egyébként ebben az évben a legtöbb időt összes műveim kiadására fordítom, mely *hatvan kötetből* fog állni, és amelyből a két első kötet tegnap vagy tegnapelőtt jelent meg, a többi pedig három-négy év alatt fog megjelenni.

(*Vajdaság, 1924. február 17., 2.*)

Az ügy fontosságát jelzi, hogy az újság vezércikkben kommentálja Nušić szavait. „Egy ország kultúrtermése éppen olyan jelentőségű, akár az ország ipari termelése. Az ország kultúráját hermetice elzárni más országok kultúrájával való egyesüléstől annyi volna, mintha az ipart akarnánk megfosztani a külföldi nyersanyagoktól, vagy a kereskedelmet a külföldi piacoktól. A kultúra nemzetközi szabad forgalmát meggátolni, az ország határaitra kultúrhatáröröket állítani és a kultúrkapcsolatok keresőit a határokon feltartóztatni annyit jelent, mint a kultúrától elvenni a levegőt és a napfényt, mint útját állani a kultúra fejlődésének.”⁶ Hesslein József, a cikk szerzője, aki egy időben felelős szerkesztőként is jegyzi a lapot, a továbbiakban rámutat a politika romboló hatására a kultúra területén. „A Vajdaságban elegendő számban magyar színészek nincsenek, azokat a magyar színház megszületése esetén Magyarországból kellene importálni és Nusics véleménye szerint attól tartanak, hogy a magyar kormány ezt az alkalmat felhasználná arra, hogy politikai ügynökeit a Vajdaságban elhelyezze.” A veszély persze mondvacsinált, felnagyított, ám ezt a kommentátor nem mondja ki, helyett általánosságban okolja a két ország kormányai közötti politikai ellentéteket. Elgondolkodtató viszont, hogy Nušić mennyire kritikátlanul átveszi a szélsőnationalisták minden bokorban kémeket és ügynököket szimatoló attitűdjét, arról nem beszélve, hogy a magyar színház engedélyezésével kapcsolatos optimizmusa túlságosan is kincstárinak bizonyult.

Egyébként a szerb író néhány hónappal későbbi kettős jubileuma nem múlt el magyar jókivánság nélkül. A Magyar Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézet elnöke, Szilágyi Vilmos a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia elnökének, dr. Jovan Cvijicnek levelében mondott köszönetet, hogy meghívást kaptak az ünneplésre. Sokatmondóak az 1924. október 20-án Budapesten keltezett üzenet alábbi sorai:

⁶ Dr. Hesslein József: Politika és kultúra. *Vajdaság*, 1924. február 27. A lapot ekkoriban ideiglenesen Szpaszics Veliszláv felelős szerkesztő vezeti, kiadja a Vajdaság lapvállalat.

„Ez a meghívó, amivel az ünnepélyi rendező bizottság megtisztelt bennünket, bizonyítéka a nemzet[n]ek kultúrája testvéri egyesülésének. Örömmel ragadjuk meg tehát az alkalmat, hogy a nemes szerb nemzet ünnepelt íróját hódoló tisztelettel köszöntsük és annak a reménynek adjunk kifejezést, hogy a szerb nemzet szellemi vezetői módját fogják ejteni annak, hogy színpadjaikon újra megszólaljon a magyar szó, a magyar dal, hirdetve az össznemzetek nagy íróinak ígét.”⁷

Természetesen nem ejtették módját.

A *Délbácska* a magyar színészek leveléhez még a következőket fűzte:

„A vajdasági magyarság őszinte örömmel csatlakozik az ünneplőkhöz, mert hisz a különböző kultúrtörékvések egyetemes céljában, s mert a más nyelvű kultúrában is csak kultúrát és nem veszedelmet lát. Örömnökből és az ünneplés teljességéből hiányzik azonban az a lehetőség, hogy a szerb nemzet egyik legkitűnőbb színpadi íróját kettős jubileuma alkalmából egy magyar színpadról köszönthesse a Vajdaság magyarsága.”⁸

⁷ A magyar színészek üdvözlük Nusicsot. A magyarországi színészek egyesületének átíratá dr. Cvijics Jovanhoz, a Tudományos és Művészeti Akadémia elnökéhez. *Délbácska*, 1924. október 24. 5.

Számok és lózungok helyett

A budapesti Katona József Színház és a szabadkai Népszínház
Vörös című előadásáról

Ha valamiről évtizedekig hallgatnak, vagy legfeljebb csak suttogni mernek, az egyszer, amikor eljön a szabad szólás ideje, hatalmas robajjal tör a felszínre. Ilyen az 1944/45-ös partizán megtorlások témája is, melynek több ezer, vagy – egyes becslések szerint – több tízezer itteni magyar esett áldozatául. Ám amikor hirtelen szabad lesz valamiről beszélni, sőt, amikor maga az állam is elismeri, hogy borzalmas dolgokat követtek el a nevében, színre lépnek a történészek, akik számokról kezdenek vitatkozni és persze a politikusok, akik üres kliséket pufogatnak úton-útfélen.

Mindeközben a lényeg süllyed el: háttérbe szorulnak az emberi sorsok, a családi tragédiák, az egyéni történetek, amelyek egyediségükkel sokkal többet tudnak mondani arról, ami itten történt, mint a felfoghatatlan számadatok vagy a „nemzettest megtizedeléséről”, a „vajdasági magyarság sorsát megpecsételő eseményről” megfogalmazott lózungok.

A budapesti Katona József Színház és a szabadkai Népszínház Magyar Társulatának közös produkciójában készült *Vörös* című előadás épp a lényegre hivatott bemutatni. A hiteles dokumentumokra, adatközlőkre vallo-másaira épülő darab életszerű epizódokat villant fel a 44 őszén kezdődött eseményekből.

Több-kevesebb sikerrel.

A nézőkkel három oldalról körülhatárolt színpadképet szinte teljesen kitölti egy hatalmas, aszfaltszagú kőzúzalékkal teli medence, amelyben – akárha élőmocsár vagy vizesárok volna – csak elsüllyedni lehet. Az áldozatok, vagyis a helybéli magyarok, akik jóra való és ártatlanok, körbe vannak kerítve – hiszen körbekerítettük őket mi, nézők –, az egyetlen menekülési útvonalat pedig elzárják előlük a partizánok: akik szadisták, részegek és szerbek.

Ám ahogy bontakozik ki a darab, ahogy az egymástól többnyire független, itt-ott lazán mégis összefüggő történetek közül egyre többet is-

merünk meg, oldódni kezdenek a sztereotípiák, előkerülnek az atipikus szereplők, az atipikus konfliktusok, melyek hitelesebbé teszik azt, amit lényegnek nevezünk.

Máté Gábor rendezői koncepciója, hogy szinte minden színésszel elját-szatja az áldozat és az erőszaktevő szerepét egyaránt, úgy is értelmezhető, hogy bárkiből lehet áldozat vagy erőszaktevő – mindez csupán a körülmé-nyek függvénye. Ez a relativizálás azonban ontológiai és nem történelmi jellegű. Az előadás nem próbálja a 42-es újvidéki razzia eseményeivel iga-zolni a 44-es bosszúhadjáratot, némileg tehát jogosnak beállítva ez utóbbit, de ugyanakkor nem hagyja említés nélkül sem a hideg napokat, ami nem pusztán politikai korrektségre vall, hanem annak az alkotói alapvetésnek a része, amely igyekszik a maga összetettségében láttatni az eseményeket, az egyes szereplőket és a köztük fennálló viszonyt.

Több-kevesebb sikerrel.

Azok az előadás legfelkavaróbb és legemlékezetesebb epizódjai, ame-lyekben a belső ellentmondások, az elfojtott indulatok, a titkolt érzések törnek felszínre – kiváló színészi teljesítménnyel párosulva. Kár, hogy a Brestyánszki Boros Rozália által összeállított szövegkönyv, a Máté Gábor által alkalmazott rendezői megoldások és a színészi alakítások nincsenek folyamatos szinergikus kapcsolatban. Talán ezért is marad el a katarzis az előadás végén.

A Brestyánszki-dráma egyik gyöngyszeme az a párbeszéd, amely a magyar lány alakító Kalmár Zsuzsa és a belé szerelmes szerb partizánfút megformáló Kovács Lehel között játszódik le. Benne van ebben a dialó-gusban az egyéni és a kollektív között feszülő ellentét, de a gyűlölet és a szeretet abszurd volta is. A két színész ugyancsak nagyot alakít, de a rendezői instrukciókat illetően szegényes a jelenet, és hiányzik az epizód kontextualizációja is.

Megrázó annak a két figurának a története is, akik az agyonkínzott, megcsonkított hullákat pakolásszák rutinosan, miközben a rájuk mért fel-adat fortélyait ecsetelik szenvtelenül. Ebben az epizódban viszont a színé-szi játék sikeredett halványabbra.

Mellbevágó a tetteit se nem tagadó, se meg nem bánó halálraítélt és partizán őrének jelenete, ám a párbeszédük meglehetősen mesterkélt. A több tucat zsidó haláláért felelős magyar tisztviselő és az angol szövevből készült kabátjára ácsingózó ugyancsak magyar katona epizódjában az a bámulatos, hogy a néző önmagával kerül konfliktusba, amikor rokonszen-vet kezd érezni egy háborús bűnös iránt, és ugyanezt a rokonszenvet vagy inkább tisztetletet véli felfedezni a katona viszonyulásában is. A hithű nácit alakító Fekete Ernő kimagasló teljesítményt nyújtott, szemben Pálfi Er-

vinnel, aki ebben és a többi szerepében is csak árnyéka volt önmagának (ami még így is egy erős közepes teljesítmény, de hát vele szemben egyszerűen túlzott elvárásaink vannak).

Jó, hogy a drámából nem maradt ki a magyar és a magyar zsidó, illetve a magyarországi magyar és a vajdasági magyar konfliktusa, továbbá, hogy megjelent az opportunista magyar és a konok magyar figurája, mindazonáltal hiányolható volt a magyar szomszédjai védelmére kelő szerb archetípusa – nem politikai korrektségből, egészen egyszerűen a paletta teljesebbé tétele céljából.

Aktuális társadalmi-politikai jelenségekre reflektáló előadást létrehozni vagy a régmúlt történelméből meríteni sokkal veszélytelenebb vállalkozás, mint a részlegesen feltárt közelmúltról hitelesen szóló színpadi művet alkotni. Hiszen a jelenről mindenkinek határozott véleménye van, a rendező is nyilván sokkal magabiztosabban lubickol a témában, ugyanúgy, mint amikor a kellő történelmi távlat okán már kikristályosodott a lényeg. De a még mindig traumatikus félmúlt feldolgozása valóságos hőstett, amely szinte biztos kudarcra van ítélve.

A *Vörös* a partizánvérengzések első, a nagyközönség számára készült színpadi feldolgozása: egy drámaíró mélyreható, egy rendező intenzív és két társulat odaadó munkája van benne. Ez látszik. És ez becsülendő.

Kovács Attila fotója

Könnyű és nehéz

Compagnie Maguy Marin: *May B*.
Trafó Kortárs Művészetek Háza, 2013

Jesus' Blood never failed me yet, never failed me yet – énekelte egy öreg clochard Angliában, valamikor a 70-es években.

A hajléktalanság nehéz szabadsága, vagy a halál fokozott, talán már nem is annyira ijesztő közelsége minden hamisat, minden feleslegeset lefosztott erről a rekedtes férfihangról, erről a szomorú, boldog énekről. Egy arra járó zenész meghallotta, és hangszalagra rögzítette, mert arra gondolt, hogy esetleg felhasználhatja később egy szerzeményéhez. Végül nem változtatott rajta semmit, úgy hagyta, ahogy találta, mindössze egy lassan, fokozatosan, alig észrevehetően felépülő zenei kíséretet írt hozzá. – Egyszerre könnyű és nehéz ez az ének, egyszerre fájdalmas és felszabadító, mint a nagy felismerések. Aki meghallja, egy perc alatt megérti, mire gondolt az, aki az élet mulandósága felett érzett boldog szomorúságról beszélt.

Hollán Sándor fái, Min Tanaka tánca vagy Beckett öregkori szövegei ugyanerről szólnak – és ez a fájdalom járja át a Maguy Marin Társulat előadását is, ez izzik a mélyben, mint a nagy tüzek után visszamaradó parázs.

A *May B* koreográfiája bravúros, a táncosok minden mozdulata a helyén van. A zene és a mozgás, a díszlet és a megvilágítás összhangja nehezen lehetne tökéletesebb. Az előadás minden tekintetben pontos, kidolgozott és átgondolt. – Mégis, egyre inkább úgy tűnik, hogy ez a pontosság, ez a kidolgozottság, ez a tökéletesség mintha nem is lenne annyira fontos. Mintha azon a ponton, ahova Tanaka, Beckett és az öreg clochard eljutott, már nem a stílus, nem a bravúr, nem a tökéletesség számítana. És már nem is az erkölcs. – Miközben a *May B* az egyik legmélyebben erkölcsös előadás, amit valaha láttunk, láthattunk az öregségről, az esendőségről, az egymás és önmagunk testének való kiszolgáltatottságról és a haláltáborról, mint az életünk végső allegóriájáról.

100 Maguy Marin feltehetően mindent tud a mozdulatról, a tánchról, a zenéről, a szóról, a megszólalásról, de valami másra van szüksége, valami-

re, ami nem kiszámítható, ami nem ragyog, ami nem elbűvölő, ami nem „művészet”. Magukat a dolgokat akarja, úgy, ahogy vannak, közvetlenül, csupaszon, a nyers valóságukban. Előfordulhat, hogy a néző ezt a közvetlenséget botránynak, megszegyenítésnek, obszcenitásnak tartja, esetleg erőszaknak vagy káromlásnak. Ilyesmiről szó nincs. „Az éjszakában alig látható néma testhalom” – ez az, amiről szó van ebben a beckett-i világban. Kevesen tudják az emberi jelenséget a maga kopott, nyers valóságában is ilyen hitelesen megmutatni. Ezeknek a keveseknek a műve viszont olyan erővel sugároz, hogy az ember beleborzong.

A *May B* minden bizonnyal egy történeten (és *történelmen*) túli darab, amelyben narratívát, lineáris elbeszélést keresni lehet ugyan, de nem érdemes. Beckett kései szövegeiben sem a történet ragad el, hanem a tragikomikus figurák, a kibillent sorsok, az érzelmi impulzusok, a félelem, a harag, a vágy, a gyengédség, vagy mindezek sorozatos kudarca. Legfőképpen pedig a reménytelenségen és a hiábavalóságon túli, különös optimizmus, vagyis a már említett boldog szomorúság.

Alapvető emberi helyzeteket ugyan fel lehet ismerni az előadásban: az egymásra találás rövid örömét, az erotika tragikomédiáját, az ünnepek erőszakosságát, az útra készülődést, a befejezhetetlen búcsúzkodást, de úgy tűnik, hogy ezek a helyzetek is inkább csak a formához tartoznak. Ugyanakkor viszont nem könnyű különválasztani az előadás különböző *rétegeit*, hiszen a színpadi mozgás, a díszlet, a zene, a világítás, a hangok, a szavak, a szótöredékek, a megszólalások, a gesztusok, a jelmezek szorosan összetartoznak, át- meg átjárják egymást, így soha nem maga a történet hat ránk, hanem együtt az *egész*: ez a teljes színházi élmény alakítja renddét – és nem csak „jelentéssé” – mindazt, ami gomolyog bennünk. Ez a rend pedig már a szavakon túl van, legfeljebb dadogni lehet róla. Ez a dadogás a színpadon is megjelenik, amikor a tíz színész ritmikusan ismételi néhány szót, vagy inkább szóra emlékeztető hangot, szótöredéket.

Nem véletlen, hogy az 1981 óta műsoron lévő darab máig megőrizte erejét, energiáját, hiszen a felfokozott létezés heve izzik benne, radikálisan, szelíden és megrázón. – Akár egy viharvert, öreg fában, amely magányosan áll egy lecupaszított táj szélén. A törzse vastag, kerges, az ágai görbék, göbösek, sok le is tört már, de a többi újra kizöldül minden májusban; persze ez a zöld már egyszerűbb, tömörebb, simább. A viharokat kiállta, és már nem akar semmit, nem fél semmitől. Bármi jöhet, mert megérett rá. – Ilyen előadás a *May B*. A táncosok arcára száradt krétapor fokozatosan megrepedezik, megtöredezik, mint az öreg fa kérge.

Az előadás végén a hajléktalan öreg énekét halljuk, újra és újra, hosszasan, sokáig, feledhetetlenül. Egyszerre könnyű és nehéz, mint a szívünk.

Halak a hálóban

Az akvárium mint szemiotikai centrum – Tóth Krisztina: *Akvárium*.
Magvető, Budapest, 2013

Tóth Krisztina korábbi prózaköteteinek jól komponált szerkezete már előrevetítette a szerző nagyobb epikai formák iránti igényét, affinitását. Ugyan a *Hazaviszlek, jó?* (2009) tárcái csupán hangvételük egységessége folytán kerülhettek egy könyvbe, viszont a *Vonalkód* (2006) történetei már szorosabb tematikus összefüggéseket is létrehoznak, a *Pixel*ben (2011) pedig sokrétű metaforikus összefüggésrendszer fűzi szorosra a cselekményt: egy-egy tárgy vagy jelenség, testi jegy más-más környezetben az előre- és visszautalások bonyolult rendszerét hozza mozgásba, miközben a felismerés, a ráismerés aktusa révén a kötet végére az addig disszeminált egységek egységbe rendeződnek, egészzé állnak össze.

Az *Akváriumban* is hasonló technikát figyelhetünk meg, noha Tóth Krisztina első regényében mégsem az idő olyan jellegű „teljes felforgatása” zajlik, mint a *Pixel*ben, ahol „a különböző szereplőkhöz különböző, szétválasztott időpontok társulnak, sőt, ezek még az adott ember életére vonatkoztatva is egymástól elkülönülő (noha nyilván jellemző) momentumok, ráadásul olykor ide-oda lépegetünk is, szinte a szerző szeszélye szerint múltban és jövőben” (FÖLDES 2013; 94). A regény első fejezetében azonban megjelennek azok a tárgyak és motívumok, amelyeknek majd a második fejezetben bontakozik ki a magyarázatuk, világosodik meg a jelentésük, amikor az elbeszélő jelenből a cselekmény visszahátrál a múltba.

A regényben a tereknek és a bennük elhelyezett tárgyaknak kitüntetett szerep jut, általuk jutnak kifejezésre az interszempionális viszonyok is. Katharina Hansen Löve hívja fel a figyelmet a szemiotikai centrum fogalmára, amikor Jan Joost van Baak holland szlavista nézeteit ismerteti, aki ezt a kategóriát az irodalmi karakterek, a szereplők jelölésére vezeti be, „abban a funkciójában, amely összeköti a tér kategóriáját más szövegblok-

kokkal”, valamint hogy elméletében „egy fikcionális világ analóg módon funkcionál az antropológiai térrel, vagyis azzal a világgal, amelyben az emberek élnek és cselekvéseket hajtanak végre” (HANSEN LÖVE 2012; 236). Ezt a funkciót tölti be a címbe foglalt akvárium, amelyhez nem nehéz szimbolikus értelmet társítani, a kötet fülszövege is felkínál egyet: „a nyomasztó és szűk, de egyben átlátszó világ maga az akvárium”. A szöveg azonban ennél árnyaltabban bontakoztatja ki a jelentések sokaságát, amelyek attól függően módosulnak, hol, milyen térben helyezkedik el maga a tárgy.

A regény kezdetén, Klárimama pincelakásában az akvárium a végnapjait éli, végképp tönkremegy, előbb szivárogni kezd belőle a víz, majd egyre gyorsabban apad. A regényszituációtól nem idegen mozzanat, hogy az akvárium guppikkal van tele, amely állítólag a legigénytelenebb halfajta, s ahhoz külön összefüggéseket társíthatunk a regényvilágon belül, hogy ezek a halak elevenszülők, amelyek hajlamosak felfalni kicsinyeiket. Klárimama, aki a gondoskodást a táplálásukkal egyenlíti ki, nem vesz tudomást a víz csökkenéséről, az is lehet, nem érzékeli, még a halak pusztulását sem. Végül azonban kénytelen felszámolni az akváriumot, amikor már nem marad benne egyetlen guppi sem, s amikor már „a víz is nehéz, rossz szagot árasztott, mint valami évtizedek óta lassan erjedő miazmás mocsár” (40).

Meghatározza szerkezetét és hangulatát az akvárium szimbolikája, amely többszörösen determinálja a regény világát. Az akvárium és a külvilág eseményei a regény több pontján is egymás mellé kerülnek: „A halak mozdulatlanul lebegtek a vízben, az utcán nem járt senki” (26), és nem az oppozíció, hanem a párhuzam teremt feszültséget: „Az óriási akvárium ködösen gomolygó víz alatti városra hasonlított” (13). Ilyen ködösen gomolygó helyszín Klárimama pincelakása is, ahol áporodott bűz terjeng, és óriási a rendetlenség.

Az akvárium eredetileg Jóska bácsié volt, aki egy rövidáru-üzletben dolgozott, és egy alkalommal kiszállította a vásárolt anyagot a város másik negyedében lakó, gazdag doktorékhoz, ahol a kisfiú megmutatja neki újonnan kapott akváriumát: „A hatalmas üvegkockában [...] nem egy, hanem sok hal úszkált, a vízinövények között pedig egy részleteiben kidolgozott miniatűr Titanic feküdt. A hajótesten a levegőztető géptől és a vízinövényektől keletkező oxigén apró légbuborékjai ültek, amitől az egész kristályos tündökléssel ragyogott” (173).

Az akvárium szinte megbabonázza Jóska bácsit, aki a fejébe veszi, hogy szoba-konyhás lakásába maga is beszerez egyet. „Egy darabka tenger” – mondja az orvos udvariasan az akváriumtól elbűvölt embernek, aki ezek után már nemcsak magát a tárgyat akarja a magáénak, a tárgy utáni vá-

gyában a gyönyörű, a más, a hétköznapokból való kitörés egyetlen lehetősége is megcsillan. Az akváriumot nem vásárolja, hanem maga készíti el, hosszasan tanulmányozza a növény- és halfajtákat, egyedül szerzi be és állítja össze oldalainak üveglapjait, önti ki betonból a víz alatti, belső dekorsziklákat. Minden idejét és figyelmét erre összpontosítja, még nevelt lányának esküvőjén is az akváriumra gondol, a menyasszony „a kis rezgő fátyolkával egy zászlós guppira” (196) emlékezteti. A racionális megfontolás felett a rögeszmévé váló szenvedély győzedelmeskedik, a saját kezűleg elkészített, szellőztetőként használt kórházi katéterrel ellátott akváriumot valóságos üvegpalatának látja, s csak az a gondolat élteti, hogy másnap úgy ébredjen, „ha oldalt fordul az ágyban, akkor egy darabka tengert lásson” (202). Erre azonban nem kerül sor, mikor végre befejezné a munkáját, ha zaér a halakkal, hogy elhelyezze őket az akváriumban, agyvérzést kap, kitörési kísérlete megszokott világából meghiúsul, és meghal. Az akvárium áthelyezése abszurd jelenetvé változik, a felszámolás egyfajta temetési menet, amelyben felvonul nevelt lánya, anyjával és férjével együtt. A vonulást ráadásul a ház lakói félre is értik, nem az illúzióvesztés tárgyának eltüntetéseként, hanem a férfi szenvedése felszámolásaként, kórházi ápolóeszközei elszállításaként értelmezik.

A beteljesületlen vágy szimbóluma egy még kevésbé odaillő lakásba, Klárimama pincehelyiségébe kerül, még méltatlanabb körülmények közé, ahol „dobozok, régi újságok, rongyok” (41) hevernek halomban, mert az asszony guberálásból tartja fenn magát. Lakásában elpiszkolódott, negyvenes villanykörte szolgáltatja a világosságot. De nem lesz jobb sorsa a másik, az előkelő akváriumnak sem, nem véletlenül kerül éppen a Titanic az aljára, tulajdonosai Amerikába akarnak emigrálni, anélkül, hogy előzőleg bárkinek is el mernék mondani szándékukat. A doktort azonban tiltott abortusz végzéséért feljelentik, bebörtönzik, és meghal. A praxist az előkelő negyedben felszámolják, a család életét szem elől tévesztjük.

Az akvárium zártsága, levegőtlenége a térvizonyokra irányítja a figyelmet. A regénynek elsősorban belső terei vannak. Klárimama egy „ócska pincelyukban” lakik. „Az egybenytott, kimeszelt pincerekeszek egyike hálófülkeként szolgált, ezt egy karnisra akasztott, elkoszolódott mokett választotta el a tárgyakkal teletömött elülső helyiségtől, amely konyha, nappali és előtér is volt egyben” (10). Ebből a perspektívából nézve a többrekeszes pincelakás, ahol a kislány barátnője lakik, már valóságos gazdagság, igazi birodalom. A pince Gaston Bachelard szerint az irracionalitás helye, a ház „sötét lény, földalatti hatalmakkal paktáló lény” (BACHELARD 2011; 36). A bensőségesség terei óvó terek, az integritás őrzését szolgálják,

transzformációjuk azonban az egész regény világára hatással vannak. A regény otthonai főként kis, szűkös lakások. De a külső tér sem tágasabb, a kislányok „a szűk téren” játszanak, amelyet mindenki úgy emleget, hogy „két-ház-köz”.

A terek viszont elválaszthatatlanok használójuktól és alakítójuktól, az embertől. Klárimamának természetes, megszokott közeg, már-már nyilvános tér a ház lakóközössége, amelyből gyakran száműzve van a magánélet, az intimitás pillanatai sem maradnak titokban. A pincelakást az unoka, Vica kifejezetten szereti, mert „keskeny ablaka a járdára nézett, de letről csak a cipőket lehetett látni, amint jönnek-mennek” (10).

A szociális helyzet magasabb fokát foglalja el a zsidó házaspár, Edit néni és Jóska bácsi, akik Eduval, az asszony munkatáborát megjárt gyengeelméjű hűgával élnek együtt egy szűkös, szoba-konyhás lakásban. Amikor örökbe fogadják Klárimama lányát, Verát, a házaspár egy ágyban alszik vele. A zsúfoltság és parodisztikus megjelenítése viszont akkor éri el a tetőfokát, amikor bérbe adják a saját konyhájukat egy artista testvérpárnak: „A kijárási okozott még egy kicsi nehézséget, mivel a szobának nem nyílt a gangra ajtaja, csak a konyhának. Sajnos abba, hogy a néni ezt nem gondolta végig, Jóska bácsinak volt egy kis igaza. Az alvás és étkezés mellett a kijárási valóban lényegtelen, de azért teljesen mégsem mellőzhető apróság. Edit néni most sem kívánt vitát nyitni, megmutatta, hogyan kell egy benti székre felkapaszkodva az ablakon át kijönni. Erre még Edu is elvagyorodott, Jóska bácsi meg csak annyit kérdezett, hogy mi lesz visszafele. A néni nem hagyta magát, kintről is nekiveselkedett, és behengeredett a kórházi ágyra” (61).

Az örökbe fogadott Vera otthonossága azonban ily módon sem válik véglegessé. A kimozdított otthonosság példája, hogy télen, amikor híján van a fűtőanyag, Edit néni befekteti a munkahelyére, a kórházba, onnan jár iskolába is. A kórház jelenti otthonát, ahol mindennap találkozik nevelőanyjával és együgyű nagynénjével, aki a téli hónapokban szintén ott tölti az éjszakákat. A kórház oltalom és veszélyhelyzet egyidejűleg.

Külön feszültséget teremt a kétféle Budapest ütköztetése: Benkő doktorék a gazdag Budapesten laknak. A két világ ritkán találkozik, az ő szobáik tágasak, egymásba nyílnak, a ház kilincsei is magasabban vannak, mintha a gazdag emberek eleve magasabbak is lennének, még a gyerekszoba is tiszta fehér. „A lakások előkelő távolságra álltak egymástól, a gangra néző szobák belsejét a súlyos függönyök védték a kíváncsi tekintetektől” (174). A széles, fehér márványlépcső grandiózus, csillogó operettdíszletként jelenik meg Jóska bácsi előtt, aki egyre azt várta, hogy „megjelenik a Honthy Hanna a tetején és énekelve lelépeget” (174). Idegen világként éli meg, ugyanakkor csodálatának tárgya lesz.

Tóth Krisztina családregeányt írt, melyből hiányzik a hagyományos családmmodell: a kislány, Vera gyermekkori örökbefogadásától felnőtté válásának történetén keresztül főként női sorsokat formál meg: Edit néniét, a nevelőanyját, annak nővérét, a gyengeelméjű Eduét, majd saját lányának, Vicának a történetét is olvashatjuk édesanyjával, Klárimamáéval együtt. A szegénység és a perifériára szorultság, a kisebbségi identitás traumáit cipelik magukkal három generáción keresztül, helyzetük többszörösen hátrányos, státusuk többszörösen eltér a társadalom elvárásaitól, egy marginalizált közösség tagjai. A regény referencializálható történelmi helye és ideje a Kádár-kori Budapest, amely a passzív elfogadást teszi csupán lehetővé. Kitérésre lehetőségeikről eleve lemondanak, csupán az álmok szintjén próbálják megvalósítani a jobb életet, s ha meg is próbálják, igyekezetüket csupán furcsa gesztusként, deviáns magatartásként regisztrálja a környezetük. Ilyen Klárimama ártatlan, valóságmegváltoztató törekvése, aki „nem volt hajlandó megérteni, hogy már ugyan miért ne lehetne időnként a valóságot apró, semmi kis gesztusokkal némileg feljavítani, akár szóban, akár képből” (38). Hiába párttag, ha kiderül róla, hogy notórius hazudozó, mindenhol kirúgják, mert állandóan elkésik a munkahelyéről. Ám ezek a hazugságok nem ártó szándékúak, csupán személyiségének része, kivétel nélkül halálos betegségek és képtelen katasztrófák szolgálnak igazolásképpen. De ilyen Vera angolnyelv-tanulása is, amely a szökés reményéből táplálkozik, hogy egyszer majd Amerikába utazhat titkos imádójához. A valóság azonban őt is lehúzza, majd hogyanem mozdulatlan a világ, miközben a történelmi események „mozgását” is csak sejteni lehet, az artista fivérek például eltűnnek ötvenhatban, az idősebb emigrál, a fiatalabbat pedig lelövik a határon.

A passzivitás a nők jellemzője leginkább, s ebben a kulturális sztereotípiákat látjuk viszont. A regény azonban a nőkről szóló narratíva kihívásai elől sem tér ki, sikerül felkeltenie azt a fajta tematikus érdeklődést is, amit elsőként Balázs Béla fogalmazott meg, s amelynek központi gondolata: „látni-e a túlsó oldalról valamit, amit én nem láthatok?” (BALÁZS 1914). De a szöveg e tekintetben nem szolgáltat látványos, szándékos kuriózumokat. A hagyományos női szerepkörök egy része ki van mozdítva a társadalmi normák által elfogadott státusából: az anyaság tematizálása például az intézetbe adott gyermek, az örökbefogadás, a magzatelhajtás, a csecsemőhalál témakörein keresztül fogalmazódik meg.

A családi viszonyok a regényben nincsenek megnevezve: Klárimama önmagát kezdi így nevezni, de az örökbe fogadott kislány számára az anya és az apa Edit néni és Jóska bácsi marad. Az érzelmek csupán mint szerepek és díszletek jelennek meg. A regény szereplőit nem fűzik való-

di érzelmek egymáshoz. Vera ugyanolyan távolságra van nevelőanyjától, mint édesanyjától. Feltűnően keveset tudunk meg róla. És Klárimama sem tudja, hogyan kell viselkedni az iskolai ünnepeken: „Amikor például látta, hogy a többi nagymama és anyuka meghatódik valamitől, akkor ő is szipogni kezdett, és némafilmhősnoői gesztusokkal belesírt egy összeragadt férfizsebkendőbe” (15). Edu pedig ösztönszerűen cselekszik, amikor hagyja magát elcsábítani, vagy amikor rajongásának kifejezésekképp hagyja magát kihasználni Vera férjének vállalkozásában, értelmi képességei nem is teszik lehetővé, hogy érzelmileg kötődjön másokhoz, „nem volt neme, életkora, és nem voltak érzelmei” (75). A figurák érzelmenélkülisége mögött olyan traumák állnak, amelyek társadalmi-lelki eredőit a szöveg csak sejteti.

A némaság mint az akvárium halainak jellemzője kivétel a családi életre is. A regényben a néma érzelem és az érzelmek hiánya fogalmazódik meg. Edu hallgatása jelzi, hogy képtelen önmaga nyelvi kifejezésére, ezért képtelen a saját képviselőletére is a társadalomban, amely egyaránt jelenti a családot és a tágabb közösséget. Az örökbe fogadott Vera kislánként sokára szólal meg, különösen, hogy kifejezetten felhívják rá a figyelmét, kihez szóljon, és kihez ne. Klárimama többet törődött a halaival, mint az unokájával, Vicával, mert „a hal az nem tud beszélni, meg kimenni a boltba, a gyerekek meg van szája, hogy szóljon, ha akar valamit” (13). A postásné a nagymamának olyan „óvatosan köszönt vissza a kapuban, mintha szavak által is fertőződni lehetne” (27). Vera nem szól bele a telefonba, amikor lehetősége lenne, hogy változtasson a sorsán, amikor a hosszú éveken át tartó levelezés után a férfi felhívja telefonon Amerikából. Az alárendelt hallgatása, amikor nem szól semmit, ha a férje megüti, mert tanulni akar, és nem beszél senkinek a testén látható kék foltokról sem, amelyek egyértelműen a bántalmazás jelei.

Amíg a regény szereplőinek szociális helyzete folyamatosan a regény előterében áll, addig csak az utalás szintjén szerzünk róla tudomást, hogy nem azonos etnikai közösség tagjainak szegénység-narratíváját olvashatjuk. Ilyen értelemben nemcsak a családi, hanem a tágabb közösséghez való hovatartozás-struktúrákat is némaság övezi. Az örökbefogadó család zsidó volta néhányszor szóba kerül, sőt Edu munkatábori tetoválása is, a család identitásához tartozik a kóser étel készítése, a rögeszmés félelem az edények tisztaságának veszélybe kerülésétől. Az örökbe fogadott kislány cigány identitása azonban csak áttételesen, utalásszerűen kerül a regénybe: kislánként egy megérezés, egy álombeli kép emlékezteti rá, hogy a tollat vásároló cigányasszony közel állhat hozzá, később a haját szokéρε festi, de megállapítják róla, hogy nem illik sötét bőréhez. Lakodalmában

pedig kívülállóak tesznek rá megjegyzést, hogy biztosan van benne egy „vonóhúzás”. Amikor édesanyja, Klárimama megjelenik az életében, már bizonyára rendelkezik a hovatarozás-tudattal, az elbeszélő az asszony különtségének leírása során az összes sztereotípiát sorra veszi, ami a közösség tagjairól kialakult, a riktó öltözéktől a koszos körmökig. A főhős, Vera etnikai identitása azonban nem tematizálódik a szövegben, nem válik egyértelművé, áttételes módon jelenik meg, lényegében hallgatás övezi.

Az érzelmi és identitásbeli csendhez a szexuális diskurzus csendje is társul. Edu teherbe esésének körülményeire is csak következtethetünk, Vera házasetéről is csak annyi tudható, hogy Lali „ráfordul”. A szexualitás az erkölcsi zülléssel párosulva mutatkozik meg: Lalit Vera rajtakapja, amint a Velencei-tavi lángossütődéjükben a sógornőjével részegen és pucéran fetreng, később meg szeretőt tart.

A teoretikusok szerint legfőképpen a testleírás az, amelyet a „női írás” legfontosabb jellemzőjének tarthatunk. Azonban „a testet nem lehet úgy elgondolni, mint ami teljességgel független a társadalmi hatásoktól és a szubjektum konstitúciójától, hanem inkább úgy kéne, mint ami egyike azoknak a kiváltságos szerepű »irányítóközpontoknak«, ahol a négy szimbolikus terület – a pszichikai formák, az emberi test, a földrajzi tér és a társadalmi rend – közti átkapcsolások zajlanak” (VASVÁRI). Az *Akvárium*ban azonban mindenki csúnya. Klárimama szerelmének, a bokszolónak „különös formájú, félreálló, a tövénél belapított orra volt és rekedt hangja” (16). Edu „meghatározhatatlan korú, szemüveges, puffedt hasú nő” idétlen, magas szárú cipőben, Vera kiskorában csúnya, „nagyfejű, elálló fülű, csontos térdű” (46), nagylányként meg túlságosan magas, a férje alacsonyabb nála.

„A test [...] sem a szociális, sem a személyi identitásról nem választható le, az inskripciók a csoporthoz való tartozást is láthatóvá teszik” (JABLONCZAY 2011; 101). Klárimama ezen próbál javítani, amikor „az újonnan elkészült személyi igazolványában például kissé átszínezte az ajkát, és tollal óvatosan kihúzta a szemét, mert úgy ítélte meg, hogy a fotó rossz, és öregíti őt. Az eredménnyel, az így létrejött Tigrisasszonnyal már elégedett volt. Később még egy karikafülbevalót is rajzolt az igazolványképre” (38). A menyasszonynak öltöztetett babán is korrekciókat végez golyóstollal, szempilláit hosszabbítja meg, hogy ellensúlyozza az egykor gyönyörű baba kopaszságát. Vera gyerekkori játékszere – akár csak az akvárium – végstádiumában, mert ki akarják dobni – szintén a guberáló Klárimamához kerül, és lesz a Hófehérke-történet főszereplője, az üvegekoporsóban fekvő test, leborítva a felszámolt akváriummal, a királyfi eljövételének reménye nélkül. A testet fokozottan érzékelhetjük

diskurzív szövegbeli tárgyként, hiszen a regény számos szöveghelyén nemcsak a rútság szinonimája lesz, hanem az enyészet, a mulandóság jelölője is.

Az akvárium mint tárgy és tér azért is szemiotikai centrummá válhat, mert a szerző nem először alkalmazza a létezés egészének kifejezésére. *Hazaviszlek, jó?* című kötetének első írása a *Homokakvárium* címet viseli, amely nemcsak paradox kifejezés, hanem az ismeretlen-megnevezhetetlen neve is. Egy vékony tárgyat nevez így a narrátor, valójában a két üveglap közti színes folyadékban levő homokot, amely elforgatva különböző alakzatokat vesz föl, és különböző sebességgel folyik le. A megnevezhetetlen ugyanakkor metafizikai jelentésköröket, az emberélet fontos és nagy kérdéseit érinti. A narrátor ebben a párhuzamban találja meg jelentését: „Én is két világnagy, repedt üveglap között lépegetek, kavarok. Ha nagyobb távlatból érzékelném saját mozgásomat, látnám, hogy a kép alsó széle felé tartó fürge, ázott részecske vagyok.

Egy homokakváriumban élünk, odafent egy szórakozott kéz időről időre megfordítja a képet, aztán ereszkedik a sok kis szemcse egyfelé. Összetapadnak, szétválnak, sodródznak erre-arra, pompás, izgalmas alakzatokat öltenek a szürke lében.”

A képet hontalanok nézik, amely „mindig ugyanaz, de azért kicsit mindig más is. A részletek átrajzolódnak, valami titokzatos erővonal időről időre megmutatkozik. Lehet figyelni, el lehet lenni vele”.

Csakhogy amíg a homokakvárium eredeti szó-találmánya az elviselhető létezésről szól, amivel el lehet lenni ideig-óráig, az elviselhetőség határán van, új kötete, az *Akvárium* a létezés kilátástalanságáról szól. De a *Vonalkód*-ban megfogalmazott létbizonyosság is eltűnni látszik, és már nem az *Eszmélet*-parafraízis működik, miszerint „ha fölfejlük is valahol, mégiscsak törvények szövedéke a világ”, amelynek „a hajnali derengésben pókfórák felcsillanó összefüggések hálójá” feleltethető meg.

A narrátor azonosul a szegények és peremre szorultak világával, amelyet elbeszélésének poétikus hangvétele is nyomatékosít. Az ébredő Budapest leírását Tóth Árpád *Körúti hajnal* című versének prózai átíratként olvassuk (217), gondosan kimunkált, szép stílusban beszél a rútról, amely a regényben legtöbbször a test mint tárgy másik neve. Tóth Krisztina versírását a recepció gyakran hozza összefüggésbe az Újhold költészetének folytatásával, ám kétségtelen, hogy prózájának testleírásában is kimutatható ennek a hagyománynak a jelenléte, a test és az elmúlás- és végességtudat paralellizmusa is ezt az állítást erősíti. Pilinszky *Halak a hálóban* című versének világképe harmonizál elbeszélői eljárásaival, annak narratív újraértelmezéseként is olvasható.

A végérvényes illúzióvesztés regénye az *Akvárium*. A lehetett volna más is regénye, mert a másra, a jobb életre is megvolt a lehetőség. Csak az történt meg, ami várható volt, a regény végig fenntartja a feszültséget, hogy lehetett volna másként is, mindennek az ellenkezője is megtörténhetett volna. De nem történt. Ennyi a regény. Nem tragédia ez, de vele egyenértékű: mert a pillanatokra felcsillanó lehetőség szertefoszlását a nagy, látványos bukásoknál is mélyebb szomorúság járja át.

Hivatkozások

- BACHELARD, Gaston (2011): *A tér poétikája*. Bereczki Péter fordítása. Kijárat Kiadó, Budapest
- BAUDRILLARD, Jean (1987): *A tárgyak rendszere*. Fordította Albert Sándor. Gondolat, Budapest
- BALÁZS Béla (1914): Ritoók Emma új könyve. *Nyugat*, 1. szám <<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00143/04676.htm>>
- FÖLDES Györgyi (2013): A test, a tér és a tárgyak. Korporális narratológiai elemzés Tóth Krisztina Pixel című kötetéről. *Hungarológiai Közlemények*, 1. 91–99.
- HANSEN LÖVE, Katharina (2012): Térstruktúra az Oblomovban. Selmeczi János fordítása. *Filológiai Közöny*, 3. 235–244.
- JABLONCZAY Tímea (2011): A test narratológiája. *Helikon*, 1–2. 97–116.
- VASVÁRI, Louise O. (2010): A töredezett (kulturális) test írása Polcz Alaine Asszony a fronton című művében. *E-Journal of the American Hungarian Educators Association*. 4. <<http://ahea.net/e-journal/volume-3-2010/4>>

A dobozba zárt vágyak és illúziók

Nagy Abonyi Árpád: *Kolumbusz és én. zEtna, Zenta, 2013*

Szüntelenül úton vagyunk, vágyakozunk, mérlegeljük a múltunkat, a jelenünket, és a változás reményében keressük az új tapasztalatokat, ahogyan a Nagy Abonyi-kötet történeteinek hősei is. A törékeny tartalmú kis csomagolódobozt felidézö elbeszélés-kötet hét egymástól különálló szöveget tartalmaz, melynek mindegyike Európa más-más országának városában játszódik.

A folyamatos útközbeniséget, bolyongást és mérlegelést mozgósító történetekben a tértapasztalás és világbefogadás a részletekre összpontosít. Az elbeszélők egyedül járnak az utcákat, tereket, kávéházakat, szállodákat, és a magányos hős megéli az adott helyek hétköznapiágát, és különösen vonzódik a helyekben megmutatkozó kívülállóságához, illetve idegenséghez. A városi élet mikrorészletei teszik izgalmassá a hősök számára a világ megismerését, s az olvasó a hősökkel együtt járja be a sokszínű Európát, szépségeit és veszélyeit is megtapasztalva. A különböző világokban játszó és más-más esemény sorokat kidolgozó történetek mindegyikében felfedezhető az a szöveg-szervező elem, amely a hősök érzelmi magatartását és világképét (idegenség, világmegismerés és önkeresés) teszi hangsúlyossá. Az énelbeszélők útjai kettős jelentésűek: a városokat összetevőire lebontva megismerni vágyók és az állandó önértelmezést, öngazolást keresők is ezeken az utakon bolyonganak. A történetek szerves részét képező földrajzi helyek a sajátos jellegzetességeikkel olyan narratív eljárásokat teremtenek, amelyek nem csupán a földrajzi lokáció meghatározásában jelentősek, hanem az önkeresés helyszíneit is azonosítják. Beszélhetünk tehát egy olyan elbeszélői megszólalásmódról is, amelyben a szubjektum benső rétegei kapnak hangot.

A városi életet láttató elbeszélések rendhagyó úti beszámolóknak is tekinthetők. Az idegen – aki a városba érkezik – ugyanis nem a monu-

mentális turisztikai nevezetességeket indul felfedezni, hanem az urbánus világ belső lüktetését igyekszik megragadni, célja egyszerűen csak sétálni, kávézni, figyelni és közben megpróbál mindent rögzíteni (tekintetet, arcot, mozdulatot, illatot...). „Miközben az erős italt kortyolgattam, a járókelőket néztem, férfiakat, nőket, fiatalokat és idősebbeket, mindenkit, aki elhaladt előttem. Figyeltem a járásukat, az öltözéküket, az arcukat, és megpróbáltam elképzelni, vajon honnan jöttek, hová tartanak. Megpróbáltam elképzelni egy napjukat, egy hetüket, de nem sokra mentem. A képzelet hullámai folyton megtörték a valóság sziklafalán, s végül mindig csak magamra tudtam gondolni, a jelen helyzetemre” (*Paris by night*, 20). A világban helyet kereső énelbeszélők így rakosgatják össze a világ részleteit, s közben a kérdésekre keresnek válaszokat, mert az apró dolgok viszik őket közelebb a létezés megismeréséhez és a belső egyensúly megteremtéséhez.

Az urbánus történetek mögött megteremtett cselekményszinten mutatkozik meg a hősök belső történéseinek meditatív jellege, vagyis olyan gondolatok, belső vívódások kerülnek felszínre, melyeket a látott és tapasztalt külvilág ébreszt fel analógiás vagy asszociatív formákban: „Egy sirályt figyeltem, amely furcsa mód folyton ugyanazon a parton csapott le a víztükörrre, anélkül, hogy halat zsákmányolt volna. Ezt valahogy baljós előjelnek véltem, és múltam bizonyos periódusai jutottak eszembe: hiábavaló szárnyalások és még hiábavalóbb bukások, amelyekből, sokszor úgy tűnt, semmit sem tanultam” (*From Venice with love*, 72). Ezek az impreszsiók, amelyek az énelbeszélők érzékleteit mozgósítják, olykor pedig a városi környezet nem emberi tényezőinek látható és hallható elemei lesznek lényeges jelentéssel bíró elemekké: „Egykedvűséget láttam az apró, sötét szempárban, aztán hirtelen irigyelni kezdtem, hogy bármikor tovaröppenhet, végül eszembe jutott, hogy egyáltalán nem kedvelem a galambokat” (*Paris by night*, 20).

A világ apró részletei és az én érzései állandó interakcióban állnak egymással, melynek következtében a külső tényezők és a belső állapot szilárd állandósága is megszűnni látszik, a külvilág tényezőinek milyensége elbizonytalanodik: „Az asztal felé nyúltam, hogy letörjek egy darabot a bagettből. A tenyerem épp elérte a kenyér érdes felületét, amikor valami megcsillan az asztalkán. A kezembe vettem, és meglepetten vizsgáltam egy ideig. Nem tudtam eldönteni, hogy hideg, mint a jég, vagy forró, mint a tűz” (*Paris by night*, 31). A hősök valóságának és képzeletének észrevétlen ösztimosódása a lét izgalmas játékainak tulajdonítható.

Az asszociatív mechanizmusokat múlt és jelen között szintén az ér-
112 zéki tapasztalatok felidéz-
ő ereje teszi lehetővé. Az így megformálódó

világban analógiásan idéződik fel a múlt emlékének egy-egy pillanata, elmosva a tér- és időbeli határvonalakat: „Elnézést kért, de én szinte nem is hallottam, csak a fénylő, sötét bőrön húzódó fehér csíkot bámultam. Hirtelen megelevenedett előttem gyermekkorom egyik füledt, nyári délutánja. A Tisza menti bácskai kisváros délutáni álmát aludta. Kihalt, poros utcán igyekeztem a Rigoletto felé. Nagypám pénzt nyomott a kezembe, hogy a városka legjobb cukrászdájából sós süteményt hozzak” (*Mousse au chocolate*, 35).

A kultúrák, a városok és az emberek felfedezésében megvalósuló önkeresések mentén a szabadság illúziója rajzolódik ki, hiszen a cselekmények szintjén elsöre magányosnak tűnő hősök mégis valahova és valakihez tartozók, olyan személyek, akik sokszor nincsenek tisztában önnön helyzetükkel, cselekedetükkel, csupán léteznek és sodródnak, olykor a helyszínek kínálta lehetőségekkel. Az egyén benső rétegeiben folyamatosan visszatérő ön- és életigazolás során szinte állandóan jelen van az eltűnés, az időből való kivonulás vágya is: „Eltűnök majd egy időre szem elől, legalábbis a múltam, sőt talán a jövőm elől is, gondoltam” (*Paris by night*, 15).

A váratlan fordulatokkal teli utazások során az elbeszélő kívülállónak mutatja önmagát, sokszor idegen a városi forgatagban, s talán ez a beilleszkedéstől való elzárkózás teszi lehetővé számára azt, hogy megfigyelőként, külső szemlélőként vegye birtokába a körülötte zajló életet. Ez a magatartás eszközként szolgál a gyakran nem csak valóságos térben utazó énelbeszélők önreflexív értelmezéséhez. A vívódó, hanyódó hősök a menekülésben próbálják megtalálni önmagukat, a turistalét az önkeresés jegyében való tudatos kilépési próbálkozás: „Valójában egy reménytelen szerelem elől menekültem; s elkövetve ugyanazt a hibát, melyet oly sokan, én is abban reménykedtem, hogy az idegen környezet örökre kimossa majd belőlem a hiábavaló vágyakozás elviselhetetlennek érzett kínját” (*Kolumbusz és én*, 39). A városok helyszínei idegenek, s maguk a hősök is idegenek önmaguk számára. A történetek mögötti lélektaniségben (ideiglenességérzet, az önmegvalósítás hiánya) gyakran elkerülhetetlen a hősök lelki-szellemi öntudatra ébredése: „...azon tűnődtem, vajon mit is tudhatnék én jobban. Talán élni, igen, az életemet élni; valóban, ezt talán jobban is lehetne, gondoltam” (*Mindörökké Amszterdam*, 55).

A történetek mögött folyamatosan érezhető a szerző erős hely- és művelődéstörténeti ismeretei, amelyek nagyon jól beépülnek a cselekmények szintjébe, s így az adott környezet kulturális kontextust biztosít a várost felfedezni igyekvő énelbeszélőknek: „Eszembe jutottak Frans Hals festményei, a tizenhetedik századi portrék és életképek. Úgy tűnt, azóta semmi sem változott ezekben a régi házakban, kocsmákban, sőt, talán az utcákon sem, csupán a személyek cserélődtek ki” (*Mindörökké Amszterdam*, 62).

Az út és utazás fogalma szinte mindig összefonódik a hazatérés gondolatával. Az otthon térbeli és kulturális meghatározottsága az emlékezeti szférában ellentétes a világban tapasztalt gyors és színes étellel. A címadó elbeszélésben (*Kolumbusz és én*) ki is mondja az énelbeszélő a (nem megnevezett) származási helyéről alkotott véleményét: „Onnan, ahová csak kevesen vágynak, választottam” (46). Az egy-egy történetben felbukkanó otthon fogalma szinte mindig távoli, elszigetelt térbeli dimenzióba süllyed az elbeszélők emlékezetében. S ez az idegenséggel átítatott otthon az utolsó elbeszélésben a legerőteljesebb, amikor a már megnevezett elbeszélő, Esti, búcsúzik Lisszabontól, s haza, vagyis a „szépség és csodák nélküli világba” igyekszik: „Elindul, majd egy kis térre érkezik. Egy fehér tornyú templomot lát, és ekkor eszébe jutnak a sárga, fojtó otthoni délutánok, a méla harangszó, a kutyaugatás, a lebegő porszemek a fák levelei között átszűrődő fénycsíkokban, eszébe jut az álmos bácskai városka, amelyben úgy alszik minden, mintha a világmindenség tévedés volna” (*El Lisszabonból*, 92). A bácskai táj fojtó atmoszférája a maga lassúságával és állandóságával, valamint a hiábavalóság felismerésével („Egy előre leélt élet, gondolja majd Esti, és unottan kinéz a fülke ablakán”, 91) idézi fel a 20. századból már oly ismerős világhangulatot.

A záró elbeszélésben úgy tűnhet, mintha bennünket, olvasókat is felültenne arra a vonatra, amely visszautaztat a képzelgések és vágyak birodalmából a valóságos jelenbe, hiszen a befejező történet a közelgő visszatérése, a belenyugvásé.

A kis könyvdoboz borítóját behajtva, elsőre talán minden olvasóban felmerül az a kérdés, hogy az olvasott történetek egy-egy részlete megtörtént-e valaha, akár az álmok szintjén, akár pedig a valóságban. A kérdés megfogalmazódása lényeges, de a válasz nem is olyan fontos, mert az elbeszélés-kötet anélkül is izgalmas és időtálló, hogy „igaz” volna.

A visszatérés útirajzai

Egy felemás kritika

„Kétszeresen idegen voltam, de immár a kívülállás lehetősége nélkül. Mindenben belül, de sehol sem ott-hon, mindenhol idegenként.”

(Végel László)

„Rádöbbsentem, hogy engem már annyira meghatároz ez a dupla megpróbáltatásokkal teli élet, amelyet [...] eddig itt élnem megadatott, hogy e nélkül már nem lennék az, aki vagyok.”

(Szakmány György)

Mikola Gyöngyi *A pillanat küszöbén* (2013) című kötete identitásomban érintett meg, olvasása közben döbbsentem rá peremvidéki létemre, az új könyv traumafejezete pedig egyenesen egy konstruktív vitára indított. Mikola helyzetéből adódóan rendelkezik a kívülállás lehetőségével, talán egyszer ő írja majd meg a vajdasági magyar irodalom történetét, bárhogy is fikciónak tartsa még.

Gyöngyivel 1986-ban barátkoztam meg, amikor Szajbély Mihály szerkesztette *Rózsaszín flastrom* (1995) című interjúkötetbe gyűjtötte az anyagot szegedi egyetemista társaival együtt a vajdasági magyar írókról. Egzisztenciálisan fontos volt ez a találkozás mindkettőnk számára. Én az *Új Symposion*-traumámból vártam a gyógyulást, őt pedig az itteni irodalomcsinálás inerciája sodorta magával. Aztán jött a szegedi *Harmadkor*, majd a *Pompeji*. És íme, huszonöt év után ismét köztünk van. *A pillanat küszöbén* című kötetébe az elmúlt egy-két év vajdasági vonatkozású kritikáit, tanulmányait gyűjtötte egybe. Figyelme nemcsak az irodalomra, hanem a színházra, a filmre, a képregény-kultúrára is kiterjed. Sokoldalú tapasztalatait a Szeged–Szabadka-reláción utazva szerezte, kis újvidéki kitérővel. A háttérben felsejlik a Mester, Tolnai Ottó alakja, akinek három fejezetet is szentel. A megtett úton kalauza Thomka Beáta volt, akinek poétikája különösen a legfiatalabb nemzedék műveinek értelmezésében

nyújtott segítséget. Ezzel nagy vonalakban körvonalazódik is a kötet föl-
építése, melyben újat igazán a *Trauma és narratíva* című fejezet hozott.

Már Tolnai Ottó *A kisinyovi rózsza* (2010) című poemájának elemzésekor kitűnik Mikola kiváló analízáló képessége, ami a mű rétegeinek felbontásában és referenciáinak megtalálásában mutatkozik meg. Alapos (oroszos) műveltsége lehetővé teszi számára olyan vonatkozások feltárását, amelyek a Gogol–Puskin–Nabokov-párhuzamok nélkül nem teljese-
dnek ki. A szerző érdekes összehasonlításokat végez a doppelgänger-téma kapcsán Kosztolányi, Esterházy, Tolnai Ottó és Nabokov műveiben. A középpontban Esterházy *Estije* (2010) áll, innen vezetnek aztán a szálak Kosztolányin át *az árvacsáthig* (1992).

Mikola Gyöngyi az avantgárd kultikus figurájának, Ladik Katalinnak *Élhetek az arcodon?* (2007) című önéletrajzi regényét ismertetve a 60-as, 70-es évek (neo)avantgárd irányzataihoz közel álló művészek, különösen Szentjóbby Tamás és a nagy előd, Szentkuthy alakját körvonalazza. Így jut el Mikola a fluxus-elmélethez, melyről a következőket írja: „A »regényes élettörténet« ilyen értelemben fluxus-regényként is olvasható, mely úgy beszél el, jeleníti meg a szerző szerepét a magyar neoavantgárd törté-
tében, hogy már a megformálás strukturáló elveiben is visszatükröződjön e művészeti korszak és irányzat poétikája, és a retrospekció jelen idejűvé váljon, maga is műalkotássá transzformálódjon” (68).

Itt következne most a *Trauma és narratíva* című, a kötet talán legiz-
galmasabb, vitaindító fejezetének a bemutatása, amely valójában erre a felemás kritikára sarkallt. Mielőtt belevágnánk, ejtsünk még pár szót a kötetet záró két tanulmányról, melyekben a szerző a szabadkai *Symposion* képi fordulatáról és a délszláv képregény-kultúráról szól. Lucidus okfejtés, történelmi és művészettörténeti tájékozottság jellemzi ezeket az írásokat, amelyek a téma szakavatott ismerőjének mutatják be Mikola Gyöngyit. Én is sokat tanultam tőle.

*

A trauma-kérdéskörnek már egész irodalma van. Legutóbb a *Létünk* 2. számában Katona Edit foglalkozik a témával kapcsolatban a Magyar-
országra költözött íróink stílusvizsgálatakor, melyben felveti a kérdést: „milyen összefüggésrendszer létezik identitás és nyelviség között”.¹ Kitű-
nő tanulmányában felhívja a figyelmet Hózsza Éva *Trauma és irodalom – A tékozlás tünetei?* című munkájára, amelyben a szerző szintén a peremlé-
t szempontjából vizsgálja az ezredforduló irodalmának identitáskérdéseit.

A 2006-os tanulmány aktualitását mi sem igazolja jobban mint T. Kiss Tamás *A tükörcstestvér* (2012) című új regénye, amelyben a fiatal író nemzedéke perspektíváját a „perem-trauma” sorskérdéseinek megfogalmazásában találta meg. Mikola Gyöngyi Fenyvesi Ottó *Halott vajdaságiakat olvasva* (2009) című könyvét elemezve jut következtetéseikhez, melyet mint sajátos irodalomtörténetet értelmez. Rövid történeti áttekintésében párhuzamot von az Osztrák–Magyar Monarchia és Jugoszlávia szétesése között. Az így előállt irodalomtörténeti krízisszituációt Hózsza Éva a következőképpen írja le: „A véghangulat, a válság megítélése [...] aktuálissá tette az irodalmi lexikon, az összefoglaló irodalomtörténet [...], az életrajzi kalauzok létrejöttét, a történeti lét megértését, az ezekkel kapcsolatos vitákat...”; „Az ezredforduló, valamint a posztháborús szituáció mint kollektív és egyéni tapasztalat újabb ürügy a veszteségek leltározására, a vajdasági magyar irodalom lehangozott újragondolására, a művek újraolvasására...”² Fenyvesi Ottó vállalkozása tehát a vajdasági magyar irodalom egyik „arche-traumá”-ját viszi *ad absurdumig*. A talajvesztés megtapasztalása indítja a halott vajdaságiak újraolvasására, művük újraírására, egyféle holtak enciklopédiájának elkészítésére. A Magyarországra költözött író számára a miért vagyok, honnan jöttem, merre tartok kérdése a peremlét szemszögéből fogalmazódik újra, amely művében az identitáskeresés legaktuálisabb válaszaként körvonalazódik.

Mikola Gyöngyi az arche-trauma, a perem-trauma terminusai mellé bevezeti a traumás emlékezet fogalmát, amelyet irodalomtörténetileg elemez Fenyvesi könyvében. A vajdasági irodalom sorsfordulóit traumákként értelmezi, amelyet a traumás emlékezet tart elevenen. Csak egy kicsi hiányzik, hogy ne általánosítson, hogy az egész vajdasági magyar irodalmat ne traumák történeteként láttassa. Nagyesszéből nehéz is idézni, mert a környezetükből kiragadott részek elfelejtetnék velünk, hogy csak egy műelemzésről van szó, Fenyvesi könyvről, nem pedig irodalomtörténetünk bírálatáról. Hasztalan is lenne szembeszállni Mikola történetfelfogásával, mert akkor Nietzschét vagy a *Bibliát* kellene megtagadnom. A német filozófus *A történelem hasznáról és káráról* (1874) című vitairatában veti fel a felejteni-tudás képességének kérdését, melyet Mikola Gyöngyi kötetének mottójául is választott. Az emlékezés annyiban szolgálja a jelent és a jövőt, amennyiben a felejteni-tudás szövetségére lép, vele együtt alakítja az apolóit és a dionüszoszit. Mikola a traumás emlékezetet összefüggésbe hozza

² Hózsza Éva (2010): *Trauma és irodalom – A tékozlás tünetei?* (A mai vajdasági magyar próza és a perem-trauma kultúrája). VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Debrecen, 2006

Nietzsche „korszerűtlen” elmékedésével és az elburjánzott emlékezetet a trauma okozójának nevezi meg. Idéz *Sirák fia könyvéből*, melyben a halottakért tartott gyász utáni feledésre szólít fel: „Aztán hagyd a fájdalmadat, s keress vigasztalást, mert a szomorúság a halálhoz vezet, és a kedvetlenség megtöri az erőt.” A trauma kérdésköre aztán végigvonul az egész fejezeten: történeti kataklizmák, apokalipszis, káosz, pusztulás az identitás megőrzésével szemben. A megidézett szerzők Beszédes István, Danyi Zoltán, Bozsik Péter, Terék Anna, Kollár Árpád etc. „...közös elemként leginkább a hasonló referenciális háttér tűnik föl: e kötetek lírai szubjektumainak léttapasztalata a délszláv háborúk és Jugoszlávia szétesésének történelmi idejében és terében formálódik” (118). Mikola könyvének naprakészsége elkötelezettségének irányára hívja fel a figyelmet. Sok minden teendője van még házunk táján a kritikának, hogy peremlétünk olyan egzisztenciális analízisét adja, mint a Mikola Gyöngyié vagy a Hózsza Éváé.

A pillanat küszöbén című gyűjtemény harmadik fejezete teljes egészében a filmé és a színházé, mely Mikola kritikáirásának sokoldalúságát reprezentálja. A Buharov testvérek filmjeinek elemzése az identitás kérdéskörét aktualizálja, a traumafejezet egyenes folytatásaként. A szerző két vajdasági vonatkozású irodalmi adaptációra hívja fel a figyelmet, amely a könyv gondolatmenetét teljesíti ki. A Buharov testvérekről annyit kell tudni, hogy nevük a magyarországi Hevesi Nándor és Szilágyi Kornél fiatal szerzőpárost takarja, akik „a 90-es évek elején kezdték meg multimediális művészeti kísérleteiket, kisfilmjeikhez a Szuper 8-as technikát választva médiumként” (151). Mikola Gyöngyi Sirbik Attila *Molytej* és Domonkos István *Kormányeltörésben* című műveit a Szuper 8-as technika nyújtotta lehetőségeken keresztül analizálja. A „téves csatatéren” posztulátuma bombaként robban a Sirbik-értelmezésben, mintegy előkészítve a Domonkos-adaptációt, melyet a kötet csúcspontjának tartok. Buharovék Domonkoshoz hasonlatosan, Thomka Beáta szavaival, kihátrálnak a nyelvből, gyakorlatukban minden a képekre és a zenére van bízva. Mikola Gyöngyi szerint ebből a tekintetből a film a *Kormányeltörésben* egyféle folytatásának is tekinthető, melyben a főszereplő a végén meg is hal. Talajvesztés, identitásválság, „egzisztenciális csőd”, mindaz tehát, amit a korszakalkotó vers a peremlétről a XX. században előrevetít. Mikola Paul Ricoeurt nyomán bevezeti a „narratív identitás” fogalmát, és felteszi a kérdést: „...ha szinte minden megváltozott az emberben, akkor mi lesz a történet állandó eleme, mi biztosítja egységét” (159). Az *ipseitás* Buharovék adaptációjában a saját hazában idegennek lenni képi megfogalmazásáig jut el, amikor is a főszereplőt a budapesti huszárok elől menekülve láttatják a Lánchídon, aki azt hiszi, őt üldözik. Az identitás kérdése főleg elköltözött íróink műveiben

éleződik ki, de a Domonkos-vers után az itthonmaradottaknak is újra kell értelmezniük irodalomtörténeti helyüket az újonnan előállt peremhelyzetben. Ne járjanak úgy mint Bosnyák István, aki önazonosságát teljesen feladva, nevét megváltoztatva költözött át az anyaországba.

*

Végezetül elmondom, miért neveztem felemás kritikának ezt az ismeretet. Egyrészt örültem Mikola Gyöngyi szándékának, hogy irodalmunk és kultúránk egy szegmensét mutassa be, de nem tudom, hogy a magyarországi vagy az itteni olvasóközönségnek szánta-e könyvét. Abban sem vagyok biztos, hogy szerencsés párhuzamot vont-e Fenyvesi-tanulmányában Nietzsche *A történelem hasznáról és káráról* című vitairata és a vajdasági irodalomtörténeti szemlélet között. A felejtés egyenesen identitásunk aláásását jelentené, a „traumás emlékezet” az egyedüli sajátosságunk, amit feldolgozni kell, nem pedig gyógyítani. Ezt egy Tolnai-szakértőnek tudnia illene. Jelentős viszont Mikola hozzáállása a fiatal vajdasági irodalomhoz. Álljon itt befejezésül Nietzsche vitairatának zárórésze: „S itt látom a küldetését annak az *ifjúságnak* [kiemelés a szerzőtől], a harcosok és sárkányölők első nemzedékének, amely egy boldogabb és szebb művelődés és emberiesség élén vonul. [...] Ez az ifjúság egyszerre fog szenvedni a bajoktól és ellenszereiktől: s mégis hiszi, hogy erősebb egészséggel, s egyáltalán, természetesebb természettel dicsekedhetik az elődnemzedékeknél, a jelen művelt »férfiainál« és »aggastyánjainál«.”³

³ Friedrich Nietzsche (1989): *A történelem hasznáról és káráról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 96.

Jelen lenni valahol, de mégis sehol

Bicskei Gabriella: *Puha kert*. Forum, JAK, PRAE.HU, 2013

Nem egyszerű olvasmány Bicskei Gabriella *Puha kertje*. Bonyolultságát azonban nem mondandójában kell keresnünk, nem ráncigálja az olvasót filozófiai mélységekbe, de megfoghatatlanságával, figurái, terei elillanásával oldalról oldalra bizonytalanítja el az olvasót, így nem is engedi lazálni. Amikor feldereng egy kis kapaszkodó, már-már azt mondanánk magunkban: „Na, most megvagy!”; Bicskei játszi könnyedséggel megy el egy egészen más irányba, egészen más elbeszélőt, helyszínt, kort választ. Pontosan ezt írja le a kötetben az egyik elbeszélővel kapcsolatban, amely kijelentés a mű egészére is átvihető: „Persze tudod jól, hogy mindegy, mit gondolok, nem számít semmit, mert megfoghatatlan, az vagyok. Amikor azt gondolod, sikerült végre elkapnod, éppen akkor, ugyanakkor, egyszerre tűnik el” (79). Hogy ez a megfoghatatlan elbeszélő fiú vagy lány, férfi vagy nő, fiatal vagy idős, középkori, száz évvel ezelőtti vagy napjainkbeli, egy vagy több, ki tudja? Mert az olvasó számára ez nem derül ki. Talán maga a szerző se tudja. Figurái teljesen jellemtelenek, homályosak – ahogy az egész szöveg is, mintha pszichedelikus állapotban írta volna – egyiket se dolgozza ki jól, ami nem lenne baj, ha máshol, cselekményben, leírásban vagy hangulatban kompenzálná ezt. De nem teszi, mindenhol a felszínen marad, nem engedi az olvasót beljebb lépni a szövegbe.

Ide-oda ugrál időben, térben és elbeszélőben is, viszont ezzel nem teszi a szöveget izgalmasabbá, a katarzis teljes mértékben elmarad, csak kérdések cikáznak az olvasó fejében, viszont az már nem biztos, hogy érdemes a válaszkeresésre fecsérelni az időt. Az olvasóban olyan érzések támadhatnak, hogy ez a szöveg még nincs kész. Mintha a szerző meg akarná írni a (nagy)regényét, de előtte még létrehoz egy kötetet az előzményekből. Mert ezek a szövegek valóban csak ekképp jellemezhetőek, a gondolatok cikáznak, csak a nevek és az egyes szövegekben visszatérő motívumok ad-

nak egyfajta kapcsot a kötetnek, amelyek mentén három kisebb, hiányos történetet rakhatunk össze. Az első a gyerek- és a fiatalkor a családdal, a második az angliai élet, a harmadik pedig egy John D. nevű rejtélyes korú alak élete. Ám egyik sem teljes. Túl sok ebben a kötetben az elvarratlan szál, sőt meg merem kockáztatni, hogy mindegyik az, ami már-már zavarja, akadályozza az olvasót a teljes befogadásban. A történet nem kíván átláthatóvá válni.

Az egyetlen állandó dolog a kert, ami időről időre, fejezetről fejezetre megjelenik, bárhol és bárki legyen is az elbeszélő. Valaki csinál valamit a kertben, vagy csak áthalad rajta, esetleg visszaemlékszik rá, rátalál, de gyermekjátékok helyszíne is. A kert a szó szoros értelmében nem fontos helyszíne ugyan az eseményeknek, de az elbeszélő(k) mindig belebotlanak, oda térnének meg, amikor máshol már teljesen elveszítettnek érzik magukat. A kertre emlékezik a gyerekkorára visszaemlékező elbeszélő is. A gyerekkori kertben sok mindent lehetett csinálni. „A kertben voltunk akkor is, amikor azt találtad ki, hogy játszunk temetést” (20). Így kezdődik az egyik gyerekkori történetet elmesélő fejezet, amelyben először az elbeszélő hűgának babáit akarták eltemetni, majd, mivel ez a terv nem jött össze, inkább „[o]tt a falnál, a sütőtökök alatt lett a légytemetőnk, eldugott helyre raktuk, hogy senki se találja meg. Valahol arra lett eltemetve Marci is, nagyanyáék macskája, a legyek már fel sem tűnnek ott senkinek” (20). Ezen a ponton egybeforr a temető és a kert, többnyire a kertben temetjük el elpusztult állatainkat, a temetőben pedig halott hozzátartozóink sírját addig díszítjük, míg az végül kertté, temetőkertté válik. Ily módon egy-egy temető csodás látványt nyújthat a betévedőnek, apró kincsekre bukkanhatunk, ha figyelmesen végigjárjuk. Bicskei Gabriellánál azonban szó sincs erről, ő soha semmit nem jár aprólékosan végig. Egy későbbi, már Angliában játszódó fejezetben konkrétan megjelenik a temetőkert, ahová belépőt is kell venni, ily módon üzletiesedik el a temető, s még térképet is kapnak, hiszen „[...] itt mindenki nagy, a bejáratnál egy szabadkőműves nagymester, aztán Jugoszlávia nagykövete” (61). Ebben a fejezetben kicsit krúdysan a szerelem helyszíne is a temető. „Ari és Alex csókolóznak, egy törött márványtömbön ülnek, nem bírom tovább, megőrült a világ” (66), az elbeszélő pedig olvas.

A kert továbbá a családi emlékezés tere is. Három fényképet is leír, amelyeken az elbeszélő rokonai vannak a nagyszülők kertjében. Az első egy lány van, akinek „régies az arca, ahogy ott áll nagyanya kertjében, az almafa alatti gyógynövények között. A kép címe: *A kertben*” (18). Az viszont nem derül ki, ki is ez a lány, az elbeszélő is csak találgat: „Lehetne akár Zsófi is, úgy fonta a haját” (18). Zsófi pedig valószínűleg az elbeszélő

dédnagyanyja. A következő kép szintén egy lányt ábrázol a nagypapa „sír-köveként” emlegetett kerti vécé mellett. Ezen a képen a kert a nyugalom szentélye is, a nagypapa ide vonult vissza, amikor nem vágyott társaságra, csak a legyek zümmögése hatolt be. A harmadik talált képen „[a] kertben gyümölcsfák voltak, kutak, meg eldugott kerti ösvények, két kerek kút [...]. Apád meg anyád fiatalok, sétálnak a kertben [...]. Apád átkarolja anyádat, és egy fűszál lóg ki a szájából” (21).

A kisgyerek számára „[a] kert és a zóna a menedék; árnyak az ábrándozásra, elbújni a világ elől, de a világ maga sem több, mint ezek” (25). Ez a kert csak akkor kezd kivirágozni, amikor a háború miatt az emberek elhagyják a várost, mintha ünnepelné távollétüket.

Bicskei Gabriella megidézi a varázsló kertjét is, ám az övé inkább egy antikert, nem hasonlít sem Csáthéra, sem Gulácsyéra. Bicskei kertjében a szépség nem tényező, elhanyagolt, „gondozatlan kert, lehajló faágakkal” (14). Csáth kertjében pompásabbnál pompásabb virágok nyílnak, gyönyörű és gondozott, és a varázslót nem láthatjuk. Bicskeinél viszont látjuk a varázslót, aki fiatal, szerelmes, étellel teli és szép, így a kert ékévé nem a virágok válnak, hanem a varázsló és szerelme. A nő mellette állt, „bordó-barnás ruhában, az arcát elsárgult csipke takarta, a hajában pedig fehér gyöngyök. A ruhán is gyöngyök voltak. Fogták egymás kezét” (14). Tehát egy szép és boldog szerelmespár képében jelenik meg az idill, amit a helyszín, egy zsákutcában lévő lepusztult, romos ház udvara, kertje, kiválóan ellensúlyoz. Ebben a kötetben különben sem idilli semmi.

A kert az Istenről való gondolkodás tere is. „Sétálok a kertben és Istenről gondolkodom, remélem, hamarosan összefutunk” (51) – mondja ezt a még a szülői házban lévő elbeszélő, akit az anyja egy Apolka nevű hitoktatóhoz küld, aki a Bibliáról mesél neki. Apolka kertje is egy gondozatlan kert, „elvarázsolt, benőtte a gaz, sötét, mint egy erdő, magas kőfallal van körülvéve, még az idegen macskák is elkerülik” (51).

Leszögezhető, hogy Bicskei Gabriellánál színes, virágokkal borított kert nem jelenik meg. Ha nemcsak arról ír, hogy valaki épp egy kertben csinál valamit, vagy áthalad egy kerten, hanem pár sorban le is írja a kertet, az mindig csupasz, elhanyagolt, zöld, sötét. Nem a sablonos, megszokott virágos kertábrázolást választja tehát, ami akár pozitívumként is elkönnyelhető.

A narrátor és a megszólított személye igencsak problémás a kötetben. Beszélhetünk akár egyetlen elbeszélőről is, aki hallucinogén, tudatmódosító szerekkel él, minek következtében a középkorba, feltételezhetően I. Erzsébet korába és palotájába képzeletileg magát, s II. Rudolf császártól kölcsönkapott kéziratot olvasgat, vagy London utcáin kutyaként sétálgat ba-

rátjával. Tiszta pillanataiban pedig gyerekkoráról és angliai napjairól mesél. „[...] a középkori író sem úgy oldja meg a grammatikai én nézőpontját, hogy az folyamatos legyen időben és térben, az »én« nem nyújt egyazon nézőpontot” (45). Ezen kijelentés alapján Bicskei Gabriella is lehetne egy, a modern világba csöppent középkori író, elbeszélője pedig folyamatosan alkot, így keltve azt a hatást, hogy több narrátora van a műnek. Az Irodalmi Centrifuga blogon közzétett interjújában¹ el is mondja, hogy már tizenhat éves kora óta vonzódik a középkorhoz.

Tulajdonképpen talán nem is az elbeszélő(k) és megszólított(ak) személye volt fontos a szerzőnek ebben a szövegben, hanem azok az élmények, tapasztalatok, amelyek valós és tudatalatti utazásai során érték a narrátort. Ezeket a tapasztalatokat, élményeket, hangulatokat egy masszává gyúrja össze, amely a legnagyobb erőfeszítés ellenére is felfejthetetlen, kibogozhatatlan marad. De egy közös az összes émben: sehol sincsenek otthon, sehol nem érzik magukat igazán jól, vannak valahol, de még sincsenek sehol, s pont akkor érzik jól magukat, ha nincsenek jelen ott, ahol éppen vannak. „...a legfőbb vágyam ekkor már az volt, hogy ne legyek sehol sem. [...] gyakran kell változtatnom a helyem, mert amíg változom, legalább addig nem vagyok ott, nem vagyok sehol. [...] először is otthon lenni több helyen, majd közük csúszni, köztük lenni, egyikben sem jelen lenni” (37).

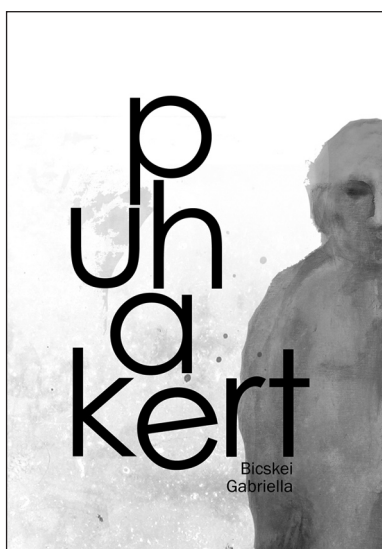
A legtöbb vajdasági magyar szövegben hangsúlyosan vagy kevésbé hangsúlyosan, de jelen van a vajdaságiság élménye. Bicskei Gabriella könyvében viszont alig jelenik meg, csak elszórt nevekből, utalásokból sejthetjük, hogy a kötet egyes szövegeiben Vajdaságban járhatunk. Például akkor, amikor egy félmondat erejéig elmeséli, hogy az emberek a háború miatt hagyják el a várost, de itt sem bizonyos, hogy a délszláv háborúra gondol, csak azon vonal mentén magyarázhatjuk így, hogy tudjuk, mégiscsak egy vajdasági lányról van szó. Egyébként semmilyen vajdasági várost nem említ, a szülői ház, a nagymama kertje lehet bárhol a világban, illetve lehetne, mert ezen a ponton szintén következtethet az olvasó a vajdasági környezetre, hiszen magyar és szerb neveket (Mari, Zoli, Anna, Ivo, Momo stb.) említ. Ez pedig egy vegyes környezetre utal, amilyen Vajdaság is. Egyébként a fent említett interjújában Bicskei be is vallja, hogy a vajdaságiság élménye sem jobban, sem kevésbé nem foglalkoztatta, mint a máshol kapott élmények.

A narrátor, a tér és az idő is kitágított. London, Párizs, Amszterdam, vidéki angol városok; egyedül a gyerek- és serdülőkor helyszínét nem nevezi meg. Olvasás közben időutazóvá is válunk egy csapásra, ahogy az egyik

¹ http://centrifuga.blog.hu/2013/05/11/szabadon_hajozni_interju_bicskei_gabriellaval

szereplő, John D. is. Egyszer a jelenben járunk, majd hirtelen visszarepülünk pár évszázaddal korábbra, a középkori Londonba. Időpontot egyetlen alkalom kivételével soha nem ad meg. „A mai dátumból nem látszik az évszám, árnyékot vet rá a hold, november huszonhárom, éjjel két óra” (42). John D.-hez siet ekkor éppen Edward K., itt ölt nevet csak a narrátor. John D. nagyon fura figura, képes bárhol feltűnni, lehet ötven-, de akár több száz éves is. A királynő palotájában tudós, a jelenben a narrátor barát-nője, Maude regényt ír róla, és szerelmes is belé.

Miközben próbálunk valami fogást találni a szövegen, az egyre szét-tartóbbá, egyre homályosabbá válik, az utolsó oldalakra pedig rájövünk, hiábavaló minden erőfeszítés, úgyse hatolhatunk be a szövegbe.

A létra

Gerlóczy Márton: *Létra*. Scolar Könyvkiadó, Budapest, 2013

A korábbiakban is sokat bírált fiatal író amellet, hogy igyekszik változni, legújabb regényével sem hazudtolja meg önmagát. A regény egy már önálló életet élő, névtelen és nincstelen főhős provokatív naplójának részlete. A történet egy eredetileg kuplerájnak épült lakástömbben játszódik, néhány hétköznapi mozzanatra redukált cselekménnyel. A mű középpontjában a főszereplő pesszimista, aszociális életfelfogása és az épület lakóinak elemzése áll, az életről alkotott pillanatnyi eszmefuttatásokkal kiegészítve. A társadalom alvilágába nyerhetünk betekintést, amelynek a garzonlakás és a lehetőségek nélküli élet a kulcsszava. És így, a város szennyéből, a fájdalom és a sötétség kényszeres befogadásával nyert világszemlélet mutat rá a létezés hiábavalóságára, kaotikus mivoltára.

A mű címadója és egyben mozgatórugója egy mindennapi eszköz, a létra, amely keretet ad a történetnek, kapcsolatot teremt a részek között. Hősünk elindul létrát keresni, hogy a lakásában fel tudjon szerelni egy függönyt. Ennyiből áll a párbeszéd nélküli történet. A „nagy utazás” adja az alkalmat és a lehetőséget eszmefuttatásaihoz, miközben a szomszédaihoz kopogtat be egy létra után érdeklődve. Olykor közelmúltbeli emlékeiről mesél, attól az időtől kezdve, hogy a siralomházba költözött. Nem tudjuk meg, hogy miért választotta a garzonéletnek nevezett szenvedést, talán gazdasági helyzete, vagy a „még meghalnom sem érdemes”-féle nihilizmusa vezette ide. Nem sokat árul el magáról, de annyi biztos, hogy nagy kritikusnak képzei magát, könnyedén ítéli üres tekintetűeknek a társadalom peremére szorult, nyomorban élő sorstársait: „Nézem a bácsi ide-oda forgó szemét, ezt a világyűrben irányíthatatlanul sodródó kihunytt csillagot, és nem látok benne semmit” (52). Miközben nem várhatjuk el mindenkitől, hogy valami újat és nagyot alkosson. Mindenkinek vannak álmai, de nem lesz mindenkiből Martin Luther King (furcsa is lenne). Olykor megmu-

tatkozik a főhős együttérző képessége is, és ilyenkor saját magának mond ellent: bizony nem szép dolog ítékezni, mert sokakat az élet véletlenjei, igazságtalanságai juttatnak a társadalom mélyére, a lehetőségek nélküli élet kegyetlen folytonosságába. Van, aki jólétbe, gazdagságba születik, és a legkisebb megerőltetés nélkül egész életében tömheti a hasát, mások meg a gazdagok lakását takarítják, hogy krumplit és kenyeret vegyenek, és ez jelenti számukra az örömet. „Így beszélünk a világról, hogy a világ örült, mindenki, aki még magánál van kicsit, úgy fogalmaz, azt mondja és gondolja, hogy a világ örült. Vagyis örültek beszélnek arról, hogy örültek, anélkül, hogy belátnák magukról, hogy örültek, mert mindég a másik örültségében oldódik fel a magunk örültsége” (41).

A regény realiztikus és nyomasztó képet ad az egykori bordélyházzól, a város posványának első számú szimbólumáról. A garzonlakások minden abnormális, fizikai és pszichés betegségek otthonai: hímnemű, nőnek öltözött, roma nemzeti identitású prostituált, öngyilkosok, csótányok, túlélésre törekvő, nincstelen emberek lakják őket. Érdekes a galamb szerepköre, ami alapjában véve a béke magasztos, bibliai szimbóluma. Ebben a környezetben és a modern világban is a csatornaszagú, mocskos város jelképe, „mást nem csinál, csak idegesíti az embert, összefossa az életét” (32).

Az irodalom témavilágában közkedvelt betegségnek számít a skizofrénia, egy testben két személy lakozik. A könyv borítóján olvasható szereplők sorát a gondnok skizofrén felesége kezdi. Ezt az igen súlyos kórt Gerlóczy inkább népies szemlélettel közelíti meg, nem pedig tudományosan. Erre utalhat a nő neve: Gömbvillám – valami természetfeletti, megmagyarázhatatlan és megközelíthetetlen. Egy asszony, aki nem tudta magában kordában tartani a gonoszt, így szabadon engedte, és már nem lehet megfékezni. Gömbvillám megnyilvánulásait ritkán látjuk, de annál többször hallhatjuk az elbeszélő közvetítésében. Néha elmosolyodunk, máskor elborzadunk, amikor egy kis groteszk humorral színezi az elég sűrű történetet. Emellett szerkezeti szempontból is vizsgálható a beteg asszony szerepe, egy-egy fejezetet az ő saftos beszólásai zárnak: „Baszd meg a hájadat, a bűdös, rücskös hájadat baszd meg – ordítja Gömbvillám” (29). Az ezt követő új fejezet a regény undort keltő állatszereplői (csótány, meztelencsiga, galamb) egyikének részletes jellemzésével indul.

Azt, hogy Gerlóczy miért egy létrát nevezett ki a cselekmény epicentrumának, egy interjú lezser és rövid válaszából tudjuk meg. Mint mondja, szüksége volt egy létrára. Viszont ha egy kicsit elvonatkoztatunk a regény realizmusától, úgy értelmezhetjük ezt az alapjában véve közönséges esz-közt, mint egy társadalmi ranglétrát, a magasabb szintre való jutás vágyát, a rabságból való menekülés (kimászás) eszközét. Végül a központi figu-

ra egy egyetemi hallgatónál talál megfelelő magasságú létrát, egy olyan embernél, aki csak átmenetileg tartozik ehhez a közösséghez, akinek van múltja és ígéretes jövője is, de önálló életét csak a nulladik fokról tudja kezdeni.

Miután nevenincs kedvencünk megindul ezen a létrán fölfelé, egy idealizált mesevilágba érkezik; a korábbi földhözragadtság a feje tetejére áll. Az Alice Csodaországban-féle befejezést egy áramütés eredményezi, a függönyszerelési akció közben villanyvezetékekkel érintkezik a fúró éle, így egy haldokló ember képzelgéseit látjuk egy vidéki idillről. Ebben látja a lakók nyomorának megoldását: falusi embereknek képzeletben el őket, mindenki boldog, pezseg az élet. Az illúzió a főhős azon meggyőződését elégíti ki, miszerint ezek az emberek vidéki életre születtek. Az biztos, hogy a váratlan befejezéssel ellentmondásokba ütközünk. Ezek után nehéz eldönteni, hogy a főszereplő megveti és lenézi, vagy esetleg szereti a tömb lakóit. Némi magyarázattal megpróbálja egymáshoz közel hozni a két ellentétes pólust: mikor kintről, az átlagosnak mondható, pénzkereső polgárok tömegéből szemléli őket, szánalmat érez, de bent, a garzon lakójaként ő is ennek az egész rémálomnak a részévé válik, elveszíti humánusát, csakis megvetést érezhet társai és saját maga iránt. Végtere is a névtelen létrakereső filozófus gondolatai a gettószerű életről nem nevezhetők egyedülállóknak, a legtöbb ember hasonlóan vélekedne az e sorsra ítétekről, mindannyiunk felváltva érezne szánalmat és megvetést például egy kéregető roma gyerek iránt.

Akár szánja a lakókat, akár megveti, egyik sem válik a szerencsétlenek hasznára, a sok érzelgősség egyáltalán nem változtat semmin. Van azoknak elég bajuk, nem valószínű, hogy szükségük lenne egy életképtelen, károgó fiatalemberre, hogy az tetőtől talpig kielemezze őket, mert nincs semmilyen más tennivalója. Igaz, a kritikus fiatalember nem is képzeletben prófétának magát, pusztán csak megfigyel, és keserű iróniával tudósít. „Akinek idegesítő a hangja, az beszéljen csendesen, akinek büdös a szája, az lépjen hátra, és nyissa ki az ablakot, aki szomorú, sírjon, aki vidám, segítsen” (19). Visszatérő motívumként szerepel a postaláda is. A főszereplő számára a múlttal való kapcsolatot jelenti, kicsiny lakása korábbi lakójának, egy megboldogult asszonynak a képeslapjaiban lát filozofikus tartalmakat az életről és a halálról. Szomszédainak ez a láda nem más, mint fenyegetés, stressz, a rettegés nulladik foka; számlák, idézések, papírok, amelyek számukra nem jelentenek semmi jót.

A regény nyelvezete többnyire hétköznapi, olykor-olykor az író becsmérlés néhány biológiai ismeretekre utaló kifejezést: „Itt van ez a csótány. Ez az ízeltlábú. Ez a rovar. Ez a szárnyas rovar...” (53). A szinonimahalmazás és az ismétlés is jellemzi a beszédet. Gerlóczy gyakran felállít egy hipotéz-

zist általánosságokról, hétköznapi szokásokról (például az alvásról), és ezt minden oldalról körbejárja, bizonygatja, gyakran saját magát ismételve, hatásvadászatból sincs hiány. Saját esztétikájáról is beszél, ami hiányzik az életéből, az a jó: „Ami jó, az békés és természetes vagy természetes erő által megtervezett, természetellenességben otthonos, mint egy steril konyha vagy egy tiszta fürdőszoba, de mindenképpen szabott és irányított, felügyelt, átlátható és biztonságos” (65). Ha egy íróat annyian bírálják, mint Gerlóczy Mártont, az valószínűleg el tud szakadni bizonyos normáktól és tud egyedül alkotni, amit egyesek kedvelnek, mások nem. A regény rövidsége és az „igazi” cselekmény hiánya ellenére is tartalmaz fordulatokat, sajátos, csípős (olykor fekete) humor járja át, és végül csattanóval zárul, de ezt most sem árulom el, ha már az eddigiekben nem tettem meg.

